

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТОРОПЧЕНКО НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.366 (330.322+338.246.2)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.В. Торопченко

Науковий керівник – Трохимець Олена Іванівна, доктор економічних наук,
професор

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Торопченко Н.В. Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021.

У дисертації поглиблено теоретичні основи і вдосконалено підходи і рекомендації щодо формування механізму інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки.

В роботі обґрунтовано, що розвиток по суті є процесом руху (змін) системи від одного стану до іншого з плином часу внаслідок виникнення дисбалансів всередині системи або між системою та її зовнішнім середовищем та/або свідомого впливу може бути визначений через наступні складові: 1) характеристики системи в певному стані; 2) зміст змін при русі від одного стану до іншого; 3) спосіб змін; 4) відображення станів, змін та їх результатів у кількісних та якісних характеристиках. Взаємообумовленість як ядерна характеристика системи, а також взаємозалежність і взаємообумовленість економічних та соціальних процесів передбачає зведення певних локальних пропорцій до співрозмірності, які визначається цілісністю та єдністю національної економіки в цілому. У більш конкретному підході варто розглядати пропорційність метаструктур економічної системи. Таким чином, кожний стан економіки характеризується певними пропорціями, які через структурну та функціональну складність не можуть бути абсолютно конгруентними. Диспропорційність всередині метаструктур та їх диспропорційність між собою являє необхідну умову економічного розвитку. І процес зміни структур і функцій економічної системи, її суб'єктів об'єктивно відображає прагнення до певної рівноваги, конгруентності,

колінеарності у пропорціях, якої досягнути принципово неможливо.

В руслі цього твердження збалансованість слід розглядати як явище внутрішньої узгодженості і пропорційності матеріальної, інституційної, відтворювальної та безпекової структур, відповідності між ними і відповідності їх зовнішнім викликам, а також певний рівень колінеарності змін у кожній з них, що дозволяють національній економіці і загалом суспільству зберігати життєздатність та цілісність. Дослідження показало, що серед всіх дисбалансів найбільше значення мають дисбаланси матеріальної та інституційної структури, відтворювальні та безпекові дисбаланси та флуктуації економічної динаміки, що дає підстави для забезпечення гнучкості політики забезпечення збалансованості розвитку.

В роботі запропоновано удосконалити науковий підхід до інвестиційного забезпечення досягнення збалансованості економічного розвитку національної економіки. Зазначений підхід, на відміну від попередніх, ґрунтується на дуалістичності сприйняття дисбалансів, ситуативному характері реагування на незбалансованість і залежність між дисбалансами у інвестиційному забезпеченні та дисбалансами у розвитку, постулюванні можливості і доцільності створенні дисбалансів у короткостроковій перспективі задля отримання позитивного ефекту у майбутньому, доцільності використання інституційного бенчмакінгу, структурного та безпекового аналізу для виявлення ситуативних пріоритетів інвестиційного забезпечення економічного розвитку, що в сукупності закладає цілісне теоретико-методичне підґрунтя визначення пріоритетів удосконалення механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку.

Для більш докладної оцінки стану інвестиційного забезпечення економічного розвитку економіки України в роботі було запропоновано відповідний методичний підхід, який передбачає емпіричну оцінку рівня збалансованості розвитку національної економіки, оцінку зв'язку між показниками розвитку та показниками інвестицій, з'ясування ступеня і

характеру структурних змін, концентрації та нерівномірності джерел формування капітальних інвестицій, їх використання за галузевою, територіальною ознаками, визначення рівня інвестиційної безпеки, що дає змогу визначати економічні передумови та пріоритети удосконалення інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку.

Проведений з використанням даного підходу аналіз показав, що відмітними рисами результативного інвестиційного забезпечення збалансованого економічного зростання є: інвестиційне стимулювання дисбалансів на користь розвитку високотехнологічної промисловості (як споживчого так і інвестиційного характеру), зокрема імпортозаміщення, інженерної освіти та НТР в цілому; провідна роль ПІІ відзначається лише на початкових етапах до формування великого національного приватного капіталу, а надалі залежність від зовнішнього сектору лише транслює негативні шоки ззовні у національну економіку; велике значення має ємність національного або транснаціонального ринку; частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП має становити більше 20-25%; фондовий ринок не відіграє істотної ролі у механізмах інвестиційного забезпечення та ін. В той же час, слід визначити більшу успішність програм реформування та розвитку, які ґрунтувалися на значущій ролі держави в інвестуванні і створенні сприятливих умов для інвесторів. При цьому збалансованість досягається лише у довгостроковій перспективі.

В роботі також обґрунтовано, що у розвитку економіки України, починаючи з 1996 р., визначено три інтервали флуктуацій зростання: 1999-2009 рр. (з точкою шоку – світова фінансова криза 2008-2009 рр.); 2010-2015 рр. (сполучення фаз підйому і спаду циклу з точкою шоку – початок військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією 2014-2015 рр.); 2015-2020 рр. (відновлення за умови спадання гостроти гарячої фази конфлікту). Інвестиційні ресурси відігравали значущу роль у економічному зростанні лише до кризи 2008 р., а надалі основною рушійною силою динаміки вітчизняної економіки були споживання і зовнішня торгівля

сировинними товарами. В структурі джерел капітальних інвестицій домінують власні кошти підприємств, спостерігається тенденція до зростання ролі публічного сектору та зменшення значущості іноземних інвестицій та вкладень населення у будівництво, хоча вони не вплинули істотно на інтенсивність структурних змін. В структурі капітальних інвестицій за КВЕД за останні 10 років чільні місця посідають переробна промисловість, будівництво, сільське господарство. Виявлені територіальні дисбаланси у вигляді надмірної концентрації розподілу капітальних інвестицій у м. Київ, Дніпропетровській та Київській областях (до 2014 р. – Донецькій) і зростання регіональної нерівномірності в цілому за збереження практично постійного рівня диспропорційності. В цілому визначено, що на тлі постійного зниження частки вторинного сектору з 2000 р., нестабільного і низького рівня валових національних нагромаджень, катастрофічно низького рівня ринкової капіталізації національних компаній, середній рівень частки валового свідчить про недостатність інвестиційних коштів для забезпечення зростання. Галузева структура капітальних інвестицій та ПІІ не відповідає конкурентним викликам, частка високотехнологічного виробництва та експорту є низькою, а в територіальній структурі відзначаються значні диспропорції між центром та регіонами. Критично низькі значення мають практично всі показники інвестиційно-інноваційної безпеки, крім показників Doing Business.

До числа основних пріоритетів збалансованого розвитку варто віднести: підвищення рівня технологічності промисловості і послуг; імпортозаміщення у виробництві інвестиційних та споживчих товарів; включення у глобальні ланцюжки створення вартості; збалансованість інтересів стейкхолдерів великого капіталу; зниження залежності від зовнішніх шоків безпеки (військово-політичних конфліктів, пандемії); збереження рівня соціального забезпечення; відновлення порушених природних комплексів та ін. Пріоритетами активізації інвестиційного забезпечення, які пов'язані із досягненням пріоритетів збалансованого

розвитку економіки України в цілому, постають: формування міцного великого національного капіталу, в т.ч. за рахунок повернення національного капіталу у юрисдикцію України; підвищення рівномірності територіальної структури капітальних інвестицій; підвищення рівня формування основного капіталу до 20+%; стимулювання інвестицій у створення високотехнологічних виробництв та послуг, передусім, воєнних та тих, які зараз знаходяться на передньому країн технологічного розвитку і в яких конкурентні переваги окремих країн ще не усталилися (в т.ч. інвестиції у науку, освіту); підвищення рівня захисту прав власності і гарантій пільгових режимів для інвестицій; створення умов для формування національних фінансових ресурсів для інвестицій; використання іноземних інвестиційних коштів для створення «першого поштовху» розвитку національних виробництв і імпорту технологій; орієнтація на імпортозаміщення і розвиток внутрішнього ринку збуту та ін.

Відповідно до окреслених пріоритетів збалансованого розвитку економіки України та пріоритетів активізації інвестиційного забезпечення обґрунтовано виділення чотирьох сценаріїв (песимістичного, стримано песимістичного, стримано оптимістично та оптимістичного), для яких надано характеристику кількісних орієнтирів формування і розподілу інвестиційних ресурсів і наслідків у середньо- і довгостроковому періодах. Реалізація цих сценаріїв пропонується в рамках удосконаленого механізму активізації інвестиційної підтримки збалансованого розвитку національної економіки, який містить блоки моніторингу і сценарного планування, створення оперативних позитивних дисбалансів і нівелювання негативних, блок стратегічного балансування розвитку, уточнення набору інструментів інвестиційної політики, напрямів створення дисбалансів з позитивними наслідками.

Ключові слова: національна економіка, збалансований розвиток, інвестиційне забезпечення, механізм, структурні дисбаланси, інвестиційна політика.

SUMMARY

Toropchenko N.V. Mechanism of encourage of investment support for the national economy's balanced development. – Qualifying scientific work as the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2021.

The theoretical foundations and improves and recommendations for the formation of the investment mechanism support for the national economy's balanced development in this research have been deepened.

The development is essentially a process of movement (changes) of the system from one state to another over time due to imbalances within the system or between the system and its external environment and / or conscious influence can be determined through the following components in the work has been substantiated: 1) characteristics systems in a certain state; 2) the content of changes in movement from one state to another; 3) the method of change; 4) reflection of states, changes and their results in quantitative and qualitative characteristics. Interdependence as a nuclear characteristic of the system, as well as the interdependence and interdependence of economic and social processes involves the reduction of certain local proportions to proportionality, which is determined by the integrity and unity of the national economy as a whole. In a more specific approach, the proportionality of the metastructures of the economic system should be considered. So, each state of the economy is characterized by certain proportions, which due to structural and functional complexity cannot be completely congruent. Disproportion within metastructures and their disproportion between them is a necessary condition for economic development. And the process of changing the structures and functions of the economic system, its subjects

objectively reflects the desire for a certain balance, congruence, collinearity in proportions, which is fundamentally impossible to achieve.

It is necessary to pay attention to the internal vulnerability and proportionality of the material, institutional in line with this statement of balance, lighting and security structure, the correspondence between them and the correspondence of their external allocations, as well as the equal degree of interrelationships in each of them viability and integrity of the national economy and society as a whole. The research showed that among all the imbalances, the most important were the imbalances of material and institutional structure, reproductive and security imbalances and fluctuations in economic dynamics, which gave grounds for ensuring the flexibility of policies to ensure the balance of development.

The research proposed to improve the scientific approach to investment support to achieve balanced economic development of the national economy. This approach, in contrast to the previous ones, is based on the dualistic perception of imbalances, the situational nature of responding to imbalances and the relationship between imbalances in investment and development imbalances, postulating the possibility and feasibility of creating imbalances in the short term. benchmarking, structural and security analysis to identify situational priorities of investment support for economic development, which together lays a holistic theoretical and methodological basis for determining the priorities for improving the mechanism of intensification of investment support for balanced development.

For a more detailed assessment of the investment support condition of economic development of Ukraine's economy, an appropriate methodological approach has been proposed, which has provided an empirical assessment of the level of balanced development of the national economy, assessment of the relationship between development and investment indicators, clarification of the degree and nature of structural changes and uneven sources of capital investment, their use by industry, territory, determining the level of investment security, which

has allowed to determine the economic preconditions and priorities for improving investment support for balanced economic development.

The analysis conducted using this approach showed that the hallmarks of effective investment support for balanced economic growth were: investment stimulation of imbalances in favor of the development of high-tech industry (both consumer and investment), including import substitution, engineering education and scientific and technical development in general; the leading role of FDI was observed only in the initial stages before the formation of large national private capital, and further dependence on the external sector only transmits negative shocks from the outside into the national economy; the capacity of the national or transnational market was of great importance; the share of gross fixed capital formation in GDP should be more than 20-25%; the stock market did not play a significant role in the mechanisms of investment security, etc. At the same time, it is necessary to determine the greater success of reform and development programs, which were based on the significant role of the state in investing and creating favorable conditions for investors. At the same time, balance is achieved only in the long run.

The research also substantiated that in the development of Ukraine's economy since 1996, three intervals of growth fluctuations have been identified: 1999-2009 (with a shock point - the global financial crisis of 2008-2009); 2010-2015 (combination of the phases of the rise and fall of the cycle with the point of shock - the beginning of the military-political conflict with the Russian Federation in 2014-2015); 2015-2020 (recovery in the event of a decline in the severity of the hot phase of the conflict). Investment resources played a significant role in economic growth only until the crisis of 2008, and then the main driving force of the dynamics of the domestic economy were consumption and foreign trade in raw materials. The structure of sources of capital investment is dominated by own funds of enterprises, there is a tendency to increase the role of the public sector and reduce the importance of foreign investment and investment in construction, although they did not significantly affect the intensity of structural change. In the

structure of capital investments according to the NACE for the last 10 years the leading places are occupied by processing industry, construction, agriculture. Territorial imbalances in the form of excessive concentration of the distribution of capital investments in Kyiv, Dnipropetrovsk and Kyiv regions (until 2014 - Donetsk) and the growth of regional inequality in general while maintaining a virtually constant level of disproportion. In general, it has been determined that against the background of constant decline in the share of the secondary sector since 2000, unstable and low level of gross national savings, catastrophically low level of market capitalization of national companies, the average level of gross indicates a lack of investment to ensure growth. The sectoral structure of capital investment and FDI does not meet competitive challenges, the share of high-tech production and exports is low, and there are significant disparities in the territorial structure between the center and the regions. Almost all investment and innovation security indicators, except Doing Business indicators, are critically low.

Among the main priorities of balanced development are: increasing the level of manufacturability of industry and services; import substitution in the production of investment and consumer goods; inclusion in global value chains; balance of interests of big capital stakeholders; reduction of dependence on external security shocks (military-political conflicts, pandemics); maintaining the level of social security; restoration of disturbed natural complexes, etc. The priorities of intensification of investment support, which are related to the achievement of the priorities of balanced development of the economy of Ukraine as a whole are: the formation of strong large national capital, including due to the return of national capital to the jurisdiction of Ukraine; increasing the uniformity of the territorial structure of capital investments; increasing the level of fixed capital formation to 20+%; stimulating investment in the creation of high-tech industries and services, especially military and those that are now at the forefront of technological development and in which the competitive advantages of individual countries have not yet been established (including investment in science, education); increasing the level of protection of property rights and guarantees of preferential treatment

for investment; creating conditions for the formation of national financial resources for investment; use of foreign investment funds to create a "first push" for the development of national industries and technology imports; focus on import substitution and the development of the domestic market, etc.

In accordance with the outlined priorities of balanced development of Ukraine's economy and priorities of investment support intensification, four scenarios (pessimistic, restrainedly pessimistic, restrainedly optimistic and optimistic) have been substantiated, for which the characteristics of quantitative benchmarks of formation and distribution of investment resources and consequences in the medium and long term have been given. The implementation of these scenarios has been proposed within the framework of the improved mechanism of investment support for balanced development of the national economy, which includes blocks of monitoring and scenario planning, creation of operational positive imbalances and leveling of negative ones, block of strategic balancing of development.

Key words: national economy, balanced development, investment provision, mechanism, structural imbalances, investment policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

*Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях,
які входять до міжнародних наукометричних баз*

1. Торопченко Н.В. Види дисбалансів національного економічного розвитку. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2013, XIV, 278. С. 376-384 (0,41 ум.-друк. арк.).

2. Олешко О.О., Торопченко Н.В. Сучасна парадигма розвитку інвестиційних процесів в Україні. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2014, XIV, 282. С. 152-158 (0,38 ум.-друк. арк.).
Особистий внесок: визначено особливості інвестиційної політики в Україні.

3. Торопченко Н.В. Досвід зарубіжних країн в інвестиційному стимулюванні економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8282> (0,40 ум.-друк. арк.)

4. Торопченко Н.В. Збалансованість як характеристика економічного розвитку: теоретичні підходи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. Випуск № 4(70). С. 124-130 (0,54 ум.-друк. арк.).

Стаття в закордонному виданні

5. Toropchenko N., Trokhymets O. Trends in investment activity and accumulation of investment disproportions in the economy of Ukraine. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, Vol. 2 No. 1. (2021). P. 73–81. (0,48 ум.-друк. арк.).
Особистий внесок: запропоновано методичний підхід до оцінки стану інвестиційних процесів, здійснено інтерпретацію результатів статистичної обробки даних.

**Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації
та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації**

Матеріали конференцій

6. Торопченко Н.В. Сучасний стан інвестиційної діяльності України та перспективи розвитку в умовах економічної нестабільності. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXVII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя (14 листопада 2018 р). Запоріжжя : КПУ, 2018, С. 76 (0,22 ум.-друк. арк.).

7. Торопченко Н.В. Методи покращення інвестиційного потенціалу регіонів країни. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXVIII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (13 листопада 2019 р.) м. Запоріжжя, : КПУ, 2019.. С. 79 (0,20 ум.-друк. арк.).

8. Торопченко Н.В. Прямі іноземні інвестиції як інструмент розвитку економіки країни. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXIX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (11 листопада 2020 р.) м. Запоріжжя, 2020. С. 20 (0,13 ум.-друк. арк.).

9. Торопченко Н.В. Особливості створення ланцюгів доданої вартості та їх вплив на реалізацію економічної політики країни. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії*: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовт. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : ПДАБА, 2020. С. 95–98 (0,21 ум.-друк. арк.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	25
1.1 Збалансованість економічного розвитку національної економіки: теоретичні аспекти	25
1.2 Сутність та види дисбалансів розвитку національної економіки	45
1.3 Концептуальне бачення активізації інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку національної економіки.....	59
Висновки до розділу 1	78
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД.....	80
2.1 Методичний підхід до діагностування проблем інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки	80
2.2 Зарубіжний досвід інвестиційного забезпечення економічного розвитку	94
2.3 Диспропорції інвестиційних процесів в Україні	111
Висновки до розділу 2	133
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	137
3.1 Пріоритети та сценарії досягнення збалансованості розвитку економіки України	137

3.2 Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку економіки України	153
3.3 Пропозиції щодо удосконалення інструментарію політики інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки	168
Висновки до розділу 3	183
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	209

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

NBIC технологій	– комплекс нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій
STEM-освіта	– освіта у сферах природничих наук, технології, інженерії, математики.
ВВП	– внутрішній валовий продукт
ВПК	– військово-промисловий комплекс
ДФРР	– Державний фонд регіонального розвитку
КВЕД	– Класифікатор видів економічної діяльності
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КНР	– Китайська народна республіка
МЗС	– Міністерство закордонних справ
ПІ	– прямі іноземні інвестиції
РФ	– Російська Федерація

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток є об'єктивним законом існування суспільства, а його забезпечення – універсальною метою державної політики. Разом з тим, необхідність врахування розмаїття джерел, рушійних сил, історичних обставин, механізмів розвитку економічних систем робить пошук шляхів досягнення орієнтирів розвитку (і тим більше – збалансованості суб'єктивних інтересів і зусиль, доступних та інноваційних способів переходу до бажаного рівня якості життя, обсягів виробництва, конкурентоспроможності) нетривіальною проблемою.

Питання забезпечення збалансованості розвитку економіки України є особливо гострим за умов сьогодення. Відсталість технологічної та економічної структури, недосконалість інститутів, соціальна обтяженість державних видатків, регіональні диспропорції на тлі військово-політичного конфлікту з Росією та пандемії коронавірусу значно погіршують вихідні умови боротьби за підвищення рівня життя, досягнення показників економічного зростання та глобальної конкурентоспроможності, зокрема, ресурсні. За цих обставин досягнення збалансованого розвитку національної економіки потребує наукового обґрунтування пошуку шляхів активізації формування інвестиційних ресурсів і їх спрямування у відновлення (і надалі – розширеного відтворення) капітальних активів, підвищення технологічності і зростання обсягів національного виробництва, забезпечення сталості.

Питанням теоретичного обґрунтування сутності розвитку економічних систем, його складових і механізмів присвячено класичні дослідження Дж. К. Гелбрейта [173], К. Маркса [72], І. Пригожина [101], Є. Слуцького [193], Й. Шумпетера [160] тощо і сучасні праці Р. Барро [165, 164], О. Єрохіної [42], Н. Метеленко [76, 75, 77], К. Мойсеєнка [79, 30], О. Осіобе [187], О. Раєвської [108], П. Розенштайна-Родана [191, 192], А. Філіпенка

[148], Л. Шинкарук [127] та ін. Акцент на збалансованості розвитку зроблено у роботах таких вчених, як І. Долозіна [31, 32], І. Кладченко [59, 58, 57], П. Конгсамунт [181], Н. Сментина [122], Х. Ченнері [167, 166] та ін. Способи удосконалення різних складових інвестиційного механізму функціонування і розвитку національних економік висвітлені у роботах М. Диби [29, 28], В. Дятлової [36, 35], Н. Рагуліної [107, 158], Дж. Мокира [185], К. Салиги [114], Ю. Сафонова [116, 115], М. Фельдман [170] тощо.

Разом з тим, теоретичні підходи до концептів «розвиток» і «розвиток національної економічної системи» є дуже суперечливими, поняття збалансованості у теорії систем, концепціях циклічності та концепціях сталого розвитку мають значні змістові відмінності. До того ж, попри наявність вагомих здобутків у питанні інвестиційного забезпечення розвитку у сучасній вітчизняній науці бракує результатів, які б висвітлювали характер зв'язку між інвестиціями та показниками зростання економіки України, ілюстрували незбалансованість у пропорціях інвестиційних ресурсів і виводили механізм активізації інвестиційної підтримки збалансованого розвитку з отриманих результатів. Зазначені міркування обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи, завдання і структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Класичного приватного університету за темою «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (номер держреєстрації 0116U000798), у межах якої авторкою обґрунтовано сутність та складові розвитку національної економіки, роль, зміст та види дисбалансів розвитку, запропоновано підхід до інвестиційного забезпечення збалансованості економічного розвитку національної економіки, та ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка» за темою «Стратегія сталого розвитку промислових підприємств: теорія, практика, перспективи» 0120U105774 (2020-2021 рр.), у межах якої здійснено оцінку збалансованості галузевої та територіальної структури інвестицій в промислову діяльність в Україні.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є поглиблення теоретичних основ та вдосконалення аналітичної, методичної та організаційної складових механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку економіки України. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:*

- дослідити сутнісні складові розвитку національної економіки;
- визначити природу та різновиди дисбалансів у розвитку національної економіки;
- поглибити науковий підхід до інвестиційного забезпечення збалансованості економічного розвитку національної економіки;
- удосконалити методичний підхід до оцінки інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки;
- систематизувати зарубіжний досвід інвестиційного забезпечення економічного розвитку і здійснити оцінку його стану в Україні;
- визначити сценарії досягнення збалансованості розвитку економіки України та відповідні їм пріоритети інвестиційного забезпечення;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення механізму інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки.

Об’єкт дослідження – складові та напрями інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади формування механізму інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення й принципи економічної теорії, теорії систем, державного регулювання економіки, напрацювання вітчизняних та закордонних вчених у питанні інвестиційної підтримки зростання і збалансованості національних господарських комплексів. Для реалізації поставлених у роботі завдань використано комплекс

загальнонаукових і спеціальних методів та підходів: *систематизації, структурно-функціональний підхід* – для обґрунтування сутності та складових розвитку національної економіки (підрозділ 1.1); *логічної абстракції та класифікації* – для розкриття сутності та видів дисбалансів розвитку національної економіки (підрозділ 1.2); *декомпозиції й синтезу, ситуаційний підхід, концептуалізації* – для обґрунтування наукового підходу до інвестиційного забезпечення збалансованості економічного розвитку національної економіки (підрозділ 1.3); *порівняння, узагальнення* – для виявлення потенційно результативних підходів до інвестиційного забезпечення економічного розвитку (підрозділ 2.1); *процесного підходу, кореляційного, структурного статистичного аналізу* – для вдосконалення методичного підходу до оцінки інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки, визначення тенденцій його трансформації (підрозділи 2.2, 2.3); *сценарного та евристичного* – для опису сценаріїв досягнення збалансованості розвитку економіки України (підрозділ 3.1); *структурування, конкретизації* – для формування пропозицій щодо удосконалення механізму інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки (підрозділи 3.2, 3.3).

Інформаційну базу дослідження становлять дані Державної служби статистики України, ЮНКТАД, Світового банку, монографічні дослідження й наукові статті зарубіжних і українських науковців, а також результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних основ і вдосконаленні методичних підходів і рекомендацій по формуванню механізму інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки. Результати дисертації, які характеризують її наукову новизну, полягають у такому:

удосконалено:

– науковий підхід до інвестиційного забезпечення збалансованості економічного розвитку національної економіки, який, на відміну від

попередніх, ґрунтується на дуалістичності сприйняття дисбалансів, ситуативному характері реагування на незбалансованість і залежність між дисбалансами у інвестиційному забезпеченні та дисбалансами у розвитку, постулюванні можливості і доцільності створенні дисбалансів у короткостроковій перспективі задля отримання позитивного ефекту у майбутньому, доцільності використання інституційного бенчмакінгу, структурного та безпекового аналізу для виявлення ситуативних пріоритетів інвестиційного забезпечення економічного розвитку, що в сукупності закладає цілісне теоретико-методичне підґрунтя визначення пріоритетів удосконалення механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку;

– методичний підхід до оцінки інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки, який, на відміну від існуючих, передбачає емпіричну оцінку рівня збалансованості розвитку національної економіки, оцінку зв'язку між показниками розвитку та показниками інвестицій, з'ясування ступеня і характеру структурних змін, концентрації та нерівномірності джерел формування капітальних інвестицій, їх використання за галузевою, територіальною ознаками, визначення рівня інвестиційної безпеки, що дає змогу визначати економічні передумови та пріоритети удосконалення інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку;

– аналітичне забезпечення визначення пріоритетів інвестиційної політики України в частині визначення потенційно результативних підходів до інвестиційного забезпечення економічного розвитку у зарубіжному досвіді, отримання нових даних щодо зв'язку показників інвестицій і зростання, емпіричного підтвердження парадоксу Філдстайна-Хоріюки, кількісного обґрунтування характеристик дисбалансів у територіальній та галузевій структурі інвестицій в Україні; це дозволяє окреслити об'єкти уваги державної політики та можливості створення дисбалансів з довгостроковими позитивними наслідками в рамках удосконалення

інвестиційної підтримки економічного розвитку;

– структуру механізму активізації інвестиційної підтримки збалансованого розвитку національної економіки шляхом виокремлення блоків моніторингу і сценарного планування, створення оперативних позитивних дисбалансів і нівелювання негативних, блоку стратегічного балансування розвитку, уточнення набору інструментів інвестиційної політики, напрямів створення дисбалансів з позитивними наслідками, що дає можливість підвищити дієвість зусиль держави із забезпечення збалансованості розвитку економіки України;

набули подальшого розвитку:

– епістемологічні засади понятійного апарату розвитку національної економіки шляхом уточнення змісту даного поняття з позицій загальносистемного підходу, конкретизації складових розвитку, зокрема визначення ролі дисбалансів як невід’ємного елемента траєкторії розвитку і джерел розвитку, що дає змогу відокремити розуміння збалансованості від розуміння сталості розвитку, акцентувати увагу на пропорційності як характеристиці дисбалансів;

– теоретичне підґрунтя дослідження збалансованості розвитку національної економіки в частині визначення природи дисбалансів як проявів нерівномірності, ізохронності та диспропорційності змін у структурно-функціональних характеристиках національної економічної системи, посилення акценту на дисбалансах матеріальної та інституційної структури, відтворювальних та безпекових дисбалансах та флуктуаціях економічної динаміки, що дає підстави для забезпечення гнучкості політики забезпечення збалансованості розвитку;

– сценарний підхід до планування досягнення збалансованості розвитку за рахунок активізації інвестиційного забезпечення, зокрема в частині виділення чотирьох сценаріїв (песимістичного, стримано песимістичного, стримано оптимістично та оптимістичного), визначення кількісних орієнтирів формування і розподілу інвестиційних ресурсів, що дає можливість

забезпечити варіативність підходу до інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретико-методичні здобутки, розробки та положення дисертації доведено до рівня практичних рекомендацій. Зокрема, висновки й пропозиції дисертації використано в практичній діяльності Краматорської районної державної адміністрації в частині удосконалення моніторингу інвестиційної підтримки територіального розвитку (довідка № 05-15/2021 від 08.04.2021), Краматорської міської ради при підготовці Програми економічного і соціального розвитку м. Краматорськ на 2021 рік (довідка № 01-27/1939 від 14.04.2021). Результати дисертації використовують у навчальному процесі Класичного приватного університету під час викладання дисциплін «Національна економіка», «Інвестування» (довідка № 24/21 від 24.03.2021) та ТОВ «Технічний університет «Метінвест Політехніка» під час розробки навчально-методичного забезпечення дисципліни «Просторова економіка», освітнього модуля підвищення кваліфікації «Механізми забезпечення сталого розвитку ГМК» (довідка № 1-94/21 від 06.04.2021). Копії довідок наведені у додатку А.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням. Визначені та обґрунтовані в ній наукові положення, висновки й пропозиції, одержані практичні результати є особистим внеском здобувачки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що отримані авторкою особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідались та отримали позитивну оцінку на 4 міжнародних конференціях, а саме: «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 2018 р., 2019 р., 2020 р.); «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 11 наукових працях

загальним обсягом 2,95 друк. арк., з яких: 4 – статті в наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – стаття в зарубіжному науковому періодичному виданні, 4 – матеріали конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 217 сторінок, з них основний текст – 160 сторінок. Список використаних джерел включає 202 найменування. Робота містить 22 таблиці та 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Збалансованість економічного розвитку національної економіки: теоретичні аспекти

Поняття розвитку постає одним з базових конструктів будь-якого типу мислення і пізнання. Воно інтуїтивно зрозуміле у повсякденному ненауковому мисленні, оскільки практично будь-якому суб'єкту притаманне відчуття плинності часу (незалежно від того, чи є власне час об'єктивним або суб'єктивним поняттям), яке відображає змінність у природних процесах, незворотність певних подій у прив'язці до координати часу, трансформацію самого суб'єкта (фізичну, розумову, емоційну тощо) та ін. В той же час, спроби наукового пізнання зазначеного поняття виявляють масу змістових пластів і акцентів, які відображають як загальне, філософське, розуміння розвитку, так і особливості використання даної категорії у конкретних науках. Більше того, конкретно наукове тлумачення розвитку саме по собі розвивається як у напрямі епістемологічної результативності, так і у підвищенні пояснювальної сили концептів розвитку по відношенню до теоретичних конструкцій інших явищ та процесів.

Особливої гостроти відповідні методологічні дискусії набули у соціально-гуманітарних науках, в т.ч. в економіці. Це пояснюється декількома обставинами. По-перше, наявністю на кожному етапі існування наукових парадигм обмеженої кількості методів наукового дослідження, яка зумовлює обмеженість пізнання тієї або іншої явища і його відображення в понятійно-категорійному апараті. З цим також пов'язана проблема багатогранності фактів, що складають предмет пізнання, з якої випливає

різноманіття акцентів спрямованості пізнання, коли те ж саме явище розглядається з різних боків. По-друге, принципова відмінність соціально-гуманітарних наук від природничих у можливості постановки експерименту і суворого контролю його результатів і забезпечення їх вірогідності. По-третє, дифузія предметно-об'єктних областей та методологічних підходів соціально-гуманітарних наук, внаслідок якої формуються різні комбінації підходів до вирішення проблеми багатогранності. З урахуванням цих обставин побудова теоретичної конструкції розвитку, зокрема, економічного, набуває характеру дуже нетривіального наукового завдання.

Важливо підкреслити, що найбільш основоположні ідеї, які покладені в основу сучасного наукового розуміння розвитку, були покладені ще у давні часи. Так, наприклад в одній з найдавніших пам'яток індійської культури – «Ригведі» – зустрічається поняття «рита» [51, 39, 134], яке відображає всезагальний закон руху від неупорядкованого до упорядкованого і постулат життя Всесвіту і людини взагалі. При цьому дуже важливим моментом рити як явища є те, що вона як природній порядок визначає сама себе і все навколо. Цей висновок має дуже велике значення з точки зору можливості пошуку джерела розвитку явища у самому явищі.

Інший аспект розуміння сутності розвитку розкривається в античній філософії. Так, Анаксимандр одним з предметів пізнання бачив питання співвідношення зміни і спокою (нерухомості) [18]. Цю думку розвиває Геракліт, відомий висловами «Не можна ввійти двічі в одну ріку», «Змінюючись, спочиває», «Боротьба – батько всьому і всьому цар» [131]. Цими тезами Геракліт підкреслює єдність обох боків – руху та спокою, минулого й вічного [60] і одночасно вказує на рушійну силу розвитку – боротьбу, конкуренцію, суперечливість.

У дискусії з Гераклітом інший давньогрецький філософ Піфагор виводить ідею, яку можна вважати основою сучасних трактувань розвитку – досягнення певного результату або стану. Зокрема, на його думку: «Все на світі по окремо, все на світі обов'язково є гармонійним. Гармонійними є

боги, гармонійним є космос, тому що все, що складає його моменти, є абсолютно узгодженим в єдине та неподільне ціле. Гармонійними є держави, гармонійним є володар, тому що від нього виходить сила скріплення всіх людей в одне ціле»[131]. При цьому Піфагор вказує: «Гармонія є змішанням і поєднанням протилежностей» [3]. Використання поняття «гармонія» у Піфагора дещо відрізняється від розповсюдженого сприйняття даного терміну у сучасній філософії та економічній науці. Гармонія за Піфагором – це радше певна пропорція сполучення протилежностей, не обов'язково ідеальна, тоді як сучасне тлумачення впливає з асоціації з музичною гармонією як протилежністю дисонансу. Цей факт є надзвичайно важливим, оскільки дуже часто розвиток асоціюється із змінами на краще, або переходом до кращої пропорції, тоді як інші, ніж «кращі» варіанти або не розглядаються як сутнісна характеристика розвитку, або протиставляються йому. Інший важливий наслідок щодо розвитку на підставі навіть стародавньої філософської думки – це виокремлення у змісті розвитку двох частин: напрямку руху і пропорцій стану, а з урахуванням розуміння ідеї порядку як своєрідної «речі у собі» - визначення внутрішньої суперечливості, яка відображається певними пропорціями, як джерела сили та детермінанту напряму руху.

Наступним помітним досягненням наукового пізнання поняття «розвиток» і у загальнофілософському значенні і в контексті економічної науки стала класична німецька філософія з її концепцією діалектики [99]. У роботах Г. Гегеля процес розвитку світу йде від простого до складного, від нижчого до вищого, і для руху між певними етапами важливими є взаємозв'язок та взаємна обумовленість, спадковість і оновлення, а джерелом такого руху постає єдність і боротьба протилежностей.

Застосування методології діалектики з позицій матеріалізму стало основою формаційного підходу до розвитку. Виходячи з визначальної ролі матеріального виробництва та відносин власності у суспільстві марксистська школа суспільно-економічної думки [72, 8, 112, 145] встановлює, що певна

матеріально-технічна база визначає адекватну собі сукупність виробничих відносин (слід ще раз підкреслити, що під ними К. Маркс розумів відносини власності), яка складає базис – економічну структуру суспільства. На цьому базисі зростає надбудова – система політичних, правових, етичних, ідеологічних, національних, родинних та інших соціальних відносин та релевантних ним ідей та організаційних форм. Спосіб виробництва, що являє собою спосіб поєднання засобів праці та форм господарювання у єдності та у взаємодії із надбудовою утворює суспільно-економічну формацію. Виробничі сили (матеріально-технічна база) певного ступеня розвитку є сумісними лише з певним типом виробничих відносин, а вони, в свою чергу – певною надбудовою. Кожна формація являє собою певну економічну систему і одночасно стадію прогресу суспільства. Згідно із формаційним підходом розвиток являє собою природноісторичний процес, під час якого одна формація замінює іншу з огляду на роль продуктивних сил, спосіб і форму привласнення результатів, зокрема, надлишків праці, механізм функціонування певного способу виробництва, характер відносин між людьми та їх групами (класами). У поступовому розвитку суспільство переживає еволюційні та стрибкоподібні зміни. Нагромадження еволюційних змін обов'язково призводить до докорінної якісної зміни у структурі формації. При цьому часткові постійні зміни не порушують стабільності і структури суспільства, тоді як стан суспільства під час після «стрибка» істотно відрізняється від попереднього стану. З точки зору даного підходу міжформаційний період характеризується багатоукладністю, проміжним станом матеріально-технічної бази, розв'язанням конфлікту між новими продуктивними силами та старими виробничими відносинами (революцією).

В рамках іншого – цивілізаційного (інституційного) підходу абсолютна значущість матеріальних чинників не знижується, але підвищується відносна вага нематеріальних, т.зв. інституційних, явищ у розвитку, передусім, тих, які лежать поза інститутом власності. Крім того, дещо ширше і еkleктичніше, ніж в марксизмі, описується власне механізм суспільного

розвитку (наприклад, [159], [133]).

Окремий поштовх до поглиблення розуміння сутності поняття «розвиток» надало формування теорії систем та синергетики. Так, у роботах Л. фон Берталанфі, І. Пригожина, Я. Корнаї, О. Єрохіної та ін. [11, 101, 67, 42, 66] розкриваються питання сутності та властивостей систем, взаємозв'язку структури та функцій, значення такого зв'язку у функціонуванні та розвитку систем, характеру розвитку систем, системної стійкості, ролі хаосу та руйнування у розвитку системи тощо. Зазначений підхід відіграв дуже важливу роль у формалізації систем та процесів їх розвитку. В той же час, опис систем та їх розвитку носить вельми загальний та абстрактний характер (з використанням понять «сукупність елементів», «зв'язки», «дисипативні структури», «біфуркація», «емерджентність»), відображаючи лише загальні закономірності і залишаючи пробіли у наповненні змістом тих дисипативних структур, прогнозування конкретних біфуркації у суспільному та економічному розвитку, або дуже конкретні приклади і моделі (наприклад, інфляції, розвитку популяції, волатильність ринків та ін.). Тому дуже часто даний підхід називають дескриптивним (описовим) на противагу марксистським, інституційним або іншим підходам, які визначають конкретні економічні явища в якості елементів системи, її зв'язків, і механізмів функціонування і вважаються «конструктивними».

Певні синтетичні спроби пов'язують розвиток із змінами (самокерованими або свідомо керованими) у матеріально-технічній базі та інститутах. Наприклад, в роботах Мойсеєнка К. стверджується: «Просте відтворення усталених форм соціально-економічних відносин, яке передбачає повторення дій, які з певною мірою беззастережно приймаються за зразок, забезпечує континуальність соціально-економічної системи і нереверсивність (неможливість зворотного руху) історичного процесу. Однак така інтерпретація розвитку соціально-економічних відносин означала б, що у суспільстві відбувається їх незмінне тиражування – соціальна реплікація. Тому можна припустити, що сама інституціоналізація відносин передбачає

модернізуючі зміни в залежності від ефективності або адекватності певної практики цілям і умовам соціально-економічного буття. Зауважимо також, що через наявність у системі ... характеристик (циклічної каузальності, синергетичного ефекту та процесів відчуження результатів розвитку від їх джерел, яке у синергетиці можна певною мірою ототожнити з «втратою пам'яті») представники марксистської методологічної традиції відносять джерела формування інститутів, в т.ч. і відносин нормативного характеру, до надбудови. Однак логіка аналізу структури та змісту соціально-економічної системи підказує, що джерела розвитку інститутів відносин слід шукати у самих відносинах і продуктивності комунікаційних каналів в системі, за допомогою яких інформація про ефективні форми соціально-економічних практик розповсюджується та впливає на суб'єктів. Таким чином, усталеність практики відносин може спричинюватися їх свідомо оціненою ефективністю з боку самих суб'єктів, відповідністю техніко-технологічним умовам, закономірностями розвитку самих відносин, інерційністю соціально-економічних процесів та зовнішніми шоками, до яких слід віднести будь-які зміни соціального і природного простору» [30, 78].

В принципі, усе розмаїття сучасних підходів до визначення розвитку так або інакше наслідують вищезазначені ідеї, комбінуючи їх у різному вигляді і конкретизуючи окремі аспекти розвитку, його передумови та наслідки. Певну вибірку таких підходів можна представити у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сучасні підходи до трактування поняття «розвиток»

Джерело	Зміст
<i>Загальнонаукові (дескриптивні) визначення</i>	
Академічний тлумачний словник української мови [111]	процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого
Енциклопедія державного управління [40]	особливий тип незворотних, поступальних, цілеспрямованих змін складних системних об'єктів, що пов'язано з їх структурним та функціональним оновленням, поліпшенням зростанням,

Джерело	Зміст
	удосконаленням, перетворенням у “своє” якісно нове; будь-який розвиток завжди пов’язаний зі змінами, але не всяка зміна, у тому числі й з утворенням нової якості, може вважатися розвитком, адже зміна включає й просту механічну руйнацію старого
Філософський енциклопедичний словник, Нова філософська енциклопедія [147, 89]	Зміна матеріальних і ідеальних об’єктів, яка характеризується такими трьома властивостями: є закономірною, спрямованою і якісною зміною. Під закономірністю розуміється не випадковий характер змін. Спрямованість змін означає перехід від одного стану об’єкта до іншого не шляхом постійного повторення пройденого, не рухом по колу, а поступовим рухом до більш досконалого стану об’єкту (прогресивний розвиток) або рухом у протилежному напрямі (регресивний розвиток). Якісні зміни визначаються переходом від структури однієї якості (з однією кількістю її складових, порядком їх розташування одна відносно одної і характером взаємозв’язку між ними) до структури іншої якості (з іншою кількістю, порядком і типом взаємозв’язків складових)
Економічна енциклопедія [37]	процес закономірної зміни, переходу від одного стану в інший, більш досконале; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого
Бойченко В. [13]	якісна та (або) кількісна зміна суті, якостей, властивостей явища, предмета або об’єкта, в результаті чого виникає більш ідеальне, сучасне, нове, удосконалене, прогресивніше явище, предмет або об’єкт
Раєвнева О. [108]	процес зміни глобальних цілей системи шляхом формування нової дисипативної структури і переведенням у новий аттрактор функціонування
Ніколайчук О. [88]	процес кількісних та якісних змін, який характеризується цілеспрямованістю, незворотністю, закономірністю, структурно-функціональними зрушеннями у певній системі, що призводить до більш вищого рівня системи, її реорганізації та оновлення.
Мойсеєнко К. [79]	керований або самокерований процес трансформації функціонування соціально-економічної системи в динаміці, який супроводжується зміною її підцілей під впливом зовнішніх або внутрішніх шоків і ґрунтується на приведенні структурних та змістових можливостей реалізації функцій основних, базових та забезпечувальних підсистем у відповідність з новими підцілями; слід виділити типи розвитку: 1) ознака зворотності – зворотний та незворотний; 2) ознака стабільності – стабільний, нестабільний; 3) ознака керованості – керований, саморозвиток; 4) ознака характеру змін – лізисний (еволюційний), біфуркаційний (революційний); 5) ознака змісту змін – структурний, функціональний та біфуркаційний; 6) ознака змісту змін структури системи – прогрес, регрес, деградація; 7) ознака характеру змін – кількісний, якісний; 8) ознака залучення ресурсів – екстенсивний, інтенсивний; 9) ознака міжчасових переваг реалізації цілей – традиційний, сталий, інноваційний; 10) ознака взаємодії із внутрішніми та зовнішніми шоками – адаптаційний, перетворюючий тощо.

Джерело	Зміст
<i>Економічні (конструктивні) визначення</i>	
Економічна енциклопедія [38]	незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексі техніко-технологічних відносин між речовими елементами продуктивних сил і системі техніко-економічних відносин
Спаський Г.В. [126]	це перехід від одного стану економіки до іншого, який характеризується розширенням виробництва нових товарів і послуг з використанням нових технологій.
Філіпенко А. [148]	якісні зміни в господарській системі суспільства, які забезпечують кількісне нарощування його ресурсного потенціалу та якісне вдосконалення базових елементів формотворчих структур
Афанасьєв Н., Рогожин В., Рудика В. [4]	процес, що ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення і сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства у товарах вищої якості., який супроводжується зростанням міри ефективності, покращення бізнес-процесів чи управління ними, у результаті чого може бути досягнуто кількісний чи якісний приріст корисного результату порівняно з попереднім рівнем
Шинкарук Л. [127]	ситуація, коли з часом відбувається не просто кількісне збільшення випуску товарів і послуг, які вироблялися раніше, а має місце хоча б одне із зазначених нижче нових економічних явищ: виробництво нових товарів і послуг; упровадження та використання нової техніки і нових технологій; опанування нових, порівняно з минулими періодами, соціально-економічних інститутів (відносин)

Аналіз цих позицій та вище наведених позицій дозволяє сформулювати наступні висновки:

основні визначення акцентують увагу на змінах між двома станами, характері цих змін, результаті змін та його порівнянні із минулим, способі (процесі) змін;

кожний стан соціально-економічної системи (зокрема, національної економіки) характеризується певним набором пропорцій у матеріально-технічній базі, економічних відносинах, характером відповідності між ними;

зміни, які характеризують розвиток відображаються у показниках зростання та характеристиках трансформації елементів національної економіки (чи то технологій, чи то стану матеріально-технічної бази, чи то структурою відносин, чи то усталеними інститутами);

при цьому, по-перше, поняття суспільного прогресу та історичного розвитку суспільства ототожнюються і оскільки прогрес інтерпретується виключно у позитивному розумінні, в цьому самому змісті інтерпретується і поняття розвитку попри той факт, що зміни, які призводять до руйнування певних зв'язків в системі або навіть до хаосу, що беруться до уваги теорією систем, ігноруються у більшості конструктивних визначень; по-друге, у визначенні розвитку, зокрема розмежування його зі змінами і зі зростанням більшість дослідників нехтують накопиченням змін і вважають розвитком лише певні докорінні зміни, значущі інновації, тобто теоретичні конструкції розвитку;

ігнорування негативних змін як складової розвитку виключає циклічність як траєкторію розвитку і джерело нових змін (в т.ч. інновацій) з теоретичної конструкції розвитку;

незворотність як властивість розвитку дуже часто розглядається в контексті неповернення до більш простих, недосконалих станів, і знову ж таки виключає регрес як особливу траєкторію розвитку.

Зазначені міркування зумовлюють потребу у певних теоретичних уточненнях, які стосуються сутності категорії «економічний (соціально-економічний) розвиток» у контексті розгляду національної економіки. Розвиток по суті є процесом руху (змін) системи від одного стану до іншого з плином часу внаслідок виникнення дисбалансів всередині системи або між системою та її зовнішнім середовищем та/або свідомого впливу може бути визначений через наступні складові: 1) характеристики системи в певному стані; 2) зміст змін при русі від одного стану до іншого; 3) спосіб змін; 4) відображення станів, змін та їх результатів у кількісних та якісних характеристиках.

Таке бачення дозволяє:

встановлювати початкову та кінцеву точки розвитку національної економіки, обираючи їх довільно у часі або у прив'язці до конкретних характеристик стану;

включити у теоретичну конструкцію розвитку національної економіки всі форми руху (змін) у часі – незначні та масштабні, позитивні та негативні, упорядковані та хаотичні, керовані та некеровані, стабільні або волатильні, спрямовані на спрощення чи ускладнення.

В рамках конструктивного підходу до розгляду розвитку національної економіки запропоновано визначати вищезгадані складові через низку конкретних понять (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Складові розвитку національної економіки

Характеристики стану	Зміст змін	Спосіб змін	Показники
<p>1 Матеріальна структура: ресурсна; техніко-технологічна; інфраструктура;</p> <p>2 Галузева; регіональна структури (розподіл ресурсів, технологій, інфраструктури, зайнятості, результатів між територіями або галузями)</p> <p>2 Інституціональна структура: цінностей і установок, економічних, правових, політичних відносин</p> <p>3 Відтворювальна структура: механізми організації розподілу, обміну, споживання, виробництва, відтворення інститутів, населення, знань;</p> <p>4 Безпекова структура: механізми суспільного регулювання, ринкової та соціальної самоорганізації, військово-політичної та економічної безпеки</p>	<p>1 За змістом: науково-технічні, інституційні: культурні, організаційні, управлінські, правові, ідеологічні тощо</p> <p>2 За джерелом походження: внутрішньо або зовнішньо індуковані</p> <p>3 За напрямом: прогресивні і регресивні; позитивні і негативні</p> <p>4 За характером новацій: модернізувальні, інноваційні, деградаційні, руйнівні</p>	<p>1 За ступенем керованості: випадкові некеровані, керовані</p> <p>2 За інтенсивністю: еволюційні, революційні</p> <p>3 За масштабом: локальні, регіональні, галузеві, макрорівня, глобальні</p> <p>4 За наслідками взаємодії із зарубіжжям: експансія, асиміляція</p>	<p>1 Показники економічного зростання</p> <p>2 Показники ефективності</p> <p>3 Показники сили та напрями структурних змін</p> <p>4 Показники конкурентних позицій у ресурсному, технологічному, аспектах; якості інфраструктури, життя</p> <p>5 Показники циклічності</p> <p>6 Показники пропорційності</p> <p>7 Характеристики відповідності</p>

Стан національної економіки в кожній обраній точці її розвитку характеризується певною структурою і пропорціями. Мова йде про систему фактично складених пропорцій продуктивних сил (фізична наявність,

матеріальна структура, технологічна структура, пропорції розподілу між економічними суб'єктами), соціально-економічних відносин (як економічного так і позаекономічного змісту), масштабів і результативності діяльності економічних суб'єктів тощо.

Варто підкреслити, що взаємообумовленість як ядерна характеристика системи, а також взаємозалежність і взаємообумовленість економічних та соціальних процесів передбачає зведення певних локальних пропорцій до співрозмірності, які визначається цілісністю та єдністю національної економіки в цілому. Однак ця пропорційність не може бути представлена як алгебраїчна сума локальних пропорцій – зазначена єдність зумовлює синергетичний ефект взаємодії економічних процесів в економіці і формує якісно новий рівень пропорційності. На пропорції структури національної економіки впливають різноманітні чинники: рівень розвитку продуктивних сил (знань, технологій та техніки), масштаби та темпи НТР, рівень якості інфраструктури, характер економічних відносин, роль держави, кон'юнктура ринку, місткість ринків, ступінь їхньої монополізації, фаза економічного циклу, цінності та ідеологія, випадкові чинники. При цьому через стохастичний характер розвитку такі пропорції складаються як тенденція, тому узгодження економічних явищ і процесів в національній економіці завжди є відносним – воно передбачає можливість певних коливань (знову ж таки, не важливо – позитивних чи негативних, масштабних чи незначних), але у межах стійкості (і навіть сталості) економіки. Якщо стійкість не порушується, економіка працює в умовно рівноважному режимі.

У більш конкретному підході варто розглядати певні метаструктури економічної системи. Вони всі є складовими загальної структури, однак визначаються з позицій акценту на певних змістових елементах – об'єктах, відносинах, функціях.

Так, до таких метаструктур варто віднести:

матеріальну структуру економіки (виділення з позиції об'єктного складу): пропорції наявності на певній території та придатності використання

для певного виду економічної діяльності природних ресурсів, техніки та технологій, інформації, знань, інфраструктури;

територіальну та галузеву структуру (виділено з позиції просторово-функціональної характеристики стану економіки): пропорції розподілу ресурсів, виробничих та сервісних потужностей, результатів виробництва між територіями, які охоплені національною економічною системою та видами економічної діяльності;

інституційну структуру (виділено з позиції взаємозв'язків в економіці): пропорції поширеності та значущості цінностей і установок; економічних, правових, політичних відносин; соціальних статусів; усталених форм поширення інформації, знань тощо; офіційного та тіньового секторів економіки; розподілу економічної та політичної влади всередині еліт та між соціальними стратами (класами), бізнес-структурами різного масштабу; здатність інститутів влади забезпечити примус до певної поведінки тощо;

відтворювальну структуру (виділено з позицій функціонального призначення): пропорції і механізми організації розподілу, обміну, споживання, виробництва, відтворення інститутів, населення, знань; пропорції та механізми регуляторного впливу; важливе значення у відтворювальній структурі відіграють пропорції, що характеризують матеріально-речовий та технологічний рівень створюваної доданої вартості: пропорції між інвестиційними та споживчими товарами, пропорції між секторами – первинним (сільське господарство, рибальство, лісова та добувна промисловість), вторинним (переробна промисловість) і третинним (сектор послуг), пропорції між низько- та високотехнологічними виробництвами в кожному секторі; пропорції факторного розподілу доходів та їх відображення у рівні добробуту; пропорції розподілу між фондами нагромадження та споживання, між відновленням та створенням капіталу тощо;

безпекову структуру (виділено з позицій функціонального призначення): пропорції і механізми суспільного регулювання, ринкової та

соціальної самоорганізації, параметри військово-політичної та економічної безпеки, наявність системи стримань і протидії у розподілі влади та ін.

В рамках даного підходу найбільший інтерес з точки зору розгляду розвитку має саме відтворювальна метаструктура у зв'язку із метаструктурою галузевою (або предметно-видовою). Узагальнюючи деякі точки зору [163], можна вказати на тенденції, що характеризують її розвиток за умов сьогодення:

випередження темпів зростання вторинного та третинного секторів над первинним; диференціація всередині кожного з секторів за технологічною ознакою, зокрема, виникнення суттєвих відмінностей в інтенсивності сільського господарства (технологій генної модифікації, удосконалення засобів захисту рослин і тварин), яке посилює відмінності у даному виді діяльності між технологічно розвиненими і відсталими країнами; диференціація технологічності у добувній промисловості, зокрема в частині технологій виявлення та оцінки родовищ корисних копалин, використання корисного компоненту та вторинної сировини; диференціація у третинному секторі, пов'язана із різною трудомісткістю і капіталомісткістю надання послуг, внаслідок якої цей сектор поділяють на підсектор базових трудомістких послуг, які не потребують надвисокої кваліфікації і інвестицій у створення сервісних систем; підсектор базових трудо- і капіталомістких послуг (транспорт, рекреація тощо), підсектор високотехнологічних капіталомістких та трудомістких послуг, які потребують значних інвестицій в інфраструктуру надання (телекомунікації, медицина, ІТ, кіновиробництво) та / або людський капітал (юридичні, консультаційні, інформаційні послуги);

посилення конкуренції за володіння ресурсами і протиборство тенденцій до лібералізації торгівлі ними – з одного боку, та раціонування доступу і використання ресурсів як інструменту економічної та політичної боротьби – з іншого;

випередження темпів зростання фінансового сектору над реальним та фіктивізація капіталу;

скорочення частки добувної промисловості у загальному обсязі промислового виробництва з одночасним розвитком технологій освоєння раніше недоступних ресурсів і технологій ресурсозбереження; перетворення ідеї заощадливого виробництва на головний імператив підвищення ефективності економічної діяльності;

зниження питомої ваги базових галузей промисловості, пов'язане із підвищенням ефективності виробництва в цілому, диференціацією потреб і зростанням рівня кінцевого споживання;

посилення різноспрямованості тенденцій відтворення населення у економічно більш успішних країнах у порівнянні із рештою (тенденція до депопуляції у розвинених країнах, тенденція до розширеного відтворення у бідних країнах та країнах, що розвиваються, але зберігають традиційні устої, тенденція до депопуляції у країнах з middle-income економіками через низькі особисті доходи і негативні очікування щодо них), що щільно пов'язана із рівнем індивідуальної та агрегованої продуктивності праці – вимоги до високої індивідуальної продуктивності у розвинених країнах супроводжуються перерозподілом особистого часу на користь роботи, необхідністю вкладень у постійне самовдосконалення за рахунок родини; крім того, концентрація населення у місцях зосередження економічної активності та економічних можливостей підвищує ціну життя в них, що змушує перерозподіляти наявні доходи індивіда або родини на шкоду народженню та вихованню дитини.

Пропорції метаструктур відображаються у певних показниках, серед яких найбільш поширеними є звичайно, показники результативності використання ресурсів (обсяги залучення, результати економічної діяльності, рівень ефективності, факторні доходи), власне кількісних структурних показниках (структура ВВП за доходами та категоріями використання, створення доданої вартості, зайнятості, інвестицій, зовнішньої торгівлі, розподілу доходів тощо).

Як правило, найбільш широко вживаним і простим показником, що

узагальнює економічний розвиток є темп економічного зростання. Власне економічне зростання постає як відображення основної траєкторії економічного розвитку та флуктуацій у ньому, є джерелом і продуктом розвитку. Однак економічне зростання не слід переоцінювати. Так, окремі автори підкреслюють, що сутність економічного зростання полягає у розв'язанні на новому рівні основної суперечності економіки – між обмеженістю ресурсів та безмежністю потреб [163]. Однак саме по собі зростання може бути наслідком флуктуацій циклічного та нециклічного характеру, результатом виникнення сприятливої ситуації, і далеко не завжди проявляється як результат якісних прогресивних змін.

В той же час, цілі досягнення економічного зростання, як правило, дуже співзвучні цілям економічного розвитку в цілому:

збільшення обсягів і темпів зростання обсягів виробництва товарів та послуг, а також їх якості;

розвиток організаційно-економічних форм господарювання та управлінської діяльності, в т.ч. нівелювання всіх проявів X-неефективності (безповоротних втрат добробуту внаслідок монополізації, нестачі інформації та знань, провалів ринку та ін.);

удосконалення пропорцій суспільного поділу процесу праці та відтворення, попередження відхилень від загальної економічної рівноваги;

якісний розвиток продуктивних сил (елементів матеріально-технологічної структури національної економіки та параметрів їх територіальної та галузевої алокації).

Досягнення цих цілей можуть здійснюватися екстенсивним (залучення все більшої кількості ресурсів), інтенсивним (покращенням ефективності використання ресурсів) та змішаним шляхом. Одночасно з цим поступові або революційні зміни у функціонуванні національної економіки в рамках інтенсивного шляху можуть носити працеозаощадливий, капіталозаощадливий або нейтральний характер. Зростання ролі НТП у здійсненні змін в економічній системі зумовлює той факт, що сьогодні

економічне зростання у довгостроковій перспективі здійснюється за рахунок впровадження нових інформаційних, медичних, біотехнологій, технологій ресурсозбереження, управлінських технологій безперервного покращення операцій і має обмеження, створювані для збереження середовища життя.

Слід підкреслити, що будь-який тип економічного розвитку – чи то збільшення масштабів виробництва, чи покращення його якісних характеристик потребує капіталовкладень. Об'єктивними передумовами інвестиційного процесу при цьому є достатність рівня заощаджень, розвинута структура офіційного фінансового обігу, рівень ризику та доходності. Ефективність інвестицій, що базується на оптимальному сполученні факторів виробництва лежить в основі не тільки динамічності економічного розвитку, але й у визначенні його спрямованості.

Кожний набір показників, обраний дослідником, відображає певний стан і пропорційність буття економічної системи у певний момент часу. Порівняння відповідних наборів дає змогу визначити зміст, локалізацію, джерело, напрям та ступінь новизни відмінностей між станами, повторюваність станів, що дає змогу виявити зміни у часі, тобто констатувати факт розвитку. Порівняння ж бажаним рівнем показників або рівнем показників, які характеризують інші системи, уможливорює порівняльну оцінку і виявлення невідповідності у параметрах розвитку. Крім того, порівняння дає змогу оцінити керованість, інтенсивність та масштаб змін і виокремити наслідки таких змін для взаємодії національної економіки із зовнішнім середовищем (як навколишнім природним, так і з іншими економічними системами).

Вочевидь, що кожний стан економіки характеризується певними пропорціями, які через структурну та функціональну складність не можуть бути абсолютно конгруентними. Більше того, філософсько-методологічна основа теоретичних уявлень про розвиток змушує визнати, що абсолютна гармонія означатиме відсутність суперечностей, а значить – відсутність стимулів для досягнення узгодженості, приведення пропорцій у

конгруентний стан. Це означає, що диспропорційність всередині метаструктур та їх диспропорційність між собою являє необхідну умову економічного розвитку. І процес зміни структур і функцій економічної системи, її суб'єктів об'єктивно відображає прагнення до певної рівноваги, конгруентності, колінеарності у пропорціях. В той же час зміни, що відбуваються в економічній системі, не завжди дозволяють досягнути цього результату:

по-перше, вони одночасно або послідовно відбуваються у різних сферах – науково-технічній (модернізації, інновації, науково-технічні та промислові революції), інституційній (культурні, організаційні, управлінські, правові, ідеологічні тощо), економічній (концентрація, диверсифікація, диференціація виробництва та послуг; зміни, пов'язані із життєвим циклом потреб, товарів; зміни у співвідношенні територіального та галузевого розподілу виробництва суспільного продукту; зміни у розподілі власності тощо);

по-друге, такі зміни взаємопов'язані, однак не завжди колінеарні: в окремих випадках зміни в одній сфері можуть стимулювати позитивні зміни в іншій, в других – протилежна ситуація; як наслідок – іноді для того, щоб досягти позитивних змін в певній сфері, слід пожертвувати позитивними змінами в іншій; наприклад, обмеження зростання заробітної платні працівників є одночасно позитивним стимулом для підприємців і негативним – для самих робітників, і в той же час таке обмеження матиме певний негативний вплив на місткість внутрішнього ринку і невизначений вплив на рівень інфляції; концентрація капіталу в рамках олігархічного порядку дозволяє збільшити потенціал національної економіки по здійсненню великих капіталовкладень (а саме масштабність інвестиційних потреб є одним з обмежень на шляху структурних перетворень на основі технологічного удосконалення), однак надає відповідним суб'єктам надмірну ринкову владу і посилює соціальну напруженість, ліквідація якої потребуватиме збільшення соціального тягаря у державних видатках і більшої політико-адміністративної сили офіційних органів влади, а також

сприяє корупції;

по-третє, зміни, що відбуваються в національній економіці можуть мати як внутрішнє, так і зовнішнє походження; вочевидь, ступінь контрольованості змін у цих випадках буде різною, та й характер впливу зовнішніх та внутрішніх джерел теоретично є неоднозначним;

по-четверте, сукупність попередніх обставин визначає, що зміни, які складають основну суть економічного розвитку не завжди будуть позитивними і не завжди будуть прогресивними через неконтрольованість окремих змін та їх ефектів і через різноспрямованість;

по- п'яте, характер новацій в процесі змін також розрізняється: зміни можуть нести модернізацію технологічної структури, інститутів; перехід до нового типу відтворення населення, а з іншого боку, трансформаційні процеси можуть призводити до деіндустріалізації, стагнації і стагфляції, втрати суверенітету (економічного і політичного) тощо.

Наступний змістовий аспект розвитку – це спосіб, в який відбуваються зміни в економічній системі. У зв'язку з цим доцільно запропонувати наступні виміри класифікації способів змін.

За ступенем керованості способи змін можна поділити на випадкові некеровані, керовані. Вочевидь принципова невизначеність майбутнього та асиметрія інформації, що проявляється у різному ступені доступності, повноти, точності інформації про ті або інші економічні і позаекономічні процеси, наявності часового лагу між подіями, виникненням інформації про них та отриманням і використанням цієї інформації, визначають можливість виникнення непередбачуваних для конкретних суб'єктів економічної системи шоків. З другого боку – власне управління (у вигляді державного управління, регуляторної політики тощо) створює зміни в економіці навмисно – інакше будь-які дослідження розвитку були б безцільними. Інша справа – наскільки якісним є таке управління з точки зору адекватності і своєчасності реакції на шоки та інформацію про них. Керованість змін навіть за умови наявності інформації про бажаний стан та чинники змін в економіці може бути

обмеженою через багатofакторність розвитку, недостатній професіоналізм суб'єктів управління, суб'єктивність прийняття рішень з точки зору інформаційної підготовленості конкретних осіб, їх відповідальності, цінностей, когнітивних упереджень, опортуністичних мотивів тощо.

За ступенем інтенсивності способи змін традиційно поділяються на еволюційні та революційні. Власне кажучи, в суворому змісті провести межу між ними дуже важко, оскільки і поступовий процес змін і процес кардинальних перетворень супроводжується змінами різної інтенсивності, модернізаціями в одних явищах та механізмах та інноваціями – в інших. На нашу думку, раціонально провести відмінність між зазначеними способами на основі оцінки незворотності змін в інституційній, безпековій та відтворювальній метаструктурах. І незворотність в даному випадку означає, що істотна частина елементів інституційної, безпекової та відтворювальної мета структур змінилася настільки, що флуктуації приведення у попередній стан є неможливими.

За масштабом охоплення території або структур національної економіки зміни можна поділити на локальні, регіональні, галузеві, макрорівня, глобальні. А з урахуванням впливу зовнішнього політико-економічного середовища – на експансію та асиміляцію. Перше з цих понять відображає результати збільшення вагомості певної національної економіки у регіональному або міжнародному політико-економічному просторі (передусім, як значущого ринкового гравця у виробництві та експорті певної продукції або послуг, важливого або домінуючого учасника ланцюгів створення вартості), поглиблення рівня інтернаціоналізації національного виробництва, зміцнення впливу (через резидентів) на економіки інших країн, збільшення конкурентоспроможності. В той же час асиміляція являє протилежну ситуацію – захоплення території іншою країною, втрату контролю за певними секторами економіки внаслідок експансії зарубіжного капіталу або взагалі знищення окремих галузей національного виробництва, відведення країни дуже вузької нішевої позиції у ланцюгах створення

вартості та ін. Вочевидь, за певних умов асиміляція може призвести до втрати цілісності національної економічної системи.

Тоді виникає питання – до якої міри інтенсивність, напрямки та характер цих змін можуть бути прийнятними. Відповідь дає теорія систем – аж до моменту, поки національна економіка як система сама по собі, і як частина більш широкої суспільної системи зберігає цілісність та функціональність. В рамках конструктивного підходу це можна ілюструвати наступними прикладами:

здатність національних економічних суб'єктів бути включеними у глобальні ланцюги створення вартості, регіональну та глобальну конкуренцію;

здатність економіки пережити тягар військових витрат за забезпечення хоча б мінімально прийняттого рівня доходів для населення;

здатність економіки формувати мінімально прийнятний рівень соціального забезпечення та створювати хоча б ілюзію його справедливості, за яких соціальні потрясіння не призведуть до руйнації матеріально-технічної бази та системи стимулів до економічної діяльності;

здатність суверенних економічних суб'єктів виконувати вчасно власні зобов'язання та ін.

Таким чином, збалансованість інтуїтивно можна визначити як поняття, що відображає певний масштаб узгодженості змін пропорцій стану та перебігу економічних та позаекономічних процесів, що не порушує значним чином стійкості національної економіки. Разом з тим, дане твердження потребує більш пильного розгляду.

1.2 Сутність та види дисбалансів розвитку національної економіки

Слід погодитися із Г. Соколюк у думці, що результатом ефективного управління має бути підтримання структурної збалансованості розвитку, тобто такого співвідношення якісних (чи кількісних) змін у структурних ланках системи, завдяки якому вона могла б протидіяти зовнішнім негативним впливам, зберігаючи динамічну рівновагу і життєздатність у довгостроковому періоді, показуючи при цьому сталу позитивну динаміку. Ці зміни можуть бути різні за масштабом і функціональним призначенням для соціально-економічних систем різного рівня підпорядкованості [125]. У зв'язку із цим дослідницький акцент у розгляді динамічної рівноваги та пропорційності мета структур національної економіки має бути зроблений на природі і різновидах дисбалансів.

Питання про сутність дисбалансів і по теперішній час залишається надзвичайно дискусійним. Як зазначає І. Долозіна, не існує єдиної думки як щодо терміну, який узагальнюватиме уявлення про нееквівалентність, нерівномірність, нерівноважність певних процесів, так і щодо того, що саме вважати дисбалансом або диспропорцією – глибинний процес чи його прояви [32].

В Енциклопедії державного управління міститься поняття диспропорційності соціально-економічного розвитку, під якою запропоновано розуміти незбалансованість чинників, що призводить до значних розбіжностей у кількісному співвідношенні між окремими складовими соціально-економічної системи та результатами її розвитку [41].

Щетілова Т. розглядає дисбаланси з позицій статичного та динамічного аспектів: в першому випадку дисбаланси постають як нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги та окремих співвідношень параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність; у другому дисбаланси розглядаються як процеси змін у функціонуванні та розвитку об'єкта, розбалансування [62].

У роботі Пронози П. зроблено пропозицію до такого розуміння т.зв. «патологічних процесів» – автор, виходячи з міркувань щодо складності і багатоаспектності явища дисбалансів робить спробу розмежувати їх інтенсивність:

дисбаланси – наявність великих дефіцитів (профіцитів) у рахунках операцій;

диспропорції – порушення пропорцій у взаємозалежних економічних процесах [106].

Шумська С. вбачає основу дисбалансів у порушенні рівноваги за наступними напрямками:

часткової та загальної ринкової рівноваги;

загальної економічної рівноваги;

рівноваги окремих суб'єктів економічних відносин;

рівноваги систем в частині структури, пропорційності елементів та в частині узгодженості характеристик, співвідношення елементів;

рівноваги сил [161].

Дуже цікавою є позиція Кравчук Н., яка розділяє поняття «дефіцит», «розрив» та «дисбаланс»:

дефіцит – нестача, відсутність чогось у порівнянні з потребою; відповідно бюджетний дефіцит – нестача доходів бюджету для покриття його видатків;

розрив – прогалина, невідповідність, неузгодженість, дискретність чого-небудь; відповідно фіскальний розрив – різниця фактичних параметрів фіскальної політики від запланованих, відхилення фактичних фіскальних параметрів з урахуванням часу.

дисбаланс – порушення співвідношення (рівноваги) між взаємопов'язаними частинами; відповідно фіскальний дисбаланс – порушення кількісно-вартісних пропорцій між основними параметрами фіскальної політики [68].

До того ж зазначений автор наполягає на необхідності актуалізації

правомірності використання понять «розрив» і «дисбаланс» при аналізі фіскальних процесів. Позиція Н. Кравчук полягає в тому, що на відміну від дисбалансу, що означає порушення балансового співвідношення між взаємопов'язаними частинами (наприклад, між фіскальними параметрами «доходи – витрати»), розриви є багатовимірним показником, що не має чіткої ідентифікаційної субстанції, а тому важко піддається кількісній оцінці. Відповідно, не існує універсального поняття розриву, що вказує на можливість його розширеного трактування в економіці – як «відхилення» між чим-небудь (у чому-небудь), що виникає як реакція на швидко (раптову) зміну ринкових тенденцій і значні коливання (волатильність) економічних показників в умовах невизначеності. З огляду на це даний показник можна розглядати як кількісну міру (різницю) відхилення фактичних ключових параметрів фіскальної політики від потенційно-запланованих; вартісний вимір чистого грошового потоку, що кількісно вимірюється різницею між позитивним і негативним грошовими потоками (іншими словами, між фіскальними доходами і фіскальними витратами) у певний період часу у розрізі окремих його інтервалів; вартісний вимір дискретного грошового потоку у вигляді кон'юнктурного фіскального доходу чи кон'юнктурних фіскальних втрат (свого роду «одноразового відхилення»), що виникає як реакція на швидко (раптову) зміну ринкових тенденцій і значні коливання (волатильність) економічних показників з урахуванням фактору часу в умовах невизначеності. У такому сенсі цей показник відіграє важливу роль в економічній динаміці при аналізі причин високої фіскальної волатильності з урахуванням кон'юнктурних коливань і циклічних збурень [68].

Коверга С. розглядає дисбаланси у прикладенні до розвитку промислового підприємства: власне дисбаланс – це недостатній ступінь відповідності між характеристиками одних елементів підприємства як економічної системи і потребами інших елементів цієї системи, а також між характеристиками системи та об'єктів зовнішнього середовища, що перешкоджає досягненню заданих цілей і критеріїв функціонування й

розвитку системи [63]. Вчений підкреслює значущість диференціації наступних термінів:

причини дисбалансу – це фактичні обставини у внутрішньому або зовнішньому середовищі економічної системи, що безпосередньо викликають явища або процеси, які можна охарактеризувати як дисбаланси з урахуванням трактування дисбалансів у рамках цього дослідження;

прояви дисбалансу – це особливості перебігу процесів, викликані наявністю дисбалансів (тобто за відсутності деякого дисбалансу процес відбувається інакше, ніж при цьому дисбалансі); свого роду проекція дисбалансу на функціонування економічної системи, його відображення на перебігу її процесів;

наслідки дисбалансу – це важливі з точки зору функціонування економічної системи події або явища, які можуть бути викликані дисбалансами (тобто причиною яких може бути дисбаланс) і які можуть бути або фактичними (які вже мають місце), або потенційними (які з певною вірогідністю можуть мати місце в майбутньому при збереженні дисбалансу) [61, 62].

В роботі Сулова О. та ін. поняття збалансованості поширюється на комплекс метаструктур економіки, які мають певну структурно-функціональну відокремленість (споживання/виробництво, експорт/імпорт, податки/прибуток та ін.) Так, автори відзначають, що в умовах значної взаємозалежності суб'єктів господарювання прогноз розвитку економіки повинен спиратися на дослідження структурно-функціональних зв'язків і визначених на їх основі пропорцій розвитку економіки. На відміну від «міжгалузевих» зв'язків, які характеризують лише кількісні співвідношення між видами економічної діяльності в процесі проміжного споживання продукції, структурно-функціональні зв'язки, що мають загальноекономічний характер, відображують закономірності формування відношень між всіма елементами як структури економіки за видами економічної діяльності, так і її відтворювальної структури [129].

Досить цікаво розглянути і прояви збалансованості/незбалансованості у прикладенні до конкретних економічних процесів.

Ситніченко В. відзначає, що економіка України знаходиться у кризовому стані та є незбалансованою. Це проявляється у:

однобічності розвитку промислового виробництва з перегилом на сировинні галузі, а саме на металургію, нафтохімію та послуги з транспортування нафти і газу;

експортній спрямованості переважно на ринок Росії та СНД (до 2014 р.);

нерозвиненості внутрішнього ринку;

малій питомій вазі вітчизняного машинобудування в загальному обсязі промислового виробництва і, як наслідок, неадекватне зростання імпорту з величезними кредитними запозиченнями за кордоном [121].

Пилипенко Ю. у ґрунтовному аналізі структурної незбалансованості відзначає, що :

у галузевій структурі України переважають виробництва, які займаються видобутком та первинною переробкою сировини, а питома вага машинобудування має тенденцію до зниження; зважаючи на те, що галузям, які займаються видобутком та первинною переробкою сировини, притаманний відносно низький рівень валової доданої вартості на одиницю витрат, то подібна галузева структура свідчить про загальну невисоку ефективність вітчизняної економіки;

переважання в економіці України таких виробництв зумовлює загальну енергомісткість кінцевої продукції, що (в умовах високої залежності нашої країни від імпорту енергоносіїв) становить загрозу її економічній безпеці;

високий ступінь ризику інвестиційної діяльності в Україні, певна правова нестабільність, наявність широкої практики застосування неринкових методів впливу з боку державних органів влади на діяльність підприємницьких структур тощо;

економічна система України сама продукує і розвиває свою структурну

незбалансованість: за умов існуючого монополізму, деформації товарно-грошових відносин, великої питомої ваги тіньового сектора в економічній системі нашої країни дія механізмів саморегулювання не тільки не сприяє позитивним структурним зрушенням, а навпаки, стимулює подальшу консервацію вкрай неефективної структури вітчизняної економіки;

капіталомістка галузева структура України створює високий внутрішній попит на первинні енергетичні та інші сировинні ресурси, відносно високу прибутковість реалізації цих ресурсів і, таким чином, певну інвестиційну привабливість цієї сфери;

прагнення приватного капіталу працювати саме в базових, традиційних галузях зумовлюється також можливістю отримувати валютні кошти за рахунок експорту продукції на світові ринки [96].

З точки зору сталості розвитку збалансованість розглядається у наступних аспектах:

економічний (ринковий) підхід: досягнення збалансованого стану, пов'язаного з функціонуванням традиційного ринкового механізму, в якому відбувається пошук відповідності попиту та пропозиції. Пріоритет надається питанню зростання виробництва для задоволення потреб зростаючого населення;

морально-етичний підхід: збалансованість антропогенного використання біосфери, кожен елемент якої розглядається як економічна, культурна чи естетична цінність;

поведінковий підхід: досягнення балансу соціокультурних і психоемоційних імпульсів, які пов'язані з тим, як різні суспільства використовують природні ресурси;

екологічний підхід: збалансування взаємодій між біотичними та абіотичними компонентами біосфери, який ґрунтується на припущенні, що антропогенне використання природних ресурсів і загалом екосистем має деструктивні наслідки для навколишнього природного середовища. Основна мета збалансованості – втримання негативного впливу на довкілля на

гранично допустимому рівні, що не перевищує асиміляційний потенціал екосистем і, відповідно, не спричиняє критичного дисбалансу в природі (Шевченко Г. [157]).

Соколова Л. у дослідженні проблем розвитку машинобудівної галузі вважає основними стримувальними факторами наступні дисбаланси:

застаріле матеріально-технічне забезпечення, високий рівень зносу основних засобів, значна витратомісткість продукції;

брак власних фінансових ресурсів для забезпечення розвитку виробництва та впровадження інновацій, нестійкий фінансовий стан машинобудівних підприємств;

брак інвестицій;

висока імпортозалежність національного ринку продукції машинобудування, низький рівень платоспроможного попиту всередині країни;

низька конкурентоспроможність продукції;

нестабільна фінансово-економічна та політична ситуація в країні, інфляційні процеси, підвищення цін на ресурси;

низький рівень інноваційної активності машинобудівних підприємств;

відсутність реальної державної підтримки та ефективних програм розвитку галузі, що передбачають чітко визначені джерела фінансування.

нерозвиненість інфраструктури та ринків збуту, недосконалість нормативно-правової бази стимулювання та регулювання виробництва високотехнологічної продукції;

значна втрата виробничих потужностей внаслідок проведення АТО, проблеми з російським ринком збуту [124].

Козлов В., аналізуючи вплив дисбалансів у фінансовому секторі на загальний характер економічного розвитку, вказує, що на фазі економічного зростання обсяги надання фінансових послуг зростають швидше за обсяги виробництва реальних благ і надання інших послуг. Це, імовірно, пояснюється тим, що значне перевищення темпів зростання фінансового

сектора над темпами зростання інших секторів економіки та відносно велика роль фінансового сектора у виробництві в більшості випадків пов'язані зі збільшенням ролі діяльності фінансових установ, не пов'язаної із наданням ними традиційних фінансових послуг, у результаті чого зростає ступінь вразливості фінансової системи та економіки в цілому [64].

Окреме місце в описі природи дисбалансів посідає явище флуктуацій (збурень) у траєкторії економічного розвитку та циклічності. Історично циклічність сприймається як періодичність підйомів та спадів у тенденціях динаміки певних економічних показників або у динаміці кон'юнктури економічної системи в цілому. У найбільш усталеному погляді циклічність розглядається як іманентна характеристика розвитку економічної системи і один зі способів її саморегуляції. Базовими ознаками циклічних дисбалансів є тенденція зміни тривалої позитивної динаміки динамікою від'ємною, тобто наявність коливань у динаміці показників (як правило, виробництва, інвестицій, продуктивності праці, зростання тощо), періодичність повторення коливань та виділення циклу як одиниці повторення.

Традиційні підходи [182, 160, 180] виділяють наступні види економічних циклів (рис. 1.1):

короткі цикли (2-4 роки), що викликані дисбалансом між сукупним попитом та сукупною пропозицією і мають джерелом незбалансованість на споживчому ринку; економічне зростання в рамках цих циклів відбувається в рамках усталених продуктивних сил та технологічних укладів; в той же час модернізація виробництва має наслідком розширення споживання і ліквідації нерівноважності;

середні цикли (8-20 років) пов'язані із зміною попиту на засоби виробництва і модернізацією матеріально-технологічної структури національної економіки; об'єктивною тенденцією є зміна засобів виробництва у часі і відновлення у модифікованій формі – нагромадження основного капіталу практично завжди пов'язано із модернізацією техніки; з огляду на це середні цикли являють собою процес розвитку продуктивних

сил; існують середні цикли, в яких запровадження нових основних засобів носить масовий характер і впроваджуються базові інновації, що закладають основи для науково-технологічних революцій, що в свою чергу, стимулює зростання і структурне перетворення національної економіки;

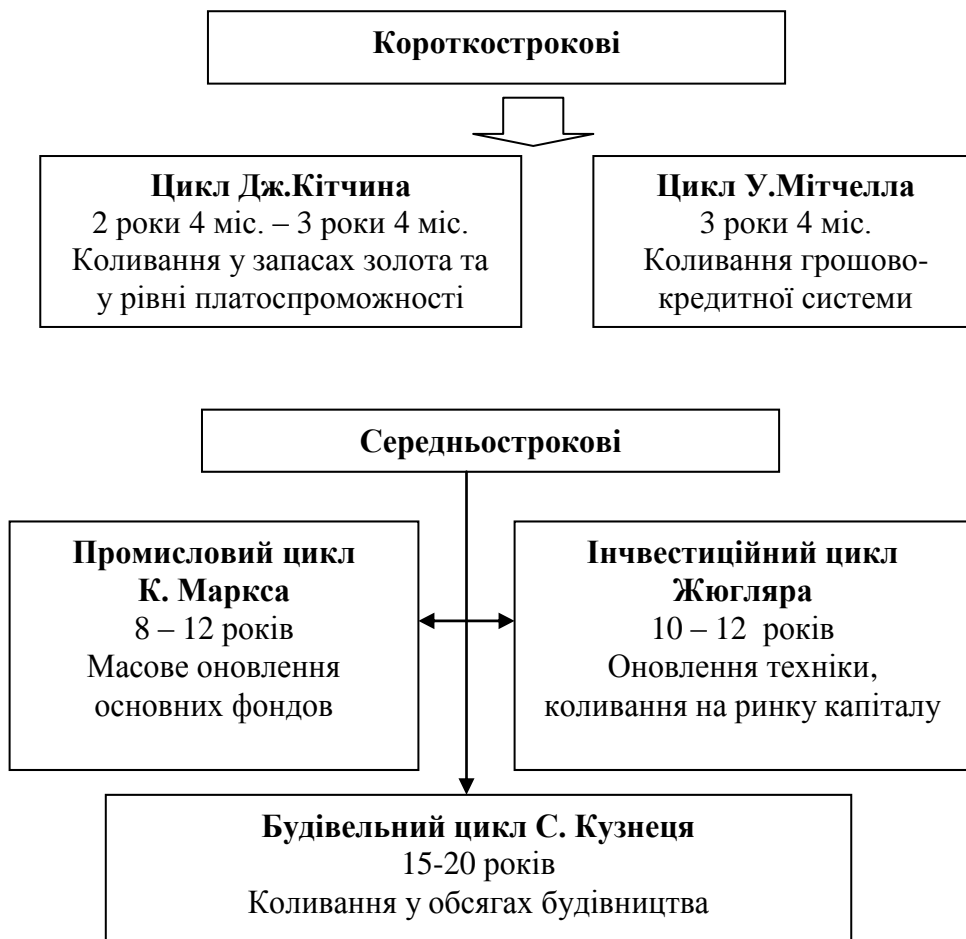

Рисунок 1.1 – Типологія циклів у концепціях циклічності економіки
(узагальнено авторкою)

довгі цикли пов'язані із глибокими технологічними перетвореннями, які поєднують декілька середніх циклів, формуючи цикл зміни технологічних способів виробництва або укладів; довгі хвилі (45-60 років), наприклад хвилі Кондратьєва, не є коливанням – кризи в них не обов'язково відображають абсолютне падіння виробництва.

Розглянемо основні характеристики базового (середнього, промислового) циклу на прикладі циклу Жюгляра. Його особливістю є те, що

він відображає не тільки внутрішні коливання виробництва та капіталовкладень в національній економіці, а й зовнішній вплив та взаємозв'язки – як правило у щільно пов'язаних економіках динаміка фаз циклу Жюгляра є подібною у часі.

Вихідною фазою циклу є рецесія, що проявляється у зростанні товарних запасів, що не знаходять збуту. Цей надлишок товарних запасів є відносним, оскільки пов'язаний із нестачею платоспроможного попиту, в першу чергу на внутрішньому споживчому ринку. Неможливість реалізувати товар та повернути авансований капітал призводить або до пошуку шляхів збуту на зовнішніх ринках (якщо це взагалі можливо), або до сповільнення ділової активності, інвестицій і нагромадженню боргів. За цих умов по-перше, виникає дефіцит оборотних коштів, по-друге – практично повністю припиняється оновлення технологічної основи виробництва, виникає боргова криза в економіці. Частина бізнесів припиняє роботу, а ті, хто залишився – скорочують виробництво (відповідно підвищуються питомі постійні витрати, відбувається моральний та фізичний знос основного капіталу), скорочується заробітна платня, зростає безробіття, а ціни можуть падати (в разі мотиву реалізації залишків хоча б за якою ціною), або зростати (в разі мотиву покриття збитків за рахунок залишку покупців або очікування інфляції). В підсумку обсяги виробництва мають скоротитися до рівня платоспроможного попиту. Криза виконує функцію структурної санації економіки: ті елементи структури, які залишилися поза суспільним відтворенням, видаляються з економічної системи. При цьому чим більш повно криза коригує диспропорції виробництва та споживання, тим більш жваво і потужно розгорнеться підвищувальна фаза циклу.

Фаза депресії – період пристосування економіки до коригувальних дій по ліквідації дисбалансу і нагромадження (перерозподілу) потенціалу відновлення виробництва. Для цієї фази є характерними зупинення падіння виробництва на найнижчому рівні, низька ділова активність, високе безробіття, ліквідація товарних запасів через задоволення внутрішнього та

зовнішнього попиту, експорт капіталів за кордон в пошуках більшої норми рентабельності виробництва. Необхідність зниження собівартості за умов низьких цін (платоспроможності) зумовлює необхідність розгортання виробництв на модернізованій основі, оновлення основного капіталу, підвищення продуктивності праці, обмеження на зростання заробітної платні. Оновлення основного капіталу, яке має автономну (не індуковану) природу у фазі депресії, збільшує попит на обладнання, стимулює розширення виробництва інвестиційних товарів і, через ефект мультиплікатора, - до зростання ВВП. При цьому інвестицій будуть найдинамічнішим елементом сукупного попиту.

У фазі експансії виокремлюють дві стадії – пожвавлення та підйом. Перша з них характеризується сталістю підвищувальної тенденції – зростає кількість замовлень та обсяги збуту, передусім у промисловості, що дозволяє скоротити безробіття та збільшити доходи населення, що тягне за собою збільшення споживчого попиту. В період пожвавлення обсяг виробництва може досягати пікового передкризового значення. Надалі у стадії підйому формуються умови для перевиробництва – підприємства розширяють виробництво за рахунок позикових коштів.

Завершальною фазою циклу є бум – вартість створеного продукту перевищує платоспроможний попит. Перевиробництво відображається у кризі ринку капіталу, грошовій системі і торгівлі, і надалі – повертається у виробництво інвестиційних товарів.

Циклічність проявляється як саморух економіки, тобто кожна попередня фаза створює передумови для переходу до наступної, окремі фази циклу ліквідують диспропорції, а інші – призводять до їх нагромадження.

Методологічні засади довгих хвиль закладені М. Кондратьєвим [65]. На його думку у розвитку великих економічних циклів існують наступні закономірності:

перед початком і на початку підвищувальної хвилі відбуваються глибокі зміни у соціально-економічних умовах буття суспільства: науково-

технічні відкриття, зміна умов грошового обігу, зміна характеру світогосподарських зв'язків;

на періоди підвищувальних хвиль припадають всі найбільші потрясіння в житті суспільства – революції, війни, соціальні конфлікти;

періоди понижувальної хвилі здійснюють пригнічення сільського господарства і супроводжуються стрибкоподібними змінами у матеріально-технологічній структурі економік, а саме – у галузевій структурі;

великі цикли є певною суперпозицією середніх, характер останніх при цьому послабляється або посилюється залежно від фази великої хвилі;

функціонування економічної системи є рухом навколо точок рівноваги на трьох рівнях: рівновага між попитом та пропозицією товарів та послуг; рівновага на ринку інвестиційних товарів (обладнання, будівельні матеріали, послуги, нерухомість); рівновага обігу «основних капітальних благ» - виробничої інфраструктури, людського капіталу;

оновлення «основних капітальних благ» пов'язана із технічними та технологічними нововведеннями, що потребує великих обсягів ресурсів та їх концентрації.

Дослідження великих циклів продовжив Й. Шумпетер, на думку якого: причиною циклічності є інновації, життєвий цикл яких є процесом креативного руйнування; кожна інновація має окремі життєві цикли, однак вони зливаються у пучки (кластери); процес впровадження інновації є стрибкоподібним, а основою для цього слугують психологічні мотиви [160].

Сучасні уявлення про економічні цикли виявляють певний скепсис щодо саме циклічної природи економічного розвитку, ставлячи під сумнів періодичність та регулярність траєкторії динаміки. Однак про це мова йтиметься нижче.

Підсумовуючи розгляд дисбалансів і розвиваючи висновки І. Долозіної [32] щодо їх глибинної природи слід відзначити:

дисбаланси найчастіше розглядаються як прояв неоднозначності структурно-функціональних або причинно-наслідкових зв'язків між певними

частинами, диспропорції розглядаються як співвідношення характеристики і ознаки проблемності стану кожної з частин, а розриви – це міра кількісної або якісної оцінки такої проблемності; в такому підході дисбаланси є лише частковим проявом проблемності;

дисбаланси пов'язані із нерівноважністю, хоча в такому разі залишаються поза увагою проблеми, пов'язані із нерівномірністю (просторовою, часовою, структурною).

дисбаланси є порушенням будови та функціональності системи, викликані нерівномірністю;

нерівномірність слід розглядати як відсутність одноманітності (подібності у формі та функціях об'єктів), однорідності (аналогічності або принаймні подібності у ресурсах, способах функціонування, результатах діяльності об'єктів), ритмічності (розміреності, однаковості циклів діяльності об'єктів за фазами, траєкторією тощо), узгодженості (несуперечливості, зв'язності, координації, гармонічності, єдності цілей та засобів тощо), рівноважності (скомпенсованості імпульсів, які надаються різними елементами структури об'єкту, або скомпенсованості реакції на зовнішні імпульси, які дозволяють об'єкту не змінювати свій стан); ізоморфності (подібності самих об'єктів або їхніх структур) та ізохронності (незалежності циклу власного розвитку від зовнішніх чинників, подібності у тривалості циклу, одночасності здійснення процесів);

дисбаланси повинні розглядатися в частині глибинної суті проблеми нерівномірності та як її поверхневий прояв; дисбаланси проявляються, передусім, як диспропорційність структури в частині порівняння з еталоном або із параметрами бажаного стану структури;

дисбаланси є формою прояву флуктуацій в економіці.

З урахуванням цих міркувань доцільно запропонувати класифікацію дисбалансів розвитку національної економіки, серед яких найбільш значущими та масштабними є структурні дисбаланси та дисбаланси флуктуацій в економіці (рис. 1.2).

<p><i>Дисбаланси матеріальної структури</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Ресурсні (нерівномірність розподілу природно-кліматичних ресурсів і населення, доступу до знань, інформації, відставання у рівні науки, технології, техніки, дисбаланси грошової маси тощо); - Галузеві (невідповідність продуктивним та технологічним конкурентним викликам, імперативам продовольчої, технологічної та екологічної безпеки, незбалансованість норми прибутку у технологічному ланцюгу, нерівномірність доступу до капіталу, праці, ізохронність технологічного розвитку тощо); - Територіальні (територіальна нерівномірність у ресурсному, інфраструктурному і галузевому аспектах, територіальні суперечки і конкуренція тощо); <p><i>Інституційні дисбаланси</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Інституціональні (суперечності між характером розвитку продуктивних сил та інститутами економічних відносин, суперечливість правової бази та практики її застосування, внутрішня неузгодженість державного управління, інерційність ділової культури тощо) 	<p><i>Відтворювальні дисбаланси</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Дисбаланси відтворення населення; - Матеріально-речові виробничі (між виробництвом інвестиційних та споживчих товарів); - Матеріально-речові торговельні (дисбаланси асортиментної структури та обсягів експорту/імпорту товарів та послуг); - Дисбаланси факторного розподілу створеного продукту, між споживанням та нагромадженням; розподілу нагромаджень на відшкодування та розширене відтворення, міжчасового розподілу споживання та нагромадження; - Дисбаланси ефективності; - Дисбаланси ринкового саморегулювання; - Дисбаланси державного регулювання (невідповідність державної соціально-економічної політики потребам розвитку, і потребам збалансованості, диспропорційність повноважень центру та територій тощо) та ін. 	<p><i>Безпекові дисбаланси</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Дисбаланси між військовими і мирними потребами; - Дисбаланси між економічною, політичною доцільністю та безпекою; - Дисбаланси між економічною свободою та соціальним тягарем держави; - Дисбаланси між суверенітетом і економічними ефектами міжнародних відносин; - Дисбаланси «зовнішніх шоків» (надзвичайні ситуації, конфлікти тощо); - Дисбаланси лавиноподібних процесів (інфляції, ринкових панік тощо)
<p><i>Дисбаланси, викликані флуктуаціями в економіці:</i></p> <p>самостійні і зв'язані коливання зайнятості, випуску, запасів, доходів, інвестицій у основний капітал (виробництво, будівництво), попиту на гроші, інфляційних та інших очікувань, державних видатків, факторної продуктивності, зміна технологічних укладів, джерел енергії тощо</p>		

Рисунок 1.2 – Найважливіші дисбаланси розвитку національної економіки
(розроблено авторкою)

Дисбаланси в рамках даного підходу є об'єктивною формою прояву неузгодженості, диспропорційності, різноспрямованості, нерівномірності, ізохронності (неритмічності, неодночасності тощо), нерівноважності (некомпенсованості впливів різних чинників або суб'єктів) структур національної економіки або процесів у ній є.

1.3 Концептуальне бачення активізації інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку національної економіки

Незбалансованість розвитку у вигляді перманентної диспропорційності у забезпеченні ресурсами, наявності територіальної, часової, галузевої та індивідуальної результативності економічної діяльності, розривів між бажаним та фактичним станом економічної системи і проявів циклічності (флуктуацій) в динаміці економічних показників постає іманентною рисою буття суспільства на всіх етапах його існування. Поряд з цим попри різний характер і ступінь глибини розуміння цієї властивості людство у всі часи намагалося віднайти способи протистояння викликам і проблемам, пов'язаних з її проявами. Війни, революції, географічні відкриття, технологічні удосконалення, розвиток науки та ін. є об'єктивними процесами, що забезпечують подолання обмеженості ресурсів, надання поштовху економічній діяльності, підвищенню соціального добробуту, досягнення сталості розвитку. Творення соціально-економічної, науково-технічної політики, зокрема політики технологічної, економічної, екологічної, соціальної збалансованості, можна представити як суб'єктивні, управлінські, механізми подолання диспропорцій у життєдіяльності змін суспільства у часі. На сьогоднішній день як з філософської точки зору, так і з точки зору сучасних наукових уявлень досягнення повної збалансованості, певного ідеального стану, в якому всі інтереси будуть узгоджені, всі

результати – досягнуті (і це буде зроблено найкращим чином), є неможливим через надзвичайну складність і динамічність природних та соціальних процесів. Більше того, досягнення науки дозволяють із упевненістю стверджувати, що така ситуація не є бажаною, оскільки саме у незбалансованості і диспропорційності полягає одна з головних передумов змін, що складають суть розвитку. За цих обставин пошук способів досягнення прийняттого рівня незбалансованості за умови реалізації певних устремлінь і збереження певного рівня безпеки (самозбереження) суспільства виступає як предмет наукового пошуку та практичних зусиль.

У більш прагматичному підході і з використанням більш конкретної і сучасної термінології цю наукову та прикладну проблему можна сформулювати наступним чином: як досягти прийнятних соціально-економічних результатів (бажаних темпів стабільного економічного зростання, рівня якості життя, територіальної рівномірності в економічних результатах та якості життя, конкурентоспроможності тощо) в рамках прийнятних часових горизонтів з використанням наявних природних та фінансових ресурсів. За сучасних умов, коли питання нестачі та нерівномірності розподілу природних ресурсів частково вирішується в ході глобальної торгівлі, останнє обмеження у вищенаведеному формулюванні проблематики зводиться до необхідності пошуку інвестиційних ресурсів, які дозволять реалізувати заходи політики досягнення збалансованості розвитку національної економіки.

Розмаїття сучасних теоретичних концепцій інвестиційного забезпечення зростання, циклічності розвитку та причин флуктуацій економічної динаміки є надзвичайним [49, 50]. Акцент на збалансованості розвитку зроблено у роботах таких вчених, як І. Долозіна [31], І. Кладченко [59], П. Конгсамунт [181], Н. Сментина [122], Х. Ченнері [167, 166] та ін. Способи удосконалення різних складових інвестиційного механізму функціонування і розвитку національних економік висвітлені у роботах М. Дибі [29, 28], В. Дятлової [36, 35], Дж. Мокира [185], К. Салиги [114],

Ю.Сафонова [116, 115], М. Фельдман [170], І. Шкрабак [158] тощо.

Аналіз теоретичних концепцій самоорганізації економіки та державної політики, спрямованої на забезпечення збалансованості економічного розвитку дав змогу виявити, що капіталовкладення (інвестиції в найширшому розумінні) відіграють одну з провідних ролей у врегулюванні дисбалансів, як прямо (у вигляді вкладень у виробництво, розвиток продуктивних сил), так і опосередковано (через доходи домогосподарств і споживання, інвестиціями в інституційний розвиток), поряд із грошово-кредитною та фіскальною політикою, які також коригують структурні та функціональні можливості національної економіки і окрім цього згладжують флуктуації фінансового сектору. В той же час, більшість проаналізованих підходів концентрується на лише на обмеженому колі економічних параметрів збалансованості, ігноруючи зв'язки між інвестиційним забезпеченням та позаекономічними параметрами і різноспрямованість виникнення дисбалансів.

На сьогодні в умовах розвитку та ускладнення ринкових відносин великого значення набувають інвестиційні процеси як необхідна передумова забезпечення фінансування потрібних сегментів ринку та окремих суб'єктів господарювання. Поряд з цим, розвиток процесів удосконалення матеріально-технологічної структури економіки в Україні, оптимізації її галузево-територіального розміщення багато в чому гальмує недосконалість теоретичного підґрунтя з досліджуваного питання.

Що стосується поняття «інвестиційний процес», то багато вчених зводять його до процесу реалізації інвестиційної діяльності. Проте ці поняття не є зовсім тотожними, а скоріше доповнюють один одного.

Інвестиційний процес традиційно розглядається як послідовні зміни стану капіталу в результаті здійснення інвестицій, а інвестиційну діяльність – як діяльність з вироблення та реалізації інвестиційних рішень, спрямовану на відновлення, збереження та приріст вартості капіталу.

Уточнюючи дефініції «інвестиційний процес» та «інвестиційна

діяльність» доцільно спочатку дослідити співвідношення понять «діяльність» і «процес».

З філософської точки зору, діяльність є формою активності, яка характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. У свою чергу, процес розглядається як послідовна зміна предметів і явищ, що відбувається закономірним порядком. Мочерний С. робить висновок про те, що: «поняття «процес» конкретизує поняття «явище», відображає його зміну у часі, наявність певних етапів або стадій під час таких змін» [37].

Економічний зміст інвестиційного процесу має певну еволюцію. У радянські часи він розглядався як капіталовкладення, що зводило інвестиційний процес тільки до реального інвестування.

Подібної точки зору щодо інвестиційного процесу дотримується низка українських науковців, зокрема А. Пересада, який розглядає інвестиційний процес як обґрунтування і реалізацію інвестиційних проектів [94]. Д. Черваньов також розцінює інвестиційні процеси як послідовність безперервного створення основних засобів та виробничих потужностей [154]. Наведені визначення, у яких інвестиційний процес фактично зводиться до інвестиційного проекту, на нашу думку, мають мікроекономічний характер і є історично обмеженими. За стрімкого розвитку видів та форм інвестицій, способів і мотивів інвестування такі підходи дають звужене, однобічне уявлення про інвестиційний процес і не визначають його сутності.

Українські вчені В. Грідасов, С. Кривченко та О. Ісаєва розглядають інвестиційний процес як систему інвестування, що дає змогу об'єднати інтереси учасників, умови і механізм реалізації взаємодії промислових підприємств та кредитних установ. Він є основною ланкою суспільного господарювання і забезпечує всі напрями господарської діяльності [23].

На думку Н. Баліхіної, макроекономічний характер інвестиційного процесу полягає в тому, що це багатобічна діяльність учасників відтворювального процесу з нарощування капіталу нації, складова процесу

суспільного відтворення, що має такі самі стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання, але тільки з боку руху інвестиційних благ [7].

Інший дослідник, С. Горланов, вважає, що інвестиційний процес в економіці являє собою сегмент процесу суспільного виробництва, що існує у вигляді сукупності суспільних відносин із приводу тієї частини продукту суспільства, яка призначена для поновлення його продуктивних сил (тобто ресурсів самого процесу відтворення) і виробничих відносин [20].

Макроекономічні підходи до розуміння інвестиційного процесу пов'язують його зі стадіями суспільного відтворення, підкреслюють суб'єктність процесу, але часто уникають конкретного аналізу його змісту, тому мають загальний характер.

В останні роки досить поширеним підходом до розуміння сутності інвестиційного процесу є зосередження на його заключній стадії - придбання або зміни форми активів із грошової на фінансову чи матеріальну форму відповідно на фінансовому ринку, ринку нерухомості або ринку капітальної продукції. На думку Л. Гітмана, М. Джонка [19] та В. Царьова [150], інвестиційний процес – це механізм зведення разом тих, хто пропонує гроші (власники тимчасово вільних засобів), з тими, хто пред'являє попит на них. Обидві сторони звичайно зустрічаються у фінансових інститутах або на фінансовому ринку. Іноді, зокрема коли йдеться про угоди майнового характеру, продавці й покупці вступають у договірні відносини. У такому трактуванні інвестиційний процес фактично ототожнюється з фінансовими ринками.

Низка відомих зарубіжних дослідників доводить, що інвестиційний процес – це вкладення коштів у цінні папери. Наприклад, У. Шарп, Г. Александер та Дж. Бейлі вважають, що «інвестиційний процес є ухваленням інвестором рішення щодо цінних паперів, у які здійснюються інвестиції, обсягів і термінів інвестування» [156]. Аналогічної точки зору дотримуються також Г. Марковіц, К. Ерроу та ін. Усі вони пов'язують

інвестиційний процес із фондовим ринком. Подібні погляди поділяють і деякі українські дослідники, зокрема А. Загородній та Г. Вознюк [5, с. 735].

Підходи до розуміння інвестиційного процесу, які відбивають лише одну (хоч і, безсумнівно, досить важливу для певних умов інвестування) сферу інвестиційного процесу, варто визнати вузькими, оскільки охоплюють тільки сферу розподілу інвестиційних ресурсів. Інвестиційний процес влаштований так, що продавці грошей повинні бути зведені з покупцями або прямо, або через посередника (через банк, або через фінансовий ринок).

Морфологічний аналіз визначення поняття «інвестиційний процес» наведений в табл. 1.3

Таблиця 1.3

Морфологічний аналіз визначення поняття «інвестиційний процес»

Автор	Ключова ознака						
	обґрунтування і реалізація інвестиційних проєктів	послідовність безперервного створення основних засобів та виробничих потужностей	система інвестування	діяльність учасників відтворювального процесу	сегмент процесу суспільного виробництва	механізм узгодження попиту та пропозиції	ухвалення інвестором власного рішення
Пересада А.	+						
Черваньов Д.		+					
Грідасов В., Кривченко С. та Ісаєва О.			+				
Баліхіна Н.				+			
Горланов С.					+		
Гітман Л., Джонк М.						+	
Царьов В.						+	
Шарп У., Александер Г. та Бейлі Дж.							+

Як видно із табл. 1.3, існує велика кількість підходів до визначення поняття інвестиційного процесу.

Підхід, згідно якого інвестиційний процес розглядається як послідовність безперервного створення основних засобів та виробничих потужностей, на думку автора, значно звужує економічний зміст інвестиційних процесів через те, що не завжди результатом інвестиційного процесу є зновстворені основні засоби.

Якщо визначати інвестиційний процес як систему інвестування, то можна зазначити про те, що такий підхід сприяє виникненню плутанини між поняттями інвестиційного процесу та інвестування.

Підхід, який базується на розгляді інвестиційного процесу як діяльності учасників відтворювального процесу також відображає лише одну із окремих функцій учасників відтворювального процесу, спрямованих на інвестування необхідних сегментів.

Схожим є підхід, згідно якого інвестиційний процес – це сегмент процесу суспільного виробництва. В даному сенсі можна говорити про те, що такий підхід дозволяє отримати уявлення про процес суспільного виробництва та про його сегментування, але залишаючи поза увагою зміст безпосередньо інвестиційного процесу.

Підхід до трактування сутності інвестиційного процесу як механізму узгодження попиту та пропозиції не доцільно вважати ґрунтовним через те, що окреслене змістовне наповнення можна вважати необхідною запорукою інвестиційного процесу, а не в якості його змістовної характеристики.

Підхід, який зводить сутність інвестиційного процесу до ухвалення інвестором власного рішення значно звужує сутність такого поняття через те, що ухвалення інвестором рішення про інвестування можна вважати лише проміжною стадією інвестиційного процесу.

Підхід, який зводить сутність інвестиційного процесу до обґрунтування і реалізації інвестиційних проектів можна вважати найбільш доцільним з огляду на те, що такий підхід ґрунтовно відображає послідовність даного процесу від початку до його закінчення. Базуючись на даному підході та з урахуванням наведених вище міркувань можна надати наступне авторське

визначення поняття «інвестиційний процес» – це процес обґрунтування та реалізації інвестиційного проекту, що базується на узгодженні попиту та пропозиції між власниками тимчасово вільних засобів та тими, хто пред'являє попит на гроші, з метою отримання економічного ефекту.

В той же час, інвестиційне забезпечення є ширшим поняттям і включає в себе:

інвестиційний процес як процес обґрунтування та реалізації інвестиційного проекту, що базується на узгодженні попиту та пропозиції між власниками тимчасово вільних засобів та тими, хто пред'являє попит на гроші, з метою отримання економічного ефекту;

інвестиційну інфраструктуру як сукупність суб'єктів та відносин між ними з приводу формування, розподілу і перерозподілу інвестиційних ресурсів;

інвестиційне регулювання як сукупність механізмів і суб'єктів, що створюють нормативні і позанормативні умови для здійснення інвестиційного процесу та функціонування інвестиційної інфраструктури;

організаційно-методичне забезпечення інвестиційної діяльності;

власне інвестиційні ресурси.

Критичний огляд літературних джерел, які викладають класичні та сучасні результати і погляди на питання сутності і форм розвитку, зокрема, соціально-економічного, проявів цих форм у економічних показниках та соціальних трансформаціях дають змогу сформулювати низку теоретичних узагальнень, які мають головне значення в дослідженні збалансованості економічного розвитку та його зв'язку із інвестиційними процесами.

По-перше, розвиток представляє собою незворотній у час процес зміни економічної системи в аспектах структури, функцій, використовуваних ресурсів, способів їх перетворення на результат у вигляді обсягів виробництва, різноманіття та якості товарів та послуг, рівня задоволеності потреб, способів узгодження економічних інтересів, способів організації та управління виробництвом, розподілом, обміном, споживанням, узгодженням

інтересів, економічним суверенітетом та безпекою тощо. Основу розвитку складає певна єдність та суперечливість щонайменше у бінарних співвідношеннях: «ресурси – способи їх використання»; «потреби – засоби їх задоволення», «інтереси – результати», «матеріальне – духовне», «теперішнє-майбутнє» тощо. У більш глибокому наближенні така суперечливість набуває комплексного, небінарного, характеру, коли наприклад наявність певних матеріальних ресурсів конфліктує із доступними способами їх використання взагалі, придатністю до виробництва конкурентоспроможних за якісними характеристиками товарів та послуг, конкурентною економічною ефективністю. Додавання інституційних чинників у фокус уваги посилює згадану суперечливість параметрами та характеристиками складеної конфігурації прав власності та економічних інтересів, інформаційної транспарентності, розподілу економічної та політичної влади, соціально-культурними обмеженнями тощо. Однак у загальному вигляді практично всі сучасні концепції економічного розвитку виходять з методологічного постулату, що саме єдність і суперечливість у економічній, і ширше – соціально-еколого-економіко-технологічній, сфері буття людини є одним з найважливіших джерел і рушійних сил трансформацій і змін. З цього випливає, що незбалансованість, окрім негативного впливу на ситуацію, має і позитивну функцію – слугування джерелом змін.

По-друге, при переході від загальнофілософського до конкретно економічного виміру розгляду єдності і суперечливості розвитку виявляється, що така суперечливість проявляється у дисбалансах – часовій, структурній, територіальній, функціональній диспропорційності, нерівномірності та неузгодженості продуктивних сил, соціальних статусів, соціальних відносин, зусиль з управління та результатів економічної діяльності. При цьому більшістю науковців головні прояви незбалансованості розглядаються у двох аспектах. Передусім, це незбалансованість, яка відображається у диспропорціях матеріальної структури економіки – наявності/технологічної доступності ресурсів самих по собі, у технологічному ланцюгу виробництва,

у територіальному зрізі, у прийнятності витрат на розробку і використання ресурсів. Мова йде і про технологічну багатокладність економіки, і про нерівномірність забезпечення кадровими ресурсами (в т.ч. нерівномірність або невідповідність конкурентним вимогам кваліфікації працівників; індивідуальні, професійні, галузеві відмінності у продуктивності праці, у рівнях оплати праці та ін.); і про асинхронність і технологічну неузгодженість розвитку галузей і міжгалузевих комплексів, і про нерівномірність інфраструктури і про багато що ще. Другим за рахунком проявом є незбалансованість, яка відображається у диспропорціях інституціональної структури економіки, а саме:

невідповідність способу привласнення економічних ресурсів та результатів потребам підвищення результативності економічної діяльності, вимогам соціальної справедливості тощо;

неузгодженість правових інститутів між собою та з економічною реальністю, в т.ч. невідповідні практики правозастосування;

невідповідність специфічних рис ділової поведінки вимогам результативності і, як наслідок, специфічна обтяженість механізмів економічних та управлінських відносин елементами, що зменшують їх дієвість – корупцією, униканням відповідальності, відсутністю мотивації, неготовністю до конкуренції тощо.

По-третє, структурна та функціональна складність національної економіки і суспільства в цілому, вплив позаекономічних чинників на її функціонування і розвиток мають наслідком принципову неможливість контролювати і управляти усіма диспропорціями та іншими проявами незбалансованості. З цього слідує наступні висновки:

виявлення і протидія дисбалансам є дуже суб'єктивним явищем: можливість своєчасно помітити формування дисбалансу визначається і наявністю методів моніторингу диспропорцій, і оперативністю реагування, і наявністю арсеналу реагування, і, насамкінець, дієвістю відповідного інструментарію (яка визначається знову ж таки, досвідом використання,

релевантність ситуації, відсутністю культурних, правових, політичних обмежень, які накладаються світоглядом, взаємозалежністю національних економік, військово-політичною ситуацією та ін.);

динамічність та нелінійність соціально-економічних процесів, обмеженість знань про них, асиметрія інформації, непередбачуваність майбутнього не завжди дозволяють встановити об'єктивні параметри збалансованості, отже для спостерігача і управителя на перший план виходять уявні, образні «оптимальні» або бажані параметри; те ж саме стосується власне і цілей розвитку, оцінки відповідності стану національної економіки, її галузей, міжгалузевих комплексів, ринків таким цілям.

У продовження вищенаведених міркувань варто підкреслити значущість флуктуацій та непередбачуваних шоків у розвитку і забезпеченні збалансованості. Аналізуючи економічну природу циклу слід зупинитися на теоріях причин циклічності (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Концепції економічних циклів

Концепція	Представники	Зміст
Концепція зовнішніх чинників	У.Джевонс. Х.Мор, С.Юдзі	Виникнення економічних циклів пов'язується з 11-річним циклом сонячної активності
Теорія промислових циклів	К.Маркс,	Джерелом циклічності є суперечливість капіталізму (між суспільною формою виробництва та приватнокапіталістичним способом привласнення його результатів), а періодичність визначається масовим оновленням капіталу
Теорія перенагромадження капіталу	М.Туган-Барановський, Г.Кассель, А.Афталъон	Диспропорція між структурою виробництва та нагромадженням основного капіталу у найвищій стадії – перенагромадження
Теорія нововведень	М.Кондратьєв, Й.Шумпетер	Циклічність обумовлена стрибкоподібними змінами у продуктивних сил
Концепція недоспоживання	Ж.Сімонді, К.Родбертус	Економічні кризи мають джерелом у недостатньому споживанні, падіння частки заробітної платні у національному доході
Кейнсіанство	Дж.М.Кейнс, Дж.Гікс, П.Самуельсон	Цикл є результатом взаємодії між рухом національного доходу, споживання та нагромадження капіталу (очікуваний капітал балансується із фактичним його обсягом, на

Концепція	Представники	Зміст
		підставі з'ясованої різниці здійснюються інвестиції і надалі змінюється обсяг національного доходу), а також слабкості ринкового механізму.
Рівноважна теорія	Р.Лукас	Цикл пов'язаний із особливостями сприйняття економічної інформації за умов грошових шоків (зростання маси грошей викликає зростання цін, який сприймається бізнесом як зростання доходу, виникає ефект акселератора – збільшуються інвестицій та зайнятість; фаза спаду пов'язується із розумінням бізнесу помилковості власних очікувань)
Теорія реального економічного циклу	Б. Хейджра, Р.Лукас,	Цикл пов'язаний із чинниками з боку сукупної пропозиції (коливання загальної факторної продуктивності, зміна цін на сировину, врожай, війни, революції, стихійні лиха та інші форс мажорні обставини). Ці чинники впливають на очікування населення та бізнесу
Монетарні теорії	М.Фрідмен, Р.Хоутрі	Причина циклу – нестабільність грошового обігу
Австрійська фінансова школа	Х. де Сото	Причина циклу – кредитна експансія, викликана резервуванням депозитів і ін'екцією в економіку незабезпеченої грошової маси
Неокейнсіанство	Г.Менкью, С. Фішер	Є синтезом ідей кейнсіанства, монетаризму та реального ділового циклу, однак із припущеннями, що сукупний попит впливає на циклічність тільки у короткостроковому періоді, а антициклічна політика має бути спрямована не на стимулювання зростання з боку пропозиції або попиту, а на приведення його темпів до рівня «природних»
Парадигма Фріша-Слуцького	Р. Фріш, Є.Слуцький	Цикли є результатом випадкового процесу, а їхня періодичність і амплітуда не підпорядковуються суворим закономірностям, оскільки вони залягають від екзогенних по відношенню до економіки шоків (стихійних лих, війн, політичних подій, соціальних подій тощо).

Джерело: [49, 50, 163, 112, 191, 176, 193, 160, 65, 183, 190, 194]

В рамках сучасних уявлень про циклічність, а точніше – про флуктуації в економіці слід навести наступні положення:

фази експансії та буму є більш тривалими, а рецесії та депресії – менш;
посилюється асинхронність циклів у часі та просторі;

посилюється частота та нерегулярність коливань, а також редукція фаз циклу (перехід до двофазного циклу);

динамічність основних економічних параметрів (безробіття, ВВП, інфляції) є низькою, одночасно посилюється диспропорційність у часі – тривале зростання безробіття та феномен стагфляції;

переплетення циклічних коливань з нециклічними і посилення ролі екзогенних неекономічних чинників у формуванні флуктуацій.

В підсумку йдеться про те, що з одного боку, сучасна економічна наука не постулює наявності циклічності як послідовної, регулярної і приблизно однакової за тривалістю зміни фаз циклу економічних показників – на сьогодні компромісна позиція полягає у визнанні флуктуацій динаміки показників національної економіки, які можуть набувати ознак циклічності. Такий компроміс сформувався в результаті поєднання наступних положень:

виділені в економічній науці цикли стосуються динаміки різних показників (темтів економічного зростання, рівня продуктивності праці, обсяги капіталовкладень тощо), однак ці показники можуть відображати параметри різних економічних процесів, в яких є власні протиріччя, а значить і закономірності розвитку, в т.ч. наявності або відсутності періодичності, а також амплітуди коливань;

як наслідок – циклічність відслідковується лише на певних часових інтервалах і тому у суворому змісті є випадковістю, флуктуації більшою мірою пов'язані із певними зовнішніми шоками, які не повторюються (наприклад, фінансові кризи, які часто називаються ознаками циклу, мають різну природу і причини, деякі цикли, наприклад, будівельні, в основному пов'язані з хвилями міграції внаслідок військових, політичних або інших подій і у виникненні таких подій не виявляється регулярності);

більшість коливань у динаміці економічних показників, які можна вірогідно відслідкувати, пов'язана з неекономічними шоками – пандеміями, війнами, інституційними трансформаціями, лавиноподібними процесами тощо.

По-четверте, розвиток національної економіки та притаманна йому незбалансованість в реальних умовах практично не відбувається автономно. Звідси питання про значущість внутрішніх та зовнішніх для певної соціально-економічної системи джерел розвитку, зокрема, вагомість впливу зовнішніх дисбалансів на внутрішні і навпаки. Це абстрактне формулювання у термінах політики економічного розвитку набуває конкретних абрисів:

яким є місце певної економіки в глобальному або регіональному економічному середовищі: чи вистачає у неї внутрішнього ресурсного потенціалу та стійкості протистояти зовнішнім впливам і дисбалансам; саме це питання має значення коли, наприклад, інвестиційні потоки, експорт та імпорт є не диверсифікованими, а значить будь-які негативні події в економіках країн-основних партнерів будуть впливати на стан даної економіки (виведення іноземного капіталу з певної економіки за умов кризи, використання країною-партнером монопольного становища у торговельних війнах, використання країною-інвестором власних прав для знищення конкуруючих галузей в даній країні тощо) і навпаки; і це не кажучи вже про прямі конфлікти між країнами або їх угрупованнями;

чи однакову силу мають однакові, але зовнішні і внутрішні, суперечливості або дії: парадокс Філдстайна-Хоріоки свідчить, що іноземні інвестиції не є запорукою економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі, якщо використання такого «залученого» капіталу не супроводжується зміцненням національного («власного») капіталу; технічна допомога і фінансування створення демократичних інститутів, в т.ч. функціонування й управління економікою, не завжди мають прийнятний результат, оскільки суспільство з огляду на культурні характеристики, історичні обставини не готове до цього; зростання виробництва повинне бути збалансоване зі зростанням споживання виробленого продукту (послуги), причому залежно від внутрішнього ринку і місця країни на світових ринках;

роль національної економіки у світовому поділі процесу праці, торговельних та фінансових потоках, а значить і цілісність та стійкість є дуже чутливими до несподіваних шоків по типу стихійних лих, епідемій, військових та політичних подій, які почалися «далеко» від конкретної країни.

Зазначені теоретичні конструкції можна перетворити на теоретико-методологічні постулати підходу до інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки, викладені нижче.

Інвестиційне забезпечення являє собою форму (в разі розгляду матеріальної основи) і спосіб (в разі розгляду механізму перетворення одних ресурсів на інші) забезпечення певної національної економіки ресурсами для функціонування і відтворення. В першому випадку інвестиційне забезпечення характеризується обсягами та пропорціями розподілу фінансових та матеріальних ресурсів у територіальному, галузевому-технологічному аспектами, структурою джерел походження, співвідношенням різних форм матеріального носія вкладень (цінні папери, грошові кошти, оборотні та необоротні активи, права власності, цінні папери). У другому – сукупністю інституційних характеристик та економічних форм акумулювання, розподілу, передрозподілу, планування, обліку, контролю потоків матеріальних та фінансових ресурсів.

Дисбаланси можуть слугувати як джерелом, так і перешкодою економічного розвитку, або бути тим й іншим одночасно, при цьому у першому випадку метою інвестиційного забезпечення на певному етапі має стати підтримка позитивного дисбалансу і створення механізму його розповсюдження в економіці, в другому – ліквідація негативного дисбалансу, в третьому – комбінація імпульсів через систему неколінеарних дисбалансів. Важливим об'єктом уваги є комбінація дисбалансів, яка посилює або нівелює ті або інші ефекти в економіці (наприклад, підвищення ефективності виробництва, посилення внутрішньокраїнної виробничої кооперації, включення національних виробництв у глобальні ланцюжки створення вартості тощо) або їх роль у суміжних галузях та підсистемах (наприклад,

зростання обсягу доданої вартості у сфері надання ІТ-послуг не привело до розвитку виробництва комп'ютерної техніки та комунікаційних систем в країні, і навпаки, розвиток біотехнологій мало наслідком підвищення урожайності сільського господарства і збереження властивостей сільгосппродукції за збільшених термінів зберігання). При цьому взаємопов'язаність економічних процесів визначає вплив дисбалансів інвестиційного забезпечення певного економічного процесу і дисбалансів самого економічного процесу, а також можливість трансмісії інвестиційного дисбалансу галузі/території на інші галузі/території.

Дисбаланси виявляються суб'єктивно, тому значущим моментом досягнення збалансованості економічного розвитку постає цілепокладання або окреслення бажаного стану. Реальні зусилля із інвестиційного забезпечення досягнення збалансованості залежать від точної ідентифікації вихідних умов, зокрема, позаекономічних, і можливих сценаріїв їх зміни. За цих умов механізм інвестиційного забезпечення має передбачати якомога повний і своєчасний моніторинг ознак дисбалансу, оцінки його можливого впливу для різних часових періодів і інших дисбалансів, адекватну процедуру встановлення пріоритетів економічного розвитку та відповідних їм пріоритетів активізації інвестиційного забезпечення (в змісті форми і в змісті способу).

За кожної реальної економічної ситуації та конкурентних умов розвиток відбуватиметься за рахунок споживання, інвестицій або їх сполучення. Баланс/дисбаланс між поділом доходу на споживання та заощадження, між заощадженнями та інвестиціями істотно залежатиме від вихідної економічної ситуації та суб'єктивних цілей соціально-економічної політики, передусім, структурно-інноваційної, а також від наявності стимулів до заощадження і переведення нагромаджень у форму інвестицій. Останнє є можливими лише у випадку гарантування результативності та прав власності на вкладення, тобто за цих умов інвестиційне забезпечення як спосіб залучення ресурсів в економічні процеси має передбачати удосконалення

правових та організаційних механізмів реалізації та захисту прав на доходи, майно, заощадження і вкладення.

Зростання інвестицій забезпечується комплексом інституційних правил у першу чергу, завдання побудови якої має бути спрямоване на концентрацію та репатріацію національного капіталу, оскільки зовнішня залежність є механізмом імпорту дисбалансів.

За умов відкритої економіки зростання за рахунок споживання без належної національної бази виробництва споживчих товарів буде дуже обмеженим, оскільки означатиме відтік доходів у вигляді оплати за імпорт. Навпаки – розвиток національного виробництва, передусім, має орієнтуватися на зростання місткості внутрішнього ринку, оскільки вплив уряду на зовнішні ринки часто є дуже обмеженим. Зростання за рахунок прямих інвестицій (які в меншому ступені мають фіктивний характер і спекулятивні ефекти), навіть за умов існування транзакційних втрат (у вигляді корупції, нецільового використання) дадуть більший ефект, ніж в разі нехтування цим джерелом розвитку.

Основа економічного розвитку – розвиток продуктивних сил, однак він є капіталомістким, тому основні зусилля мають бути спрямовані на збалансованість потреби у інвестиціях у НТР та інвестиційних можливостей національної економіки і зовнішнього сектору по задоволенню потреб у техніко-технологічному розвитку без втрати контролю за високотехнологічним і фінансовим секторами з огляду на міркування національної безпеки.

Значущість залежності національної економіки від зовнішнього середовища постають шоківі події, які визначають флуктуації динаміки, означає, що необхідним елементом інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку мають стати демпферні фонди ресурсів і політика поступової диверсифікації економічної структури у відповідності до найновіших технологічних досягнень. Водночас, непередбачуваність наслідків позаекономічних шоків змушує зберігати

виважений підхід до самозабезпечення ресурсами і результатами виробництва в разі ситуацій з одномоментним перериванням доступу до певного ресурсу.

У підсумку викладені положення можна узагальнити у вигляді цілісного наукового підходу до інвестиційного забезпечення досягнення збалансованості економічного розвитку національної економіки, який схематично представлений на рис. 1.3.

Практична реалізація цих положень потребує формування і постійного удосконалення методичного блоку моніторингу збалансованості інвестиційного забезпечення з одного боку, та структурно-функціональної збалансованості національної економіки – з іншого, а також розробки орієнтирів досягнення збалансованості у часі та відповідних сценаріїв.

Отже, теоретико-методологічною основою забезпечення збалансованості розвитку з використанням інвестиційних ресурсів має стати підхід, який ґрунтується на дуалістичності сприйняття дисбалансів, ситуативному характері реагування на незбалансованість і залежність між дисбалансами у інвестиційному забезпеченні та дисбалансами у розвитку, постулюванні можливості і доцільності створення дисбалансів у короткостроковій перспективі задля отримання позитивного ефекту у майбутньому, доцільності використання інституційного бенчмакінгу, структурного та безпекового аналізу для виявлення ситуативних пріоритетів інвестиційного забезпечення економічного розвитку. Подальші дослідження в цій сфері доцільно сконцентрувати на розробці організаційно-методичного забезпечення формування сценаріїв активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку та механізму досягнення орієнтирів таких сценаріїв.

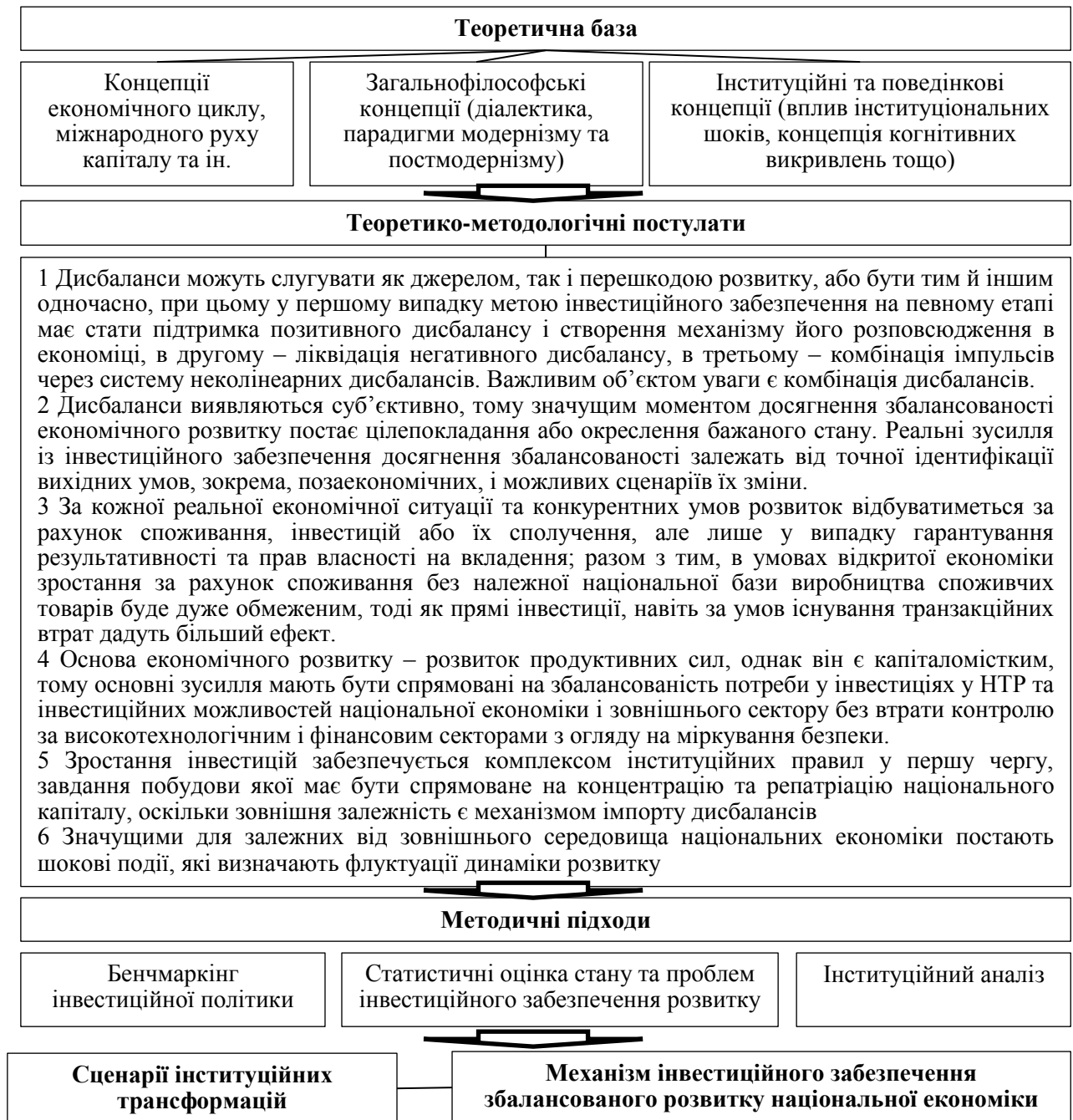

Рисунок 1.3 – Науковий підхід до інвестиційного забезпечення збалансованості економічного розвитку національної економіки

(розроблено авторкою)

Висновки до розділу 1

В підсумку проведеного теоретичного дослідження можна зробити наступні висновки.

1 Розвиток як процес руху (змін) системи від одного стану до іншого з плином часу внаслідок виникнення дисбалансів всередині системи або між системою та її зовнішнім середовищем та/або свідомого впливу може бути визначений через наступні складові: 1) характеристики системи в певному стані; 2) зміст змін при русі від одного стану до іншого; 3) спосіб змін; 4) відображення станів, змін та їх результатів у кількісних та якісних характеристиках. В рамках конструктивного підходу до розгляду розвитку національної економіки запропоновано визначати ці складові через низку конкретних понять.

2 Кожний стан національної економіки в конкретний момент часу або у на певному часовому інтервалі характеризується певним рівнем збалансованості, який доцільно визначити як відомий ступінь внутрішньої узгодженості і пропорційності матеріальної, інституційної, відтворювальної та безпекової структур, відповідності між ними і відповідності їх зовнішнім викликам, а також певний рівень колінеарності змін у кожній з них, що дозволяють національній економіці і загалом суспільству зберігати життєздатність та цілісність. В рамках даного підходу об'єктивною формою прояву неузгодженості, диспропорційності, різноспрямованості, нерівномірності, ізохронності (неритмічності, неодночасності тощо), нерівноважності (некомпенсованості впливів різних чинників або суб'єктів) структур національної економіки або процесів у ній є дисбаланси. З урахуванням цих міркувань в роботі запропоновано класифікацію дисбалансів розвитку національної економіки, серед яких найбільш значущими та масштабними є структурні дисбаланси та дисбаланси флуктуацій в економіці.

3 Аналіз теоретичних концепцій самоорганізації економіки та державної політики, спрямованої на забезпечення збалансованості економічного розвитку дав змогу виявити, що капіталовкладення (інвестиції в найширшому розумінні) відіграють одну з провідних ролей у врегулюванні дисбалансів поряд із грошово-кредитною та фіскальною політикою. В той же час, більшість проаналізованих підходів концентрується на лише на обмеженому колі економічних параметрів збалансованості, ігноруючи зв'язки між інвестиційним забезпеченням та позаекономічними параметрами і різноспрямованість виникнення дисбалансів. З урахуванням цього в роботі запропоновано удосконалити науковий підхід до інвестиційного забезпечення досягнення збалансованості економічного розвитку національної економіки. Зазначений підхід, на відміну від попередніх, ґрунтується на дуалістичності сприйняття дисбалансів, ситуативному характері реагування на незбалансованість і залежність між дисбалансами у інвестиційному забезпеченні та дисбалансами у розвитку, постулюванні можливості і доцільності створенні дисбалансів у короткостроковій перспективі задля отримання позитивного ефекту у майбутньому, доцільності використання інституційного бенчмакінгу, структурного та безпекового аналізу для виявлення ситуативних пріоритетів інвестиційного забезпечення економічного розвитку, що в сукупності закладає цілісне теоретико-методичне підґрунтя визначення пріоритетів удосконалення механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку.

Отримані в даному розділі результати були опубліковані у [135, 91, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, 137, 140].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

2.1 Методичний підхід до діагностування проблем інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки

Оцінка взаємозв'язку між рівнем економічного розвитку, характеристиками його збалансованості та рівнем і параметрами інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки постає складним завданням, оскільки багатофакторність розвитку, множинність ефектів впливу та взаємовпливу між економічними процесами ускладнюють виокремлення конкретних зв'язків і кількісних та якісних ефектів з усієї їх маси. Крім того, більшість досліджень в цій сфері стосується інвестиційної привабливості або ефективності інвестицій, тоді як для комплексної характеристики інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки потрібне спеціальне методичне забезпечення. У зв'язку з цим формування методичного підходу до діагностування проблем інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки доцільно здійснювати в ході синтезу окремих елементів і напрямів аналізу і оцінки.

Наприклад, Ю. Ткаченко визначає, що на різних рівнях показниками оцінки інвестиційної привабливості можуть бути:

мезорівень: виробничий потенціал; фінансовий потенціал; інвестиційний потенціал; інфраструктура ринку, комунікаційна, комерційна; трудовий, освітній потенціал; податкова система; кількість приватизованих підприємств; кредиторська заборгованість; доходи місцевих бюджетів; валові інвестиції у підприємства всіх форм власності; обсяг промислової продукції

та інші; рівень загальноекономічного розвитку регіону; рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону; демографічна характеристика регіону; рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіону; рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків;

на макрорівні: виробничий потенціал галузі; фінансовий результат діяльності підприємств галузі; інвестиційна активність підприємств галузі; трудовий потенціал підприємств галузі; визначення специфіки ринку; прибутковість галузі (прибутковість активів, власного капіталу підприємств галузі, реалізованої продукції); перспективність розвитку галузі (вагомість галузі в економіці країни, кількість зайнятих у галузі, забезпеченість перспектив зростання власними фінансовими ресурсами, ступінь державної підтримки розвитку галузі, розвиток науково-технічної та сировинної бази галузі); інвестиційні ризики (рівень конкуренції в галузі, рівень інфляційної стійкості продукції галузі, соціальна напруга галузі);

з позицій міжнародних стейкхолдерів та аналітиків: прозорість і відкритість інформації; бюджетування; довгострокове планування капіталовкладень і фінансове планування; управління доходами і витратами; управління боргом; управління грошовими засобами і ліквідністю; прозорість політико-управлінської системи; управління зовнішніми ризиками; ведення бізнесу; будівництво; доступ до електроенергії; реєстрація власності; отримання кредитів; захист прав інвесторів; оподаткування; міжнародна торгівля; виконання контрактів; ступінь платоспроможності; наймання робочої сили; передісторія й історія емітента; промислова/секторна тенденція; національна політичне і регулятивне середовище; якість управління, досвід, послужний список, і ставлення до ризику; структура управління; основні операційні та конкурентні позиції; корпоративна стратегія і філософія; структура боргу; фінансове становище і джерела ліквідності; суверенний рейтинг; довгостроковий рейтинг за зобов'язаннями в національній валюті; довгостроковий рейтинг дефолту емітента в національній валюті та ін. [132].

В роботі Макеєнко А. та Мельник О. [71] в ході аналізу впливу інвестиційно-інноваційних процесів на конкурентоспроможність економіки країни увага, в основному, приділяється міжнародним індексам: індексу глобальної конкурентоспроможності, індексу результативності залучення ПІІ, індексу потенціалу залучення ПІІ. На індексі глобальної конкурентоспроможності акцентує увагу і М. Чепелюк [153].

Не можна не погодитися із думкою Г. Завадських, що значну продуктивність в цьому аспекті має описовий підхід. Під час використання описового підходу оцінка може давати змістовні результати, але це залежить від кваліфікації аналітика, який проводить аналіз. Проте така методика вимагає від автора збору великої кількості даних із різних аспектів діяльності та ранжування їх за впливом на інвестиційну привабливість. Результати, отримані з використанням описового підходу, є громіздкими і складними для аналізу. В той же час автором пропонується надавати пріоритет рейтинговому підходу, оскільки він дає більш наочний результат, а процес оцінки є не таким громіздким, як у першому підході [44].

В той же час, в перелічених підходах поза увагою залишаються власне економічні показники, і тим більше, показники диспропорцій в загальноекономічному розвитку, і в стані інвестиційного забезпечення

Для більш докладної оцінки стану інвестиційного забезпечення економічного розвитку економіки України в роботі було запропоновано відповідний методичний підхід (рис. 2.1).

В рамках даного підходу найбільш загальними показниками, що характеризують траєкторію та темпи розвитку національних економік виступають темпи економічного зростання, індекси глобальної конкурентоспроможності, інноваційності, легкості ведення бізнесу, людського розвитку.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index – GCI) є інструментом міжнародних порівнянь Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), що заснований на комбінації

загальнодоступних статистичних даних і результатах глобального опитування керівників компаній.

Рисунок 2.1 – Методичний підхід до оцінки інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки (розроблено авторкою)

Індекс конкурентоспроможності складений із 113-и змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Частина показників (які поєднуються у 12 груп показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; впровадження ІКТ; здоров'я; професійна підготовка; ефективність на ринку товарів і послуг; ефективність на ринку

праці; фінансова система; розмір внутрішнього ринку; динамічність бізнесу, інноваційний потенціал.) розраховуються на основі відкритих статистичних даних з досліджень ЮНЕСКО, МВФ, ВООЗ, а решта – за оцінками спеціального опитування, де бере участь понад 15 тисяч керівників середніх і великих підприємств для того, щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат у досліджуваних країнах [196, 44]. У 2019 році оцінка індексу проводилася за 141 країною.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index – GII), розроблений фахівцями швейцарської бізнес-школи (Business School for the World), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization), Корнельським університетом. Його вимірами є показник передумов для інновацій, показник інноваційних результатів, показник інноваційної ефективності. Перший з цих компонентів включає елементи національної економіки, що стимулюють інноваційну діяльність: інститути (політичне середовище, регуляторне середовище та якість бізнес-середовища); людський капітал та дослідження (стан освіти, стан середньої освіти, стан НДДКР); інфраструктуру (загальна інфраструктура, ІКТ, екологія та сталість); розвиненість ринку (кредитні відносини, інвестиції, торгівля, конкуренція та ємність ринку); розвиненість бізнесу (працівники економіки знань, інноваційні зв'язки, впровадження знань). Другий – результати інноваційної діяльності на внутрішньому ринку: виробництво знань та технологій (створення знань, вплив знань та розповсюдження знань), креативне виробництво (нематеріальні активи, креативні товари та послуги, креатив онлайн). Індекс інноваційної ефективності є співвідношенням індексу результатів до індексу передумов, а сам Глобальний індекс інновацій – середнім цих двох компонентів [174].

Для інтегральної оцінки розвитку доцільно використати Індекс людського розвитку. В рамках Концепції людського розвитку ПРООН, що розглядає розвиток людини як основну мету і критерій суспільного прогресу, підцілями розвитку виступають підвищення тривалості життя людини за

умови задовільного стану здоров'я, одержання освіти, яка відповідає сучасним вимогам і дозволить заробляти на життя і на саморозвиток і задоволення матеріальних та духовних потреб, покращення доступу до засобів, що забезпечують гідний рівень життя. Відповідно Індекс людського розвитку (Human development index – HDI) розраховується за формулою простої середньої арифметичної індексу тривалості життя, індексу рівня освіти та індексу скоригованого реального ВВП на душу населення. Цей показник для кожної країни свідчить про те, скільки ще належить зробити цій країні для досягнення певних цілей – середньої тривалості життя 85 років, повної грамотності населення та суцільного охоплення навчанням молоді і рівня середньорічних доходів на душу населення у розмірі 40 000 доларів за паритетом купівельної спроможності національної валюти [200, 179].

Рейтинг Doing Business – щорічне дослідження групи Світового банку, що оцінює сприятливість умов господарювання малих та середніх підприємств. Рейтинг включає оцінку за наступними складовими: реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, отримання кредитів, захист міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, розв'язання проблем із неплатоспроможністю [169].

Зазначені показники можуть надати характеристику певній національній економіці в цілому з урахуванням акценту на матеріально-технологічній основі для економічного зростання і розвитку в цілому. Крім того, ці показники ілюструють комплексно стан розвитку, оскільки мають компоненти, які характеризують позаекономічні передумови для інвестицій, інновацій тощо.

Крім цих узагальнюючих індексів, варто обов'язково проаналізувати ресурсні та результативні показники економічного розвитку національної економіки:

- а) показники «входу»: валове нагромадження капіталу, % ВВП (GCF);
  - Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП (GFCF);

- Валові внутрішні нагромадження, % до ВВП (GDS);
- Чистий притік ПІІ, % ВВП (NFDI);
- Ринкова капіталізація національних компаній, що пройшли лістинг, % ВВП (МК);
- Обсяг торгівлі цінними паперами, % ВВП (ST);
- Видатки на НДДКР, % ВВП (RD);

б) показники «виходу»:

- Валовий внутрішній продукт в номінальному та реальному виразі;
- Темп зростання ВВП, % до попереднього року;
- Додана вартість у промисловості та будівництві, % ВВП;
- Частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту, %.

Для оцінки зв'язку між динамікою ВВП та співвідношенням валового нагромадження капіталу в економіці можна скористатися коефіцієнтом кореляції Пірсона $r(\text{ВВП}_t, d_t^{\text{НК}})$.

Коефіцієнт кореляції Пірсона двох рівних за кількістю вибірок даних X та Y визначається за наступною формулою:

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - M_x) \cdot (y_i - M_y)}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - M_x)^2 \cdot \sum_{i=1}^n (y_i - M_y)^2}}; \quad (2.1)$$

Значення даного коефіцієнта інтерпретуються наступним чином: до 0,2 – дуже слабка кореляція; до 0,5 – слабка кореляція; до 0,7 – середня кореляція; до 0,9 – висока кореляція; більше 0,9 – дуже висока кореляція.

Для оцінки статистичної значущості відмінності коефіцієнту кореляції від 0 за рівня довіри 0,95 використовувався наступний критерій:

$$t_{emp} = r \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} \geq t_{table} \left(\frac{p=0,05}{2}; df = n - 2 \right). \quad (2.2)$$

Відповідно довірчий інтервал коефіцієнта кореляції доля статистично значущих коефіцієнтів обчислюються як:

$$\text{нижня межа: } 0,5 \cdot \ln \left(\frac{1+r}{1-r} \right) - t_{n-1}^{0,05/2} \cdot \frac{1}{\sqrt{n-3}}$$

$$\text{верхня межа: } 0,5 \cdot \ln \left(\frac{1+r}{1-r} \right) + t_{n-1}^{0,05/2} \cdot \frac{1}{\sqrt{n-3}}$$

З урахуванням міркування, що ефект від інвестицій може виникати не одразу, зазначену процедуру повторено із лагом в один рік: $r(\text{ВВП}_t, d_{t-1}^{\text{НК}})$.

З урахуванням особливостей зміни методології обчислення ВВП в Україні слід зробити застереження, що в період 1996-1999 рр. ВВП обчислювався за методологією СНР 1993; в період 2000-2013 рр. – за методологією СНР 2008, в період 2014-2020 рр. дані щодо ВВП не враховували анексований Крим і тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей. Для оцінки частки валового нагромадження капіталу (у % до ВВП) доцільно використати дані Світового банку, набір яких, на відміну від вітчизняної статистики повністю покриває аналізований період. Вибір за початок інтервалу 1996 року зумовлюється можливістю коректних порівнянь даних в єдиній валюті.

Характеристика структурних особливостей інвестиційної діяльності здійснювалася за наступними напрямками:

капітальні інвестиції за джерелами фінансування, трансформація їх структури;

капітальні інвестиції за видами економічної діяльності (КВЕД / NACE¹); трансформація їх структури; динаміка концентрації їх структури;

¹ NACE a- акронім для “Nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté européenne” (статистичний класифікатор економічної активності в ЄС)

нерівномірність розподілу інвестиційних потоків;

капітальні інвестиції за регіонами, трансформація їх структури, динаміка концентрації, нерівномірність регіональної структури капітальних інвестицій на душу населення;

структура вхідного потоку іноземних інвестицій за ознакою країни походження, трансформація структури, динаміка концентрації;

структура вхідного потоку іноземних інвестицій за КВЕД, трансформація структури, динаміка концентрації;

структура вхідного потоку іноземних інвестицій за країнами, трансформація структури, динаміка концентрації;

структура вхідного потоку іноземних інвестицій за ознакою належності країни походження до офшорних зон.

Оцінка структурних відмінностей між періодами здійснювалася за допомогою індексу Рябцева :

$$IR = \sqrt{\frac{\sum_{k=1}^n (d_{1k} - d_{0k})^2}{\sum_{k=1}^n (d_{1k} + d_{0k})^2}} \quad (2.3)$$

де d_{1k} , d_{0k} питома вага кожної k -ї класифікаційної групи у структурі в періоди часу 1 та 0 [109].

Шкала значень індексу Рябцева наведена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Шкала оцінки структурних відмінностей відповідно до індексу Рябцева

Значення	Характеристика міри структурних відмінностей
0,000 – 0,030	Тотожність структур
0,031 – 0,070	Дуже низький рівень відмінностей структур
0,071 – 0,150	Низький рівень відмінностей структур
0,151 – 0,300	Істотний рівень відмінностей структур
0,301 – 0,500	Значний рівень відмінностей структур
0,501 – 0,700	Дуже значний рівень відмінностей структур
0,701 – 0,900	Протилежний тип структур
0,901 і вище	Повна протилежність структур

Джерело: [109]

Концентрацію структури доцільно оцінити з використанням Індексу Лінди для трьох лідерів (найвагоміших елементів) у структурі:

$$IL = 0,5 \cdot \left(\frac{d_1}{0,5 \cdot (d_2 + d_3)} + \frac{0,5 \cdot (d_1 + d_2)}{d_3} \right) \cdot 100, \quad (2.4)$$

де: d_1, d, d_3 – частки першого, другого та третього елементів з найвищою питомою вагою у структурі [184].

Якщо $IL < 120\%$, то структура вважається неконцентрованою, в разі, якщо значення потрапляє в інтервал $120 \leq IL < 200\%$ - то помірно концентрованою, а в разі якщо $IL \geq 200\%$ - то концентрованою.

Для оцінки нерівномірності структури потоків і усереднених (per capita) показників застосовано наступні показники:

1) коефіцієнт нерівномірності (диференціації):

$$KI = \frac{\max_k(d_k)}{\min_k(d_k)} \quad (2.5)$$

2) коефіцієнт диспропорції:

$$KD = \frac{\max_k(d_k) - \min_k(d_k)}{\bar{d}} \quad (2.6)$$

де $\bar{d}$ середнє з d_k ;

3) індекс Тейла:

$$IT = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^N \left(\frac{I_k}{\bar{I}} \cdot \ln \frac{I_k}{\bar{I}} \right) \quad (2.7)$$

де: n – кількість класифікаційних груп; I_k – обсяг величини у кожній k -й класифікаційній групі, $\bar{I}$ - середнє значення з усіх k класифікаційних груп.

За рівня $IT = 0$, регіональний розподіл інвестицій є рівномірним, за $IT = \ln N$, всі інвестиції сконцентровані в одній класифікаційній групі.

Для оцінки щільності зв'язку між показниками ВВП та обсягу нагромаджених прямих іноземних інвестицій (FDI) в Україну, а також між темпами зростання ВВП та обсягами щорічного потоку ПІІ в Україну використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

$$r = 1 - 6 \frac{\sum_{k=1}^n \Delta^2}{n^3 - n} \quad (2.8)$$

де Δ - різниця між парами рангів у кожному спостереженні.

Джерелом даних щодо потоків та запасів ПІІ в Україну – дані Національного банку України (у зв'язку із зміною методології обчислення ПІІ у 2018 році).

Оцінку рівня інвестиційно-інноваційної безпеки цілком виправдано здійснювати в рамках підходу, викладеного у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 [102], однак з урахуванням призначення наведених у зазначених рекомендаціях показників і обмежень, пов'язаних із доступністю інформації (табл. 2.2).

Так, з огляду на відсутність даних щодо вартості нововведених розрахувати показник «Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %» просто неможливо, починаючи з 2017 р. Розрахунок показника «Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, відсотків» відповідно до Методичних рекомендацій здійснюється як середнє значення нормованих показників (індекс умов ведення бізнесу, індекс інвестиційної привабливості та індекс поточного фінансово-економічного стану підприємств України).

Таблиця 2.2

Перелік та порядок розрахунку показників інвестиційно-інноваційної безпеки

Показники	Формула для розрахунку	Джерела інформації	$X^L_{кр}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
Валове нагромадження основного капіталу, відсотків ВВП	-	експрес-випуск "Валовий внутрішній продукт України" (видання Держстату)	18	20	23	25	30					
Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, відсотків	вартість введених у дію нових основних засобів, млн. гривень / капітальні інвестиції, млн. гривень x 100	статистичний бюлетень "Баланс основних засобів України" (видання Держстату); експрес-випуск "Капітальні інвестиції в Україні" (видання Держстату)	55	65	70	75	85					
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, відсотків	прямі інвестиції (сальдо), млн. доларів США x середній курс гривні до долара США / ВВП, млн. гривень x 100	Статистика зовнішнього сектору) (видання Національного банку України) Експрес-випуск "Валовий внутрішній продукт України" (видання Держстату)	4	4,5	5	6	7					
Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю), відсотків ВВП	((Кнеф. корп. у гривнях + Кд.г. у гривнях) + ((Кнеф. корп. у євро + Кд.г. у євро) / Тр гривні до євро) + ((Кнеф. корп. у доларах США + Кд.г. у доларах США) / Тр гривні до долара США) + (Кнеф. корп. в інших валютах + Кд.г. в інших валютах)) / ВВП x 100, де Кнеф. корп. - кредити, надані нефінансовим корпораціям у розрізі валют на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (залишки коштів на кінець	Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) (Національний банк) Середній курс гривні (Національний банк) експрес-випуск "Валовий внутрішній продукт України" (видання Держстату)	10	13	15	20	25	30	50	60	70	80

Показники	Формула для розрахунку	Джерела інформації	X ^L _{кр}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^R _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
	періоду), млн. гривень; Кд.г. - кредити, надані домашнім господарствам у розрізі валют на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (залишки коштів на кінець періоду), млн. гривень; Тр гривні до євро - темп зростання середнього курсу гривні до євро, відсотків до відповідного періоду попереднього року; Тр гривні до долара США - темп зростання середнього курсу гривні до долара США, відсотків до відповідного періоду попереднього року											
Розмір економіки України, відсотків до світового ВВП	(валовий внутрішній продукт України, млн. гривень / середній курс гривні до долара США) / світовий валовий внутрішній продукт, млн. доларів США x 100	експрес-випуск "Валовий внутрішній продукт України" (видання Держстату) Середній курс гривні, Національний банк UNCTADstat /або Світовий банк	0,15	0,2	0,5	1,5	2,5					
Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, відсотків	-	експрес-випуск "Виконання наукових та науково-технічних робіт" (видання Держстату)	0,5	1	1,5	2	3					
Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету,	-	Там же	0,2	0,3	0,5	0,75	1					

Показники	Формула для розрахунку	Джерела інформації	$X^L_{кр}$	$X^L_{небезп}$	$X^L_{нездв}$	$X^L_{здв}$	$X^L_{опт}$	$X^R_{опт}$	$X^R_{здв}$	$X^R_{нездв}$	$X^R_{небезп}$	$X^R_{крит}$
відсотків ВВП												
Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, тис. осіб / чисельність зайнятого населення у віці 15 - 70 років, млн. осіб	експрес-випуски "Виконання наукових та науково-технічних робіт", "Економічна активність населення" (видання Держстату)	5	10	13	17	22					
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, відсотків	-	доповідь "Інноваційна діяльність промислових підприємств України", статистичний збірник "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" (видання Держстату)	5	10	15	25	35					
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, відсотків	-	статистичний збірник "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" (видання Держстату)	3	7	15	20	25					
Частка осіб, які повідомили, що за останні 12 місяців користувалися послугами Інтернету (обстеження домогосподарств), відсотків	-		20	30	45	60	80					

Джерело: [102]

Крім того, індекс поточного фінансово-економічного стану підприємств України отримується як середньозважений за структурою випуску показник нормованих індексів поточного фінансово-економічного стану підприємств окремих галузей. В той же час, на сайті Державної служби статистики України відсутні дані щодо нормованих індексів поточного фінансово-економічного стану сільськогосподарських, промислових, будівельних, торговельних, транспортних підприємств та підприємств сфери послуг. Звіти щодо опитувань відносно очікування підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності просто не містять таких показників, і не наводять методології конструювання композитного індексу і його нормування. У Методичних рекомендаціях також не визначено порядок конструювання та нормування індексів поточного фінансового економічного стану.

Показник «Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції (станом на початок року)» не розраховується і не наводиться в звітах Антимонопольного комітету України, починаючи з 2016 року.

Показник «Відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях, відсотків до ВВП» потребує для власного розрахунку інформації, яка не має відповідних обліково-аналітичних категорій у платіжному балансу.

2.2 Зарубіжний досвід інвестиційного забезпечення економічного розвитку

Досягнення цілей економічного розвитку – підвищення рівня і якості життя, соціальної захищеності населення, стабільності перспектив добробуту

для всіх верств населення щільно пов'язані із можливостями економічного зростання. В свою чергу, за умов глобальної та регіональної конкуренції, економічне зростання як процес підвищення результатів функціонування національної економіки, багато в чому визначається наявністю та способами використання певного матеріально-технічного забезпечення та людського капіталу. Ці обставини змушують національні уряди, які реалізують політику економічного розвитку, приділяти увагу постійному удосконаленню, передусім, продуктивних сил (залученню необхідних матеріальних ресурсів, підтримці НТП, розвитку інженерної освіти, створенню і підтримці високотехнологічних галузей промисловості та послуг тощо). Однак це завдання економічної політики саме по собі потребує мобілізації значних обсягів капіталу, які не можуть бути акумульовані, якщо економіка не мала тривалого тренду до зростання у попередні періоди і в цій економіці не існувало стимулів до акумуляції значного обсягу інвестиційних ресурсів. Відповідно виникає проблема пошуку способів формування інвестиційного забезпечення першого і наступних стимулів до зростання і технологічного розвитку національної економіки за умови збереження достатнього рівня економічного(і політичного) суверенітету.

До сьогодні більшість політиків намагаються боротися з дисбалансами в економіці, існуючими заходами і, виходячи з логіки неокласичної школи, як правило, на локальному або регіональному рівні, для досягнення, як вони вважають, основної мети – рівноважного стану економіки, необхідного для забезпечення глобального економічного підйому, зростання торгівельних потоків і зайнятості, витрачаючи масу зусиль та коштів, але розвиток економіки протягом останніх 20 років наочно демонструє, що диспропорції ринків, глибина сплесків і провалів, а також їх частота тільки збільшуються.

Наприклад, в Китаї залишається лише 9,3% від доларів США, які вводяться в систему США, незважаючи на те, що дисбаланс прямого зв'язку між цими країнами становить 16,7%. Велика частина торгового дисбалансу

Швейцарії проходить через країни, які не мають з нею значних торгових відносин і, отже, не пов'язані безпосередньо, такі як Японія, Індонезія та Малайзія. Швейцарські долари надходять в ці країни опосередковано через інші країни в результаті довгого шляху торгового обміну. Зосередивши увагу на країнах-виробниках, також виявляються різючі факти. У той час як основним імпортером з Росії, відповідно до місця в рейтингу торгових дисбалансів є Німеччина, глобальний аналіз показує, що одна третина всіх грошей, доходів Росії від торгівлі прямо або побічно походять з США.

Виявлена домінуюча роль США, які є основним світовим споживачем (США на даний час виробляючи 20% світового товарообігу, споживають більше 50%), з одного боку позитивно позначається на стимулювання виробництва в країнах (враховуючи, транснаціональний характер виробництва в світі, як правило, в найбільш бідніших країнах, що володіють дешевою робочою силою), проте неможливість підтримки з боку країн - основних споживачів, темпів зростання споживання (що є по суті кінцевої величиною, яка складається з суми вартостей товару «робоча сила» та суми зарплат) на рівні, що відповідає обсягам світового виробництва та достатньому для підтримки темпів зростання світової економіки, стимулює зворотній відтік капіталу з цих країн до країн - емітенти капіталу, що в свою чергу формує в собі передумови, наявних в даний час кризових тенденцій.

Проблема неможливості ефективного управління та прогнозування вхідних і вихідних потоків капіталу з плином часу стає все більш гострою та часто виражається в безконтрольному для національних урядів більшості країн, в першу чергу, що розвиваються, переміщенні капіталу, неможливість реалізації політики ефективного управління транскордонним переміщенням капіталу в національних інтересах. Однак дана проблема часто недооцінюється ні державними органами, ні провідними аналітиками та економістами. Збереження подібної недалекоглядної політики до управління транскордонним переміщенням капіталу є дієвою загрозою фінансово-економічної безпеки для всіх економік, що розвиваються.

В умовах системної нестійкості та дисбалансів світової й національної економік без розробки більш збалансованої моделі розвитку, яка оптимально поєднує мету підтримки економічного зростання та збереження фінансової стійкості фінансового сектора, що ґрунтується на принципах самоорганізації складних систем неможливо досягнення стійкого зростання та імунізації економічної системи будь-якої держави до погроз. Ефективне стратегічне управління та прогнозування основних макроекономічних процесів і індикаторів можливо в свою чергу тільки за умови розгляду транскордонного руху капіталу як частини складного процесу функціонування складної світової соціально-економічної системи.

Економічна глобалізація й відкритість національних фінансово-економічних систем створює як загрози та виклики для благополуччя країн, що розвиваються, так і дозволяє окремим системоутворюючим країнам реалізовувати нову модель свого економічного зростання за допомогою міжнародної дискримінаційної перерозподільної політики.

При цьому сам процес глобалізації та інтеграції національних товариств в світову фінансово-економічну систему не тільки стає безконтрольним на рівні окремо взятих держав, проявляючись все частіше в відмовах глобалізації, але й породжує зростаючу нерівність в прибутках, як між країнами, так і всередині країн, хронічно високі рівні безробіття, соціальної та гендерної дискримінації, руйнівні наслідки нерегульованих фінансових потоків та ін. В даний час видимих витрат глобалізації набагато більше, ніж переваг. В результаті чого виникає і з часом неминуче експоненціально наростає низка глобальних дисбалансів, що виражаються в постійному збільшенні «розривів» між здатністю суспільства виробляти і здатністю споживати вироблене (швидкість споживання все більше відстає від швидкості виробництва, необхідного і достатнього для підтримання досягнутих рівнів розвитку), між об'ємом товарного ринку і фінансового ринків і їх роллю в забезпеченні економічного зростання, між вартістю

ресурсів і фінансових активів і їх ціною та т.п., обумовлюючи тим самим все більшу нерівномірність розподілу багатства в світі.

Узагальненню досвіду національного економічного розвитку присвячено чималу бібліографію у вітчизняній та зарубіжній науці. Разом з тим, історичні економічні, інституційні, технологічні, культурні обставини життя різних країн можуть бути настільки унікальними, що відповідний досвід, навіть за умов його прискіпливого дослідження, неможливо буде адаптувати до вітчизняних реалій. З огляду на сказане, доцільно зосередити увагу на прикладах зарубіжного досвіду, у яких можна віднайти певні схожі риси первісної ситуації, з якої почалася політика інвестиційного стимулювання економічного розвитку, або приклади, які є певним еталоном бажаного результату такої політики. Ці міркування зумовили цілеспрямованість уваги у даному дослідженні до досвіду Південної Кореї, Чехії, Польщі, Російської Федерації, Китаю та Сінгапуру (про мотивацію до такого вибору мова йтиметься нижче), і відповідно доцільність вивчення наукових результатів, які отримані у сфері дослідження досвіду цих країн такими вченими, як І. Баланчук [6], В. Гришкін [22], В. Гурмак [24], М. Коннолі [168], П. Красноп'ятов [69], Л. Сигида [119], Р. Хассінк [177] та ін. (Південна Корея); О. Вовчак [17], М. Градзевич та ін. [175], Ломачинська [70], Н. Кулікова [151], М. Ратажчак [188], І. Семигуліна [118], О. Собко [123], Х. Фітцова [172], А. Четверікова [155] та ін. (Чехія, Польща); М. Горячко [21], Ю. Дусь [34], Т. Кваша [54], Ю. Романова [113] (РФ); Ю. Біленко [12], В. Величко [16], О. Златкіна [46], І. Іващук [47], О. Мороз [81], В. Трофимова [144] та ін. (Китай); І. Аніскова [2], В. Хафф [178], А. Оснач [92], Е. Робінсон [189], Дж. Фернальд [171] та ін. (Сінгапур).

В рамках запропонованого в дисертаційній роботі методичного підходу одним з головних елементів є визначення результативних шляхів інвестиційного забезпечення збалансованого зростання національної економіки на основі систематизації та узагальнення досвіду реалізації політики інвестиційного стимулювання окремих країн.

Передусім, слід обґрунтувати формування набору країн, чий досвід досліджувався. Вибір Південної Кореї зумовлений тим, що у 50-і рр. ХХ ст. у ній практично не було важкої, а тим більше, високотехнологічної промисловості, інженерна освіта знаходилася у зародковому стані, і головне – не було значних капітальних ресурсів, які б забезпечили швидке економічне та технологічне зростання. Дослідження досвіду Чехії та Польщі визначався тією обставиною, що обидві країни, як і Україна, мали соціалістичне минуле і досить розвинену добувну та переробну промисловості, однак по-різному змогли зберегти вторинний сектор економіки, а шлях до забезпечення економічного зростання мав досить неоднозначні особливості використання інвестицій. Досвід Російської Федерації представляє інтерес з огляду на те, що окрім спільного минулого і досить щільних торговельно-інвестиційних зв'язків з Україною, РФ має схожі специфічні риси у формуванні інвестиційних механізмів і діловій культурі. Китай є країною з унікальним сполученням політичного та економічного режимів. Вибір же Сінгапуру зумовлений його високими позиціями у світовому інноваційному рейтингу і, відповідно, шляхами їх досягнення.

На початку варто звернути увагу на низку показників інвестиційного забезпечення розвитку зазначених вище країн (табл. 2.3). Як можна побачити з даних таблиці:

забезпечення економічного зростання в країнах південно-східної Азії (КНР, Південна Корея, Сінгапур) забезпечувалося стрімким зростанням валового нагромадження капіталу, зокрема, основного – за десять років (1960-1970 рр.) обсяг нагромадження капіталу зріс у Південній Кореї більше ніж вдвічі, а в Сінгапурі – більше ніж втричі;

Китай, реалізуючи мобілізаційний сценарій розвитку комуністичної економіки ще у 1960 р. мав рівень нагромадження основного капіталу більше 35%; на думку вчених [54] рівень GFCF, необхідний для забезпечення економічного зростання, має становити не менше 20-25%, тоді як наприклад

в Україні цей показник станом на 2019 р. складає 17,6% і має тенденцію до зниження;

Таблиця 2.3

Показники інвестиційного забезпечення економічного розвитку окремих країн світу та України

Країна	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2019
Валове нагромадження капіталу, % ВВП (GCF)								
Україна	-	-	-	-	19,6	20,9	15,9	14,9
США	-	-	-	21,5	23,7	18,7	21,2	21,0
РФ	-	-	-	30,1	18,7	22,6	22,1	22,8
Польща	-	-	-	-	24,6	21,5	20,6	19,7
Республіка Корея	10,5	26,3	34,0	39,6	32,9	32,6	29,5	31,3
Чехія	-	-	-	24,6	31,9	27,4	28,0	26,9
КНР	39,6	32,9	34,6	34,2	33,6	46,6	43,2	43,3
Сінгапур	11,3	38,2	45,0	35,7	35,2	27,7	25,4	24,7
Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП (GFCF)								
Україна	-	-	-	-	19,7	17,0	13,5	17,6
РФ	-	-	-	28,7	16,9	21,6	20,6	21,1
Польща	-	-	-	-	23,7	20,3	20,1	18,5
Республіка Корея	11,2	25,8	32,9	37,3	31,8	30,2	29,0	30,0
Чехія	-	-	-	24,9	31,2	27,1	26,5	26,2
КНР	32,6	24,1	28,6	24,0	32,6	43,9	42,1	42,8
Сінгапур	9,5	32,1	39,5	31,7	32,3	25,6	27,2	23,0
Валові внутрішні нагромадження, % до ВВП (GDS)								
Україна	-	-	-	26,4	24,7	16,8	13,3	6,9
РФ	-	-	-	30,3	38,7	29,8	29,6	30,5
Польща	-	-	-	-	18,1	19,3	23,4	24,5
Республіка Корея	0,6	16,4	25,4	38,8	34,6	35,4	36,4	34,3
Чехія	-	-	-	28,8	30,1	30,4	33,9	33,0
КНР	37,1	36,1	35,3	36,4	36,4	51,1	46,0	44,0
Сінгапур	3,0	21,0	39,9	45,9	47,6	54,0	52,7	54,1
Чистий притік ІІІ, % ВВП (NFDI)								
Україна	-	-	-	-	1,9	4,7	-0,4	3,8
РФ	-	-	-	-	1,0	2,8	0,5	1,9
Польща	-	-	-	0,1	5,4	3,8	3,2	2,4
Республіка Корея		0,7	0,1	0,4	2,0	0,8	0,3	0,6
Чехія	-	-	-	-	8,1	4,9	0,9	4,3
КНР	-	-	0,0	1,0	3,5	4,0	2,2	1,3
Сінгапур	-	4,8	10,4	15,4	16,1	23,1	22,7	32,2
Ринкова капіталізація національних компаній, що пройшли лістинг, % ВВП (МК)								
Україна	-	-	-	-	-	28,6	6,3	-
РФ	-	-	-	-	-	62,4	28,8	46,9
Польща	-	-	-	-	18,2	39,7	28,8	25,4
Республіка Корея	-	-	-	38,9	29,7	95,4	84,0	90,2
Чехія	-	-	-	-	15,8	-	-	10,5

Країна	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2019
КНР	-	-	-	-	-	66,2	74,0	59,6
Сінгапур	-	-	-	94,8	159,1	269,9	207,8	186,2
Обсяг торгівлі цінними паперами, % ВВП (ST)								
Україна	-	-	-	-	-	2,1	0,0	0,0
РФ	-	-	-	-	-	33,2	8,6	10,7
Польща	-	-	-	-	11,9	14,5	11,0	8,5
Республіка Корея	-	-	-	26,3	86,0	142,5	125,8	117,1
Чехія	-	-	-	-	10,8	10,6	-	-
КНР	-	-	-	-	62,1	135,7	355,5	127,8
Сінгапур	-	-	-	58,3	99,0	127,5	64,3	30,5
Видатки на НДДКР, % ВВП (RD)								
Україна	-	-	-	-	1,0	0,8	-	-
РФ	-	-	-	-	1,0	1,1	-	-
Польща	-	-	-	-	0,6	0,7	-	-
Республіка Корея	-	-	-	-	2,2	3,5	-	-
Чехія	-	-	-	-	1,1	1,3	-	-
КНР	-	-	-	-	0,9	1,7	-	-
Сінгапур	-	-	-	-	1,8	2,0	-	-

Джерело: дані Світового Банку [202]

в країнах Східної Європи (Чехія, Польща, Російська Федерація) відзначається та ж сама ситуація, але в реальності процес відновлення основного капіталу відбувався по-різному: якщо у перших двох країнах основу відновлення основного капіталу на початкових етапах постсоціалістичної трансформації здійснювалося за рахунок лібералізації економіки та припливу іноземного капіталу, то період економічного відновлення в Росії у 2000-х рр. валове нагромадження основного капіталу пов'язано з розподілом і перерозподілом всіх видів ренти від використання власних природних (перш за все, енергетичних) ресурсів;

зростання валового нагромадження основного капіталу та економічний розвиток в більшості країн супроводжувався паралельним зростанням валових національних нагромаджень внаслідок формування раціональної структури розподілу доходів на спожиту та заощаджену частини; як можна побачити з досвіду Південної Кореї та Сінгапуру, з мінімальних рівнів навіть у перше десятиліття трансформацій рівень заощаджень зріс до 15-20% і надалі середній рівень валових внутрішніх нагромаджень складав 30-40%, що

за умови результативності механізм перерозподілу цих коштів через фінансову систему забезпечував і відстрочене споживання (соціальне забезпечення після втрати працездатності), і капітальні інвестиції; слід вказати, що в країнах Східної Європи рівень валових внутрішніх нагромаджень склав дещо менше – 20-30%;

звертає на себе увагу той факт, що фондовий ринок не відігравав істотної ролі в ході реалізації «економічного чуда» у всіх аналізованих країнах – радше він став «зрілим механізмом», коли основні складові економічних трансформацій вже відбулися; власне кажучи, можна вказати на переважно банківський тип фінансової системи як на початкових етапах економічного розвитку, так і з стабілізацією ситуації.

В табл. 2.4 наведено динаміку показників, які можна вважати показовими з точки зору результатів економічних трансформацій у досліджуваних країнах. Очевидного зв'язку між даними таблиць 2.3 та 2.4 немає, оскільки темпи та особливості економічного розвитку, зокрема, структурної перебудови різних економік дуже відрізняються як з точки зору часових інтервалів, так із точки зору характеру трансформаційних процесів. Друга половина ХХ сторіччя ознаменувалася підвищенням ролі третинного сектору економіки – сфери послуг, зокрема високотехнологічних послуг, і участь окремих економік в цьому процесі була неоднозначною. Навіть серед країн Південно-Східної Азії ситуація є нерівномірною – якщо в Китаї та Південній Кореї відповідні сектори розвиваються в руслі загальної тенденції переходу від домінування вторинного до домінування третинного сектору, то економіка Сінгапуру є більш сервіс-орієнтованою. Цікава ситуація спостерігається, якщо порівнювати Чехію та Польщу. Якщо перша з цих країн за рахунок іноземних інвестицій змогла зберегти високотехнологічне машинобудування (транспортне, приладобудування), то в Польщі не вдалося ефективно трансформувати структуру переробної промисловості, і вона не стала рушійною силою зростання. В той же час Польща останніми роками стала європейським хабом телекомунікаційних та комп'ютерних послуг.

Таблиця 2.4

Показники результативності функціонування національних економік окремих країн світу та України

Країна	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2019
Темп зростання ВВП, % до попереднього року								
Україна	-	-	-	-6,3	5,9	3,8	-9,8	3,2
РФ	-	-	-	-3,0	10,0	4,5	-2,0	2,0
Польща	-	-	-	..	4,6	3,7	4,2	4,5
Республіка Корея		10,1	-1,6	9,9	9,1	6,8	2,8	2,0
Чехія				..	4,0	2,4	5,4	2,3
КНР		19,3	7,8	3,9	8,5	10,6	7,0	5,9
Сінгапур		13,9	10,1	9,8	9,0	14,5	3,0	1,3
Додана вартість у промисловості та будівництві, % ВВП								
Україна				42,6	30,8	25,9	21,7	22,6
США				..	22,5	19,4	18,5	18,2
РФ				45,0	33,9	30,0	29,8	32,3
Польща				..	28,8	28,9	30,1	28,0
Республіка Корея				36,3	34,8	34,1	34,1	32,8
Чехія				..	33,5	33,2	33,8	31,5
КНР				41,0	45,5	46,5	40,8	38,6
Сінгапур				30,9	32,5	26,6	24,3	24,2
Частка високотехнологічного експорту в загальному обсязі експорту, %								
Україна				..	..	..	8,7	..
США				..	..	23,0	21,8	18,9
РФ				..	..	9,6	16,1	13,0
Польща				..	..	7,7	11,0	10,1
Республіка Корея				..	..	32,1	31,2	32,4
Чехія				..	..	17,9	17,8	20,8
КНР				..	..	32,1	30,4	30,8
Сінгапур				..	..	52,4	52,4	52,1

Джерело: дані Світового Банку [202]

Звертає на себе увагу й інший факт – порівняння країн, де переважно реалізовувалися сценарії розвитку з визначальною роллю держави (КНР, Корея, Сінгапур), виявляє більш високі темпи зростання, рівень високої технологічності експорту, оновлення основного капіталу та валових нагромаджень, тоді як країни, які покладали надії виключно на лібералізацію, мають дещо гірші економічні та технологічні результати. Зазначене міркування змушує звернутися до деталізації національного досвіду.

У 50-х рр. XX ст. у Південній Кореї склалася катастрофічна ситуація: на тлі поділу Кореї на дві держави (КНДР та Республіку Корею) їй у спадок

залишилася економіка, орієнтована на сільське господарство, лісництво та легку промисловість, причому виробництво продуктів харчування не задовольняло вимогам продовольчої безпеки; країна також практично не була забезпечена корисними копалинами, необхідними для організації базових галузей промисловості. Передумовами технологічного, а слідом і економічного розвитку Південної Кореї (1960-1980 рр.) стали:

специфічні риси національної ділової культури: прагнення бути першими, націоналізм, принцип родинності і спадкової передачі влади та бізнесу;

визначальна роль держави: значний державний сектор (фінансові корпорації, добувна промисловість, енергетика, транспорт), державна участь у промислових корпораціях сімейного типу (чеболях), коли держава мала до 49% прав на капітал;

державне планування НТП, державна підтримка розвитку освіти, зокрема акцент на підвищенні рівня інженерної освіти (за рахунок дисбалансу з освітою гуманітарною);

державний протекціонізм щодо чеболів та обмеження іноземного інвестування в них для збереження національного контролю за бізнесом (створенням вартості) і можливості реінвестування у власний розвиток замість виведення прибутків;

імпорт технологій, яка відбувалася в різних формах: контракти «під ключ», ліцензування, консультативні послуги, зворотній інжиніринг у спільних підприємствах; залучення іноземних інвестицій (передусім, з Японії та США), коли частка таких інвестицій у загальному обсязі інвестування становила більше третини; стратегія на розвиток виробництва недорогих товарів для експорту, передусім, і трудомістких галузях, а слідом – експортоорієнтована індустріалізація;

розвиток імпортозаміщення (з 1970-х рр., коли були створені металургійна та машинобудівна промисловість, хімічне виробництво); і своєчасне реагування на появу нових технологій (передусім, цифрових), що

дозволило вчасно зайняти власну нішу на світовому ринку комп'ютерної та телекомунікаційної продукції.

Китай у другій половині ХХ ст. із розгортанням «культурної революції» перейшов до мобілізаційного сценарію соціально-економічного розвитку, який, в цілому був характерним для головних акторів комуністичного табору. Разом з тим, пізніше (з 1978 р.) реалізовувався «сценарій переходу від відносно закритої системи до багатовекторного співробітництва, але залишив у процесі реформування контроль держави над важливими сферами економіки» [47]. Основою економічного розвитку китайської економіки стали:

акцент на розвитку приморських територій на початковому етапі трансформацій – вони мали стати джерелом для розвитку внутрішньоконтинентальних регіонів (така нерівномірність спостерігається і до тепер);

наявність власної дешевої робочої сили (і одночасні значні зусилля щодо підвищення рівня освіти і науки, які продовжуються і по теперішній час шляхом державного фінансування навчання китайців за кордоном);

значні внутрішні нагромадження й залучення іноземного капіталу; імпорт технологій, як і в Південній Кореї спочатку здійснювався шляхом зворотного інжинірингу, прямого копіювання технологій без дотримання будь-яких авторських прав через спільні підприємства;

перенесення виробництв з англосаксонського світу і Європи до Китаю з одного боку – сприяло трансферу технологій, з другого – створювало факторні доходи для Китаю, а з третього – використовувало переваги нового і надзвичайно місткого внутрішнього китайського ринку;

фінансовий сектор взагалі мав вторинне місце у забезпеченні економічного розвитку – його механізми (фондовий ринок, банківське кредитування) практично не використовувалися на початкових етапах мобілізаційного зростання, однак соціально-економічна нерівномірність між

регіонами та верствами населення, а також невисокі соціальні стандарти створили насос для перерозподілу ресурсів у капітальні вкладення;

на окремих етапах економічних трансформацій (в т.ч., наприклад, під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр.) істотне значення мали інвестиції від етнічних китайців (зокрема з Сінгапуру, економіка якого фактично контролюється Китаєм) шляхом виведення капіталу з фінансових систем країн-сусідів з великою китайською діаспорою;

китайська економіка не так сильно залежить від експорту, як економіки інших азійських тигрів за рахунок внутрішнього ринку і реалізації політики перспективного споживання; остання передбачає не тільки стимулювання сукупного попиту за рахунок будівництва «на майбутнє», але й реалізацію «масивного інфраструктурного пакету» в вигляді підвищення соціального забезпечення (а значить й індивідуального споживання) і впровадження масштабних інфраструктурних проєктів (транспортних, енергетичних передусім).

Сінгапур (1960-1990і рр.) подібно до Південної Кореї спирався у розвитку на залученні іноземних інвестиційних ресурсів (Японія, США, європейські країни, а згодом – Китай):

на первісному етапі для всіх, в т.ч. іноземних інвесторів була створена податкова гавань (звільнення від податків на доходи, ввізне мито, спрощення адміністративних процедур, запровадження прискореної амортизації), реалізовувалися інфраструктурні проєкти (аеропорт, порт), створювалися трудомісткі виробництва;

надалі політика структурного розвитку запровадила інструменти, які обмежували зростання витрат підприємців, зокрема, податкових і видатків на заробітну платню (обмеження рівня зарплатні, прав професійних спілок тощо), а також гарантували права власності на капітал (власне захист прав інвесторів, можливість безперешкодного виведення капіталу, можливість використання легальних механізмів уникнення подвійного оподаткування тощо) – в цей період відбувається розвиток середньотехнологічної

промисловості (суднобудування, електроніка, нафтохімічне виробництво); на наступному етапі відбувається конкурентно регульована реструктуризація на користь високотехнологічних виробництв (приладо- та верстатобудування, обчислювальна техніка, фармвиробництво) та сектору послуг, перш за все, в сфері ІТ. Зазначені структурні зміни в економіці були пов'язані із великим обсягом іноземних інвестицій та зростанням внутрішніх заощаджень

В Чехії (1998 – по теперішній час) економічні трансформації і забезпечення економічного зростання відбувалося на наступних підставах:

специфічні риси культури: прагматичність, індивідуалізм, економність; визначальна роль лібералізації, розвиток через зовнішню торгівлю; на перших етапах – зрощення банківського та промислового капіталу, у наступному – приватизація банківського сектору за домінування іноземних власників;

відносна слабкість державної науково-технічної політики; збереження технологічного вторинного сектору (зокрема машинобудування);

значна залежність від інвестиційних та торговельних партнерів з ЄС визначила трансмісію дисбалансів з їхніх економік і обмеженість результативності національної економічної політики.

У Польщі (2001-по теперішній час):

риса економічної культури – на початку економічних трансформацій наприкінці 1980-рр. – захоплення економічною свободою; тоді як за умов сьогодення – істотна роль культурних чинників в обмеженні свободи і підвищенні рівня регульованості;

визначальна роль лібералізації: низькі податки, свобода здійснення бізнесу, однак інвестиції зорієнтовані у сектор МСБ;

з 2000-х значною була роль структурної та секторальної допомоги від ЄС;

залежність від зовнішнього сектору в інвестиціях та торгівлі;

порівняно низька із іншими вишеградськими країнами результативність реформи вторинного сектору;

значна роль інвестицій та інновацій у сфері ІТ та телекомунікаційних послуг; більш високий рівень збалансованості споживання та інвестицій у забезпеченні зростання.

В Росії, економічний розвиток якої набуває окремих ознак інтенсивного характеру з 2001 р. ключовими чинниками зростання стали:

визначальна роль фінансового сектору і сировинної індустрії;

залежність від зовнішньої торгівлі, передусім, енергоносіями та продукцією з низьким ступенем переробки;

зростання забезпечувалося шляхом стимулювання споживання і державними інвестиційними програмами;

велике значення у формуванні інвестиційної привабливості мала і продовжує мати значна місткість внутрішнього споживчого та інвестиційного ринків, а також вплив РФ на економіки колишнього СРСР через усталені торговельно-інвестиційні зв'язки або в рамках інтеграційних об'єднань (СНД, ЕврАЗЕС);

рівень інвестування забезпечував певний рівень імпортозаміщення на тлі технологічної нестабільності високотехнологічних галузей;

високі транзакційні втрати інвестицій, пов'язаний із специфічними рисами ділової культури, як то: етатизм, зрощення влади та бізнесу, високий рівень опортунізму у діловій поведінці.

Вивчення досвіду окремих зарубіжних країн, які в різні часи реалізовували політику стимулювання економічного розвитку власних національних економік дозволило виявити наступні особливості інституційних обставин та механізмів інвестиційного забезпечення (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Особливості інвестиційного забезпечення економічного розвитку окремих національних економік (розроблено авторкою)

Країна, період	Особливості
Південна Корея, 1962-1980 рр.	<p>13 позиція в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (2019); 10 позиція в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (2020); HDI – 0,732 (1990), 0,916 (2019). Визначальна роль держави: протекціонізм і створення позитивних дисбалансів у пріоритетних галузях (спочатку традиційних трудомістких, надалі – пріоритет імпортозаміщення у металургії, машинобудуванні, хімічній промисловості), підтримка створення великого національного приватного капіталу (чеболі), залучення ПІІ, які становили більше 1/3 від всіх інвестицій (в основному, Японія, США); валове нагромадження основного капіталу до ВВП (GFCF) складало 32,9% (1980) і 31,1% (2020); чисті ПІІ до ВВП (NFDI) від 0,1% (1980) до 0,6% (2020) за співвідношення валових внутрішніх нагромаджень ВВП (GDS) 25,4% та 35,4% відповідно. Фондовий ринок розвивається лише з 1980-х, однак співвідношення обсягів торгівлі акціями до ВВП (ST) зріс з 2,9% у 1980 до 318% у 2020 р.. Дисбаланс у підтримці STEM-освіти, акцент на імпорті технологій (неофіційні канали, зворотна інженерія, заводи «під ключ»), планування НТР. Специфічні риси культури: імперативне сприйняття пріоритету держави, націоналізм і прагнення бути першими</p>
Китай, 1978 – по теперішній час	<p>28 позиція в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (2019); 14 позиція в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (2020); HDI – 0,499 (1990), 0,761 (2019). Основа для економічного розвитку – мобілізаційний сценарій, який реалізовувався у 1940-1970-і рр. х використанням переважно внутрішніх фінансових і матеріальних ресурсів. Ще у 1960 GFCF складав 32,6%, у 2019 – 42,8%; GFCF 37,1% (1960), 44,0% (2019); NFDI лише у 1990 – 1,0%, 2019 – 1,3%. Значна роль держави у інфраструктурних проєктах, розвитку освіти та технологій, НДДКР, значний обсяг внутрішнього ринку, перенесення виробництв з англосаксонського світу і Європи, імпорт технологій з порушенням законодавства про інтелектуальну власність; наявність власної дешевої робочої сили, експлуатація природних ресурсів без екологічних застережень, розвиток від приморських територій углибину країни. Фінансовий сектор мав вторинне місце у забезпеченні економічного розвитку: рівень МК у 59,6% співставний із більшістю інших країн з високим доходом, але не лідерів, і наприклад, майже вдвічі менший, ніж в Південній Кореї, і в 3,5 разу – ніж у Сінгапурі. Специфічні риси ділової культури: колективізм, повага до сильної центральної влади, значний контроль держави над всіма сферами життя і економічної активності; дві системи – одна країна, однак останнім часом ліберальні свободи скорочуються.</p>

Країна, період	Особливості
Сінгапур	1 позиція в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (2019); 8 позиція в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (2020); HDI – 0,721 (1990), 0,938 (2019). Основа економічного чуда – опора на іноземні інвестиції: на первісному етапі для всіх, в т.ч. іноземних інвесторів була створена податкова гавань для реалізації інфраструктурних проектів (аеропорт, порт), і трудомістких виробництв; надалі – застосування інструментів, що знижували витрати підприємців, що забезпечило стимули для розвитку середньо- та високотехнологічної промисловості. Значна роль внутрішніх інвестицій на фінансовому ринку: GFCF дорівнювало 9,5% (1960) 39,5% (1980) і 23,1% (2020); NFDI від 4,8% (1970) до 32,2% (2019) за рівня GDS 21,0% та 54,1% відповідно; ST у 1990 р. складав 58,3% у 2019 р. – 30,5%; МК – 94,8% (1990); 186,2% (2019). Висока роль держави у стимулюванні освіти і науки.
Чехія, 1998-по теперішній час	32 позиція в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (2019); 24 позиція в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (2020); HDI – 0,738 (1990), 0,900 (2019). Визначальна роль лібералізації, розвиток через зовнішню торгівлю, на перших етапах – зрощення банківського та промислового капіталу, у наступному – приватизація банківського сектору за домінування іноземних власників, GFCF дорівнювало 31,2% (2000) і 25,1% (2020); NFDI від 8,1% (2000) до 4,3% (2020) за рівня GDS 31,9% та 24,3% відповідно; роль фондового ринку незначна (ST у 2000 р. складав 10,8% у 2020 р. – 1,3%), відносна слабкість державної науково-технічної політики. Наслідок: збереження технологічного вторинного сектору (зокрема машинобудування), однак значна залежність від інвестиційних та торговельних партнерів з ЄС визначила трансмісію дисбалансів з їхніх економік і обмеженість результативності національної економічної політики. Специфічні риси культури: прагматичність, індивідуалізм, економність
Польща 2001-по теперішній час	37 позиція в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності (2019); 38 позиція в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (2020); HDI – 0,718 (1990), 0,880 (2019). Визначальна роль лібералізації: низькі податки, свобода здійснення бізнесу, однак інвестиції зорієнтовані у сектор МСБ, з 2000-х значною була роль структурної та секторальної допомоги від ЄС; залежність від зовнішнього сектору в інвестиціях та торгівлі; GFCF дорівнювало 23,7% (2000) і 17,1% (2020); NFDI від 5,4% (2000) до 2,4% (2020) за рівня GDS 18,1% та 24,1% відповідно; роль фондового ринку незначна (ST у 2000 складав 11,9% у 2020 – 14,0%; порівняно низька із іншими вишеградськими країнами результативність реформи вторинного сектору; значна роль інвестицій та інновацій у сфері ІТ та телекомунікаційних послуг, більш високий рівень збалансованості споживання та інвестицій у забезпеченні зростання. Сучасні риси економічної культури – істотна роль культурних чинників в обмеженні свободи і підвищенні рівня регульованості

Аналіз показав, що відмітними рисами результативного інвестиційного забезпечення збалансованого економічного зростання є: інвестиційне стимулювання дисбалансів на користь розвитку високотехнологічної промисловості (як споживчого так і інвестиційного характеру), зокрема імпортозаміщення, інженерної освіти та НТР в цілому; провідна роль ПІ відзначається лише на початкових етапах до формування великого національного приватного капіталу (справджується парадокс Філдстайна-Хоріоки), а надалі залежність від зовнішнього сектору лише транслює негативні шоки ззовні у національну економіку; велике значення має ємність національного або транснаціонального ринку; частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП має становити більше 20-25%; фондовий ринок не відіграє істотної ролі у механізмах інвестиційного забезпечення та ін. В той же час, слід визначити більшу успішність програм реформування та розвитку, які ґрунтувалися на значущій ролі держави в інвестуванні і створенні сприятливих умов для інвесторів. При цьому збалансованість досягається лише у довгостроковій перспективі.

Тому стратегічним завданням для регулюючих органів є зміна філософії та підходів до регулювання ринків капіталу, а також вхідних і вихідних потоків. Тільки за умови збільшення фінансово-економічної ролі держави на світовому ринку як інноваційної високотехнологічної держави, можливе ефективне управління стійкістю національного ринку капіталу до впливів ендогенного і екзогенного характеру, які все частіше виникають на глобалізованих фінансових ринках.

2.3 Диспропорції інвестиційних процесів в Україні

Проблема пошуку інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання має особливе значення для економіки України. Протягом

всього періоду незалежності великий капітал сформувався, передусім, у сировинному секторі та первинній переробці сировини, а також у секторі фінансових послуг. Разом з тим, сектори економіки, в яких формуються конкурентні переваги для сучасного світового ринку, створюється технологічна основа для майбутнього економічного розвитку, знаходяться практично у занепаді. Зазначена ситуація ускладнилася військово-політичного конфлікту з Росією та кризою, спричиненою епідемією коронавірусу.

За рівнем глобальної конкурентоспроможності у 2019 р. Україна посіла 85 місце з 141 і втратила у порівнянні з 2018 р. дві позиції (рис. 2.2).

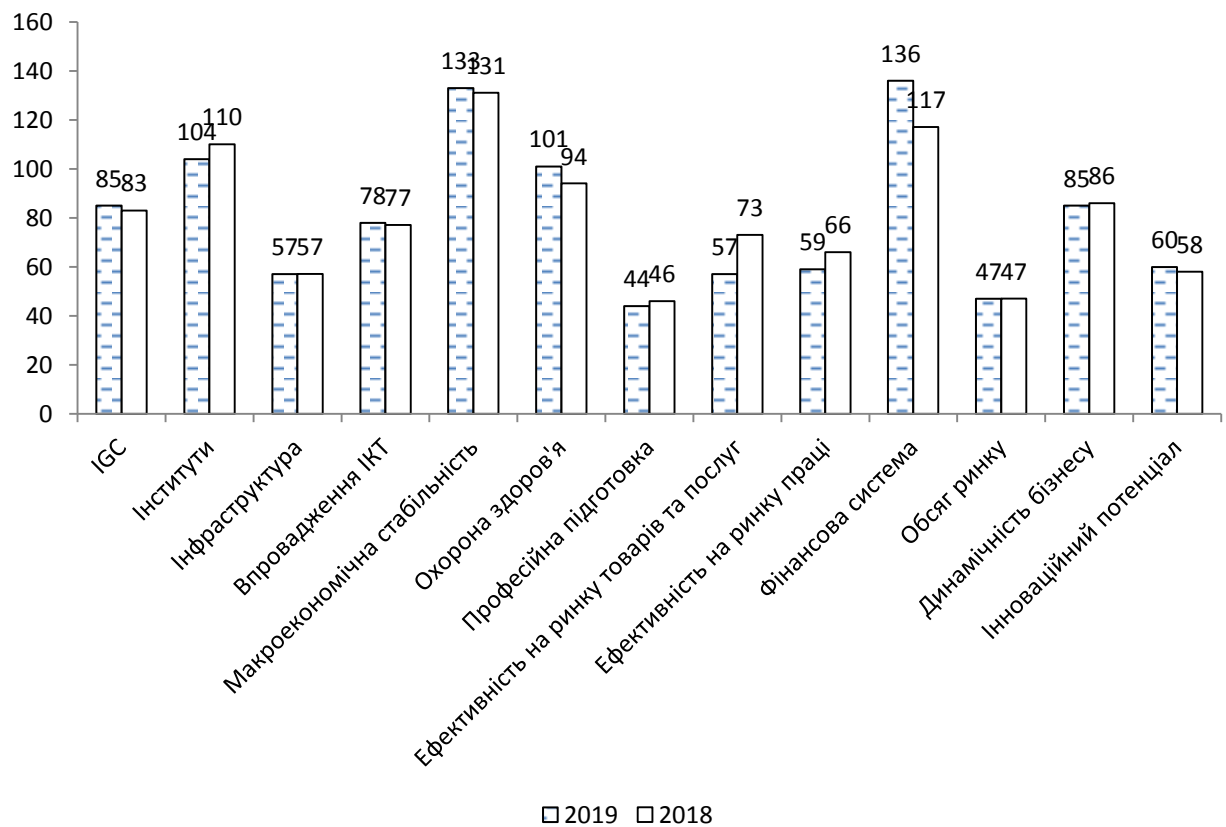

Рисунок 2.2 – Позиції України у рейтингу за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2018-2019 рр.

Джерело: [196, 195]

Найбільші втрати у конкурентоспроможності відзначаються за групою показників розвитку фінансової системи (2018 – 117 позиція, 2019 – 136),

негативна динаміка відзначається у макроекономічній стабільності та якості охорони здоров'я. До першої десятки рейтингу при цьому увійшли (в порядку спадання місця): Сінгапур, США, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, Японія, ФРН, Швеція, Велика Британія, Данія. Позиція України насправді, в цілому протягом останнього десятиліття лишалася практично незмінною (наприклад, у 2011 році – 89 місце із 139, 2015 – 76 з 144, 2016 – 79 зі 140, 2017 85 зі 138).

За рівнем Глобального індексу інновацій у 2020 р. Україна посіла 2 позицію в групі lower-middle-income економік і 45 позицію в загальному рейтингу зі 131 країни (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Місце України у Глобальному індексу інновацій 2020

Економіки з високим доходом	Економіки з доходом вищий за середній
1 Швейцарія (1)*	1 КНР (14)
2 Швеція (2)	2 Малайзія (33)
3 США (3)	3 Болгарія (37)
4 Велика Британія (4)	4 Таїланд (44)
5 Нідерланди (5)	5 Румунія (46)
6 Данія (6)	6 РФ (47)
7 Фінляндія (7)	7 Чорногорія (49)
8 Сінгапур (8)	8 Туреччина (51)
9 Німеччина (9)	9 Маврикій (52)
10 Південна Корея (10)	10 Сербія (53)
Економіки з доходом нижче за середній	
1 В'єтнам (42)	
2 Україна (45)	
3 Індія (48)	
4 Філіппіни (50)	
5 Монголія (58)	
6 Молдова (59)	
7 Туніс (65)	
8 Марокко (75)	
9 Індонезія (85)	
10 Кенія (86)	

* в дужках наведено позицію країни в загальному рейтингу

Джерело: [174]

Україна посіла позицію між Таїландом та Румунією і випередила Російську Федерацію (47 місце), Індію (48 місце) та, наприклад, Туреччину

(51 місце). В той же час за індексом інноваційних передумов (входів) Україна опинилася аж на 71 місці, тоді як за індексом інноваційних результатів – на 37, через що в цілому українська економіка в аспекті інноваційної діяльності перевищила очікування щодо себе у своїй групі за доходами. Низька позиція за передумовами інноваційної діяльності пов'язана з низькими показниками якості людського капіталу та НДДКР, а також інфраструктури. В той же час відображенням перешкод до більш високого рівня інноваційної результативності постали низький рівень використання знань та незадовільні показники креативного виробництва.

За індексом людського розвитку у 2020 році Україна посіла 18 позицію за значенням даного показника на рівні 0,63. І у порівнянні із 2019 р. (рис. 2.3) ситуація погіршилася.

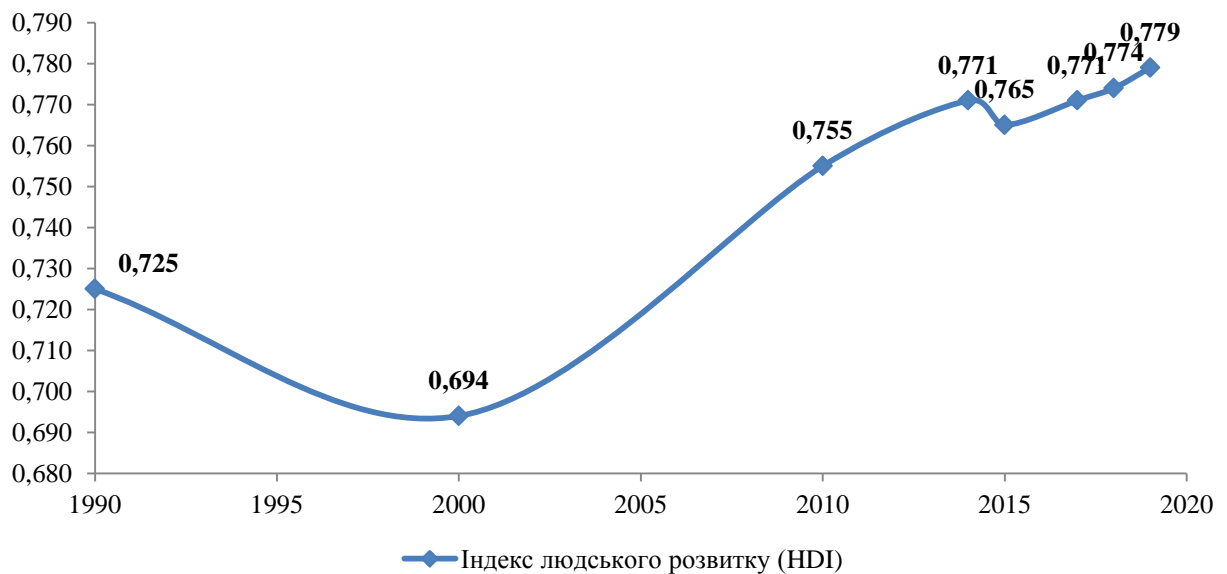

Рисунок 2.3 – Динаміка індексу людського розвитку (Україна)

Джерело: [179]

Дані щодо позиції України в рейтингу Doing Business у 2020 році представлені на рис. 2.4.

Україна потрапила до даного рейтингу вперше у 2012 р. (152 позиція) і за аналізований період покращила свою позицію більш ніж у 2 рази (64 місце у 2020 р.).

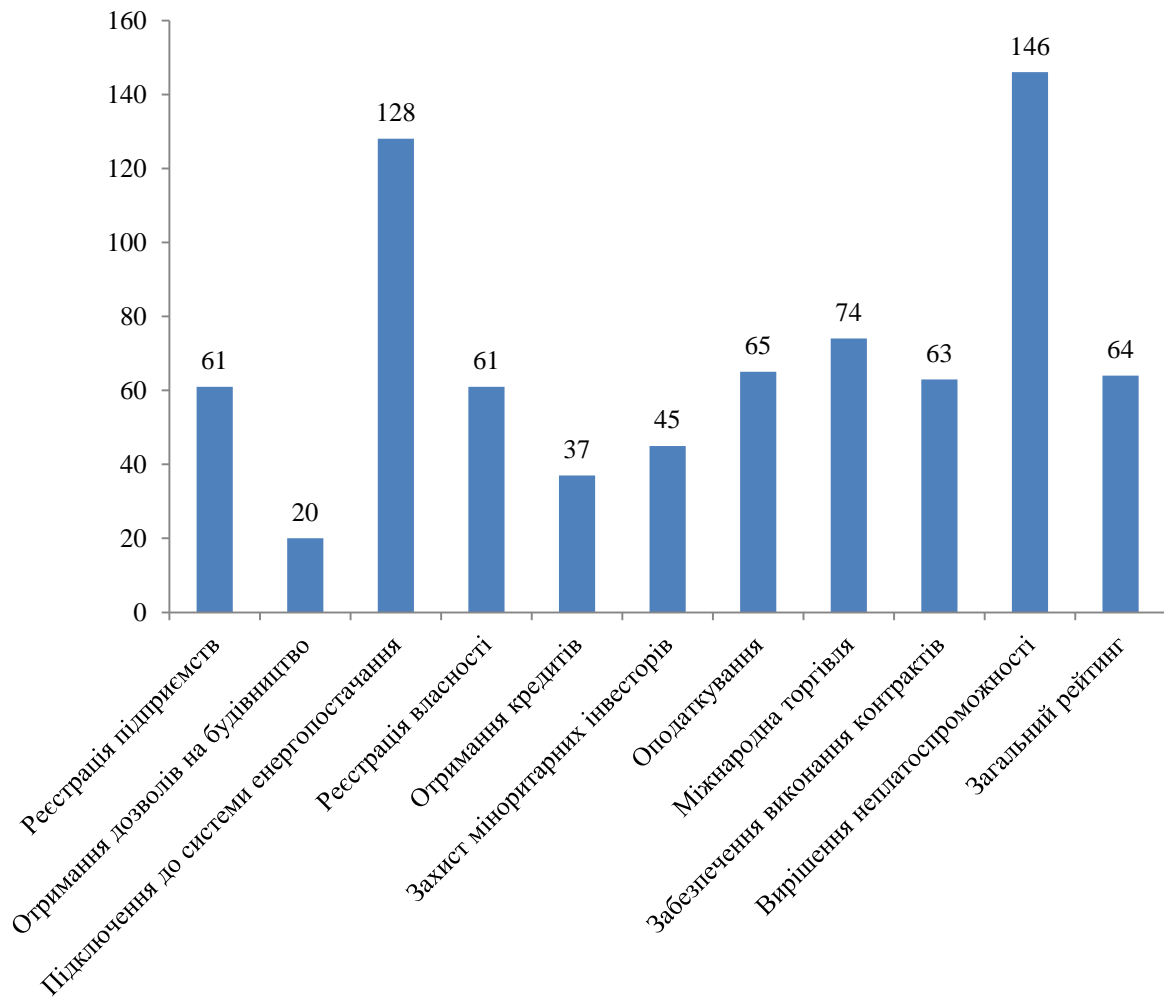

Рисунок 2.4 – Позиції України у рейтингу Doing Business 2020 за складовими (зі 190 позицій)

Джерело: [169]

У порівнянні з 2019 р. при підвищенні загального рейтингу на 7 позицій, Україна продемонструвала зростання за п'ятьма напрямками:

«захист інвесторів» + 27 позицій (з 72 на 45) – формально посилено захист міноритарних інвесторів, шляхом запровадження вимоги більш докладного розкриття інформації про операції з зацікавленими сторонами;

«отримання дозволів на будівництво» + 10 (з 30 на 20) – спрощено процес отримання дозволів на будівництво, за рахунок усунення вимоги щодо найму зовнішнього спостерігача і запровадження системи онлайн-повідомлень;

«підключення до електромереж» + 7 (з 135 на 128) – формально спрощено процес отримання електроенергії за рахунок оптимізації випуску технічних умов і запровадження системи географічної інформації; запроваджено механізм компенсації за відключення;

«міжнародна торгівля» + 4 (з 78 на 74) – скорочено час на імпорт завдяки спрощенню вимог сертифікації;

«реєстрація власності» + 2 (з 63 на 61) – спрощено реєстрацію власності за рахунок підвищення прозорості системи управління земельними ресурсами.

За п'ятьма іншими напрямками, на жаль, було проведено недостатньо реформ, тому відбулося зниження позицій України: «оподаткування» -11 (з 54 на 65); «забезпечення виконання контрактів» -6 місць (з 57 на 63); «реєстрація підприємств» - 5 місць (з 56 на 61); «отримання кредитів» -5 місць (з 32 на 37); «врегулювання питання щодо неплатоспроможності» -1 місце (з 145 на 146) [1].

Україна достатньою мірою забезпечення природними ресурсами, які забезпечують потенціал розвитку так званих базових галузей промисловості – гірничо-металургійного комплексу, будівництва, машинобудування. В той же час головними проблемами ресурсного забезпечення національної економіки постають, передусім, недостатня забезпеченість енергетичними ресурсами і рідкоземельними металами, які використовуються у виробництві сучасної високотехнологічної комп'ютерної, телекомунікаційної техніки, низки обладнання військового призначення. Внаслідок не конкурентоспроможності більшості галузей вітчизняного машинобудування (і через технологічний рівень, і через брак фінансових ресурсів, і через особливості торговельно-політичної ситуації) українська економіка отримує основні доходи від експорту сировинних товарів та напівфабрикатів, передусім, галузей металургії та АПК. Цей же чинник визначає істотну залежність економіки України від кон'юнктури світової економіки та економік основних країн-партнерів., оскільки попит на ресурси є дуже

чутливим від більш динамічного попиту на готову продукцію. Крім того, сировинний характер економіки зумовив низькі темпи зниження матеріаломісткості виробництва. Так, за даними Світового банку (2000-2014 рр., надалі статистична інформація відсутня) енергоспоживання (кг нафтового еквіваленту на 1 тис дол. ВВП) в Україні на 1990 р. було другим серед аналізованих країн (рис. 2.5). В той же час у 2014 р. цей показник був найвищим – 198 кг на 1000 дол США ВВП.

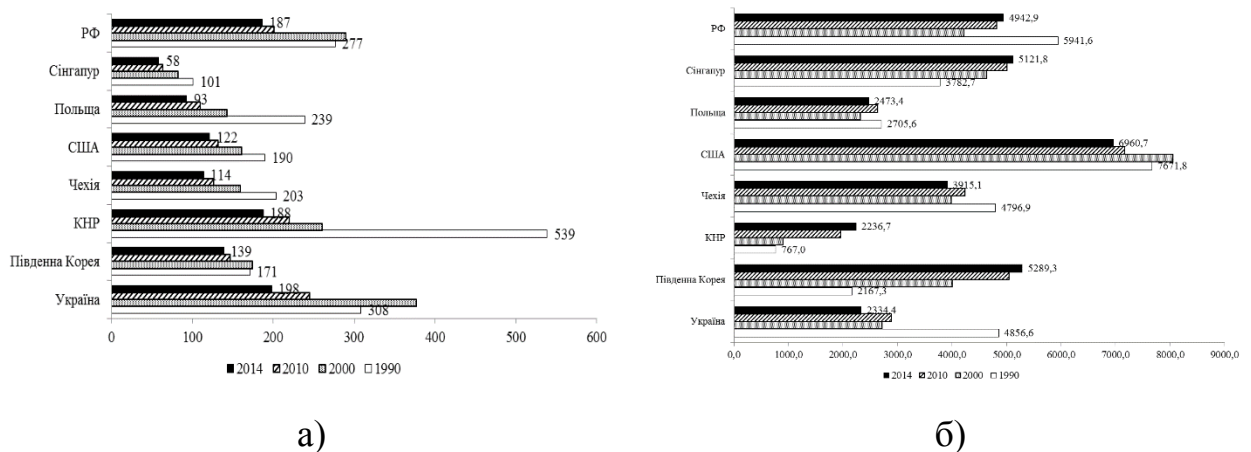

Рисунок 2.5 – Обсяг споживання енергії: а) на 1 тис дол. ВВП в окремих країнах світу (кг нафтового еквіваленту); б) на душу населення (кг нафтового еквіваленту)

Джерело: [202]

Найкращі темпи зниження матеріаломісткості за показником споживання енергії на 1000 дол ВВП продемонстрували Китай (-65,2% у 2014 р. у порівнянні з 1990 р.), Польща (-61,2%), Чехія (-44,0%).

За показником використання енергії на душу населення ситуація дещо інша – у 1990 р. Україна серед аналізованих країн посіла 2-гу позицію, поступаючись лише Росії, тоді як надалі енергоспоживання на душу населення впало найбільшими темпами (майже на 52% за умови, що і населення України за цей період скоротилося). В той же час у країнах, що демонстрували стійкі тенденції до швидкого економічного розвитку (КНР,

Південна Корея, Сінгапур) цей показник збільшився на 91,6%, 44% та 35,4% відповідно.

Слід підкреслити, що залежність української економіки від експорту та імпорту є екстремально високою (рис. 2.6), складаючи протягом 2010-2019 рр., більше 50%.

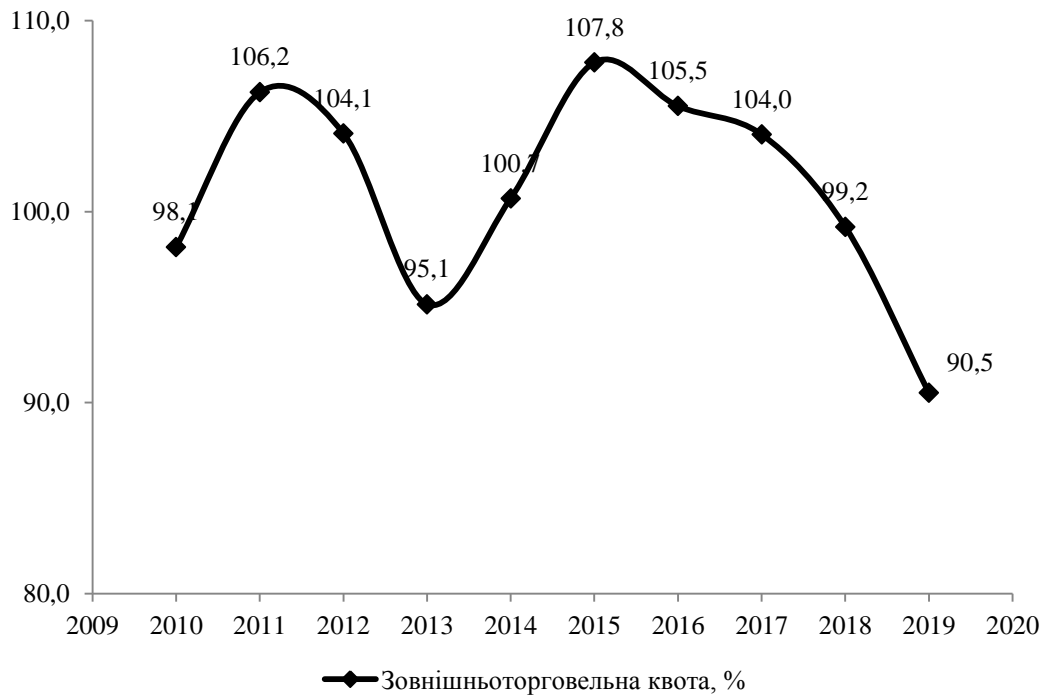

Рисунок 2.6 – Динаміка зовнішньоторговельної квоти України

Джерело: [26]

У цій ситуації скорочення внутрішнього ринку означало для країни гостру необхідність у зовнішній торгівлі, а скорочення притоку доходів від експорту постало додатковою причиною рецесії національного виробництва та економіки в цілому. Це, у свою чергу, ускладнює притаманні вітчизняній економіці проблеми деіндустріалізації та відсутності власних виробництв за цілою низкою споживчих товарів, і призвело до від'ємного сальдо платіжного балансу.

Зазначені висновки підтверджуються і статистично. У розвитку економіки України, починаючи з 1996 р., визначено три інтервали флуктуацій зростання: 1999-2009 рр. (з точкою шоку – світова фінансова

криза 2008-2009 рр.); 2010-2015 рр. (сполучення фаз підйому і спаду циклу з точкою шоку – початок військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією 2014-2015 рр.); 2015-2020 рр. (відновлення за умови спадання гостроти гарячої фази конфлікту) – рис. 2.7.

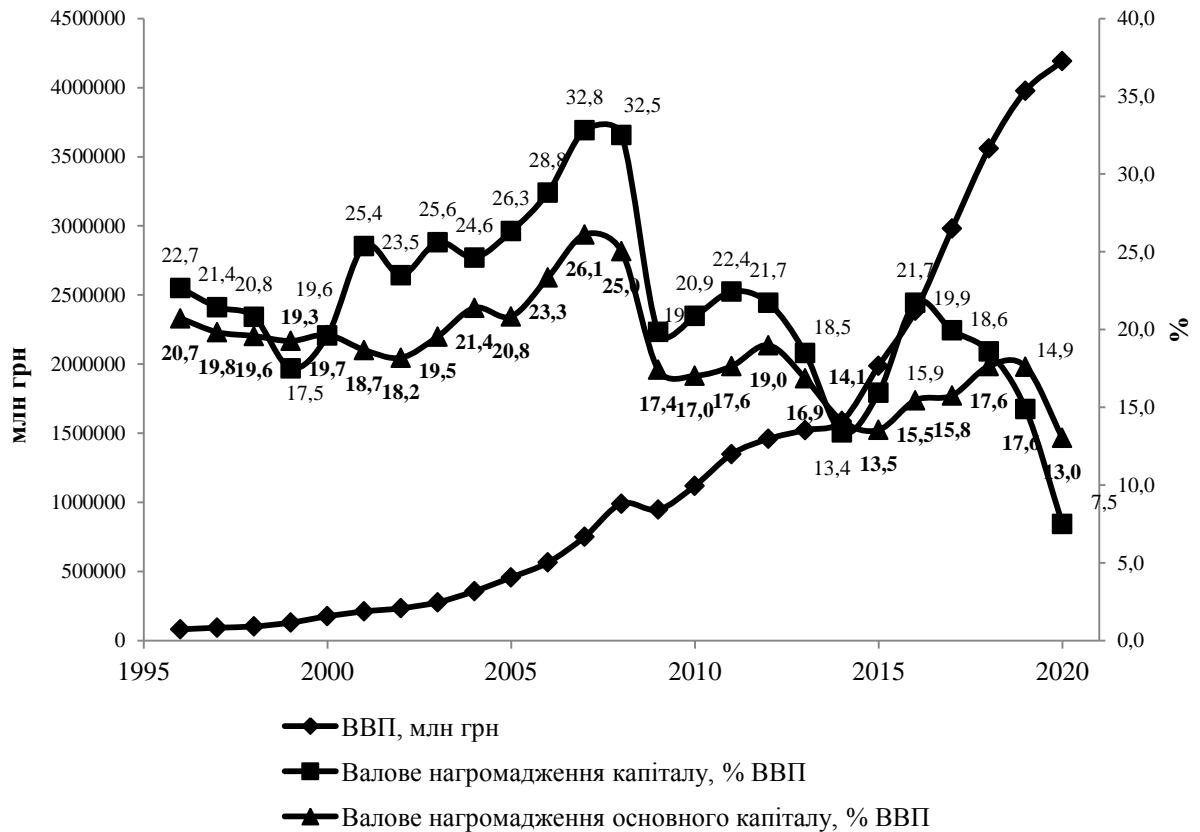

Рисунок 2.7 – Динаміка ВВП та пропорцій нагромадження капіталу в Україні у 1996-2020 рр.

Джерело: Державна служба статистики України [26]

Оцінка кореляції за Пірсоном ($p \leq 0,05$) зв'язку між синхронною динамікою обсягу ВВП України та часткою валового нагромадження капіталу у ВВП дала змогу відзначити наявність статистично значущої високої кореляції з показником в довірчому інтервалі (0,71; 0,97) лише в першому із наведених вище періодів, тоді як від'ємні коефіцієнти кореляції в інших періодах були незначущими, що свідчить про відсутність зв'язку між

аналізованими показниками; приблизно така ж картина при визначенні кореляції із лагом 1 рік.

Таким чином інвестиційні ресурси відігравали значущу роль у економічному зростанні лише до кризи 2008 р., а надалі основною рушійною силою динаміки національної економіки були споживання і зовнішня торгівля сировинними товарами (середній рівень високотехнологічного експорту у 2010-2020 рр. дорівнював 7% обсягу вироблених товарів). Крім того, звертає на себе увагу той факт, що рівень формування основного капіталу перевищував 20% (саме такий рівень вважається достатнім для підтримки стабільного економічного зростання) лише у короткий часовий інтервал 2004-2009 рр., і надалі з різних причин (посткризові песимістичні очікування національних та зовнішніх інвесторів, військово-політичний конфлікт з Російською Федерацією, невдалі регуляторні рішення урядів після президентських та парламентських виборів у 2020 р.) стрімко скорочувався.

Результати оцінки показників структурної динаміки, які відображають тенденції формування диспропорцій в інвестиційній активності в Україні, представлені у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Індикатори оцінки структурних диспропорцій інвестиційного забезпечення розвитку української економіки (розраховано авторкою)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 to 2010
Структура джерел капітальних інвестицій												
IR	-	0,034	0,018	0,040	0,042	0,036	0,028	0,026	0,019	0,027	0,033	0,095
Структура капітальних інвестицій за КВЕД												
IR	-	0,065	0,086	0,101	0,040	0,118	0,104	0,054	0,072	0,105	0,102	0,229
IL	139,0	145,9	121,7	137,0	158,4	137,4	128,6	130,1	156,7	139,7	146,7	-
IT	0,328	0,310	0,314	0,367	0,406	0,346	0,336	0,322	0,315	0,326	0,300	-
Територіальна структура капітальних інвестицій (потік)												
IR	-	0,057	0,032	0,041	0,093	0,059	0,039	0,033	0,066	0,025	0,046	0,086
IL	289,8	255,6	271,1	258,2	264,5	249,5	261,4	304,7	359,6	320,5	349,6	-
IT	0,570	0,611	0,608	0,576	0,585	0,598	0,550	0,549	0,669	0,671	0,625	-
Територіальна структура капітальних інвестицій на душу населення (потік)												
KI	12,5	13,0	13,0	12,6	12,8	33,1	25,7	30,8	46,2	46,6	36,3	-
KD	4,3	4,3	4,2	4,0	4,3	4,7	4,3	4,3	4,9	4,8	4,4	-
Територіальна структура прямих іноземних інвестицій (залишок)												
IR	-	-	-	-	-	-	0,055	0,030	0,008	0,055	0,024	0,050

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 to 2010
ІЛ	-	-	-	-	-	430,6	536,8	549,6	230,9	488,8	486,5	-
ІТ	-	-	-	-	-	1,126	1,259	1,277	1,255	1,115	1,064	-
Структура прямих іноземних інвестицій за КВЕД (агрегована, залишок)												
ІР	-	-	-	-	-	-	0,066	0,079	0,033	0,071	0,034	0,104
ІЛ	-	-	-	-	-	147,9	143,6	210,4	210,3	190,5	189,5	-
ІТ	-	-	-	-	-	1,126	1,259	1,277	1,255	1,115	1,064	-
Структура прямих іноземних інвестицій за географічною ознакою (залишок)												
ІР	-	-	-	-	-	-	0,046	0,048	0,032	0,034	0,048	0,090
ІЛ	-	-	-	-	-	450,3	410,8	360,5	361,9	325,3	327,0	-

Більш предметно динаміка цих показників розглянута нижче.

Основним джерелом формування капітальних інвестицій в Україні були і залишаються власні кошти реального сектору економіки (табл. 2.8). Слід відзначити також наступні тенденції. По-перше, з початком реформи адміністративної та фінансової децентралізації у 2015 р. підвищується вага публічних коштів у капітальних інвестиціях (з 7,7% до 19,1%).

Таблиця 2.8

Структура джерел капітальних інвестицій в Україні, %

Джерела	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Всього, в т.ч. з	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
коштів державного бюджету	5,7	2,5	2,3	3,5	4,0	5,0	8,7
коштів місцевих бюджетів	3,2	5,2	7,1	9,2	8,7	9,6	10,4
власних коштів підприємств та організацій	61,7	67,5	69,4	69,9	71,3	68,1	66,5
кредитів банків та інших позик	12,7	7,6	7,1	5,3	6,7	7,0	6,7
коштів інвесторів-нерезидентів	2,1	3,0	2,9	1,4	0,3	0,6	0,4
коштів населення на будівництво житла	10,5	11,7	8,9	7,8	6,4	5,6	4,9
інших джерел фінансування	4,3	2,4	2,3	2,9	2,6	4,1	2,4

Джерело: розраховано на основі даних [26]

Разом з тим, ці інвестиції мають значення, передусім, для покращення інфраструктури надання публічних послуг (в т.ч. освіти, охорони здоров'я, місцевого благоустрою), тобто не мають значної продуктивності у короткостроковому періоді. Інші напрями публічних капіталовкладень – автошляхова інфраструктура (кошти державного та місцевого бюджетів) та оборона (державний бюджет), однак і вони по суті є частиною покращення

колективного споживання, і мають опосередкований ефект на рівень економічного зростання і тим більше, розвитку технологічної бази української економіки. По-друге, відзначається зниження частки банківського кредитування в формуванні інвестиційних фондів розвитку. Ця тенденція обумовлена комплексом причин:

зниженням інвестиційної та кредитної активності банківських установ після кризи 2008-2009 рр. внаслідок мотиву перестороги, підвищення пруденційних вимог, погіршення інвестиційних очікувань, пов'язаних із перспективами розвитку українського експорту;

нестабільності банківської системи у 2014-2017 рр. внаслідок втрати активів після початку військово-політичного конфлікту з Росією, виведення іноземного капіталу, передусім, російського, загальної макроекономічної нестабільності в цей час і політики Національного банку України, спрямованої на санацію банківської системи;

панічний настроїв власників депозитів та ін.

По-третє, протягом всього періоду 2010-2020 рр. зменшилася питома вага іноземних інвестицій у основний капітал. Ця тенденція ґрунтувалася на мотивах обачності іноземних інвесторів, певним погіршенням інвестиційних відносин із Російською Федерацією, виведенням капіталів резидентами внаслідок політичних змін.

В той же час, оцінка структурної динаміки за індексом Рябцева свідчить, що істотних змін у структурі джерел капітальних інвестицій практично не відбувається.

Структура напрямів капітального інвестування за видами економічної діяльності показана у табл. 2.9.

Відмінності у структурах у порівнянні з попереднім роком відзначаються у 2015 р., що пов'язано із зростанням частки інвестицій у третинний сектор (послуги різного роду), 2019 р. – у зв'язку із зростанням інвестицій у сільське господарство та добувну промисловість, колективне споживання за рахунок зменшення частки сектору послуг і торгівлі.

Таблиця 2.9

Структура капітальних інвестицій за КВЕД, %*

Види економічної діяльності	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	6,1	11,0	14,1	14,3	11,4	9,5	10,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	8,5	6,8	6,3	7,9	9,3	11,0	9,9
Переробна промисловість	16,7	16,9	17,3	16,5	17,4	17,0	16,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5,1	7,8	8,6	6,9	7,2	12,1	8,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7
Будівництво	16,5	15,9	12,4	11,6	9,7	10,0	7,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,3	7,6	8,3	7,5	9,0	7,1	8,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,7	6,8	7,0	8,5	8,7	7,0	6,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4
Інформація та телекомунікації	4,8	8,4	4,4	4,1	5,2	3,4	4,4
Фінансова та страхова діяльність	3,2	2,4	2,1	1,8	1,8	1,8	2,4
Операції з нерухомим майном	5,5	4,4	5,5	5,0	4,8	4,5	3,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,8	1,5	1,8	1,8	1,9	1,9	2,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,6	2,4	2,8	2,8	2,0	1,9	1,7
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,3	5,1	6,2	7,3	7,7	8,7	12,3
Освіта	1,0	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,1	0,9	1,2	1,5	1,4	1,5	2,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,5	0,4	0,3	0,4	0,6	0,7	0,5
Надання інших видів послуг	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

* Темним кольором показані комірочки, в яких наведені дані щодо трьох найбільш вагомих видів економічної діяльності в структурі потоку капітальних інвестицій щорічно

Джерело: розраховано на основі даних [26]

Індекс Лінди свідчить про низький и помірний рівень концентрації структури, а дослідження нерівномірності потоків за галузевою ознакою – про прийнятний рівень нерівномірності. Отже, напрями інвестування за

галузевою ознакою достатньою мірою диверсифіковані, однак висока частка інвестицій у сільське господарство та добувну промисловість вказують на тенденцію до деіндустріалізації економіки України і її переважно сировинний характер.

Істотні зміни у напрямках інвестування за КВЕД відображаються у скороченні більше, ніж удвічі, інвестицій у будівництво і збільшенні інвестицій публічного сектору у інфраструктуру колективного споживання.

Дані в табл. 2.9 представлені з агрегованим групуванням за категорією «Переробна промисловість». Структура капітальних інвестицій без агрегування даної категорії наведена у додатку Б.

Табл. 2.10 висвітлює регіональний розподіл щорічного потоку капітальних інвестицій. З даних про нього можна побачити, що структура має дуже значний рівень концентрації – обсяг інвестицій, який спрямовується у столицю складає практично третину від загального потоку.

Індекс Рябцева показує, що суттєвих змін у регіональній структурі використання капітальних інвестицій не відбувалося. Динаміка індексу Лінди свідчить, що концентрація потоків інвестицій у структурі зростає, причому за рахунок невеликих втрат у вазі саме периферійних регіонів (крім Дніпропетровської області). Слід також вказати, що у період до 2014 року за друге та третє місце конкурували Донецька та Дніпропетровська області з перевагою першої, однак конфлікт на сході України, що розпочався у 2014, по-перше, призвів до втрати контролю над частиною територій, на яких були розташовані активи, а по-друге, втрачені активи мали значну виробничу та фінансову вагу. Динаміка індексу Тейла для показника інвестицій per capita в регіонах є додатковим свідченням на користь зростання нерівності між регіонами за ознакою розподілу капітальних інвестицій.

Таблиця 2.10

Структура капітальних інвестицій по регіонам, %*

Регіони	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
---------	------	------	------	------	------	------	------

Вінницька	2,0	2,9	2,4	2,6	3,1	2,5	2,7
Волинська	1,0	2,4	1,8	1,6	1,5	2	1,8
Дніпропетровська	8,9	9,9	9,4	9,6	10,4	10,7	11,5
Донецька**	8,3	2,9	3,3	3,9	4,7	4,9	5,2
Житомирська	1,1	1,6	1,6	1,7	1,5	1,4	1,8
Закарпатська	1,2	1,5	1,1	1,3	1,3	1,5	1
Запорізька	4,4	3	3,1	3,5	2,7	2,4	3,1
Івано-Франківська	2,4	3,8	2	2,2	1,6	1,5	1,2
Київська	6,3	9,5	9,5	7,7	7	8,1	6,4
Кіровоградська	1,2	1,6	1,9	1,6	1,2	1,2	1,3
Луганська**	3,1	0,8	0,9	0,7	0,6	0,5	0,6
Львівська	4,9	5,1	5,2	5,4	5	5	4,7
Миколаївська	2,4	2,3	2,8	2,5	1,7	2	1,9
Одеська	5,4	3,9	4,6	5	4,1	3,4	4,2
Полтавська	3,5	3,2	3,4	3,5	3,2	3,7	5
Рівненська	1,1	1,7	1,3	1,4	1,3	1,1	1,1
Сумська	1,2	1,4	1,6	1,6	1,3	1,2	1,4
Тернопільська	1,2	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5	1,4
Харківська	4,5	4,2	4,8	4,3	4,1	3,7	4
Херсонська	1,0	1,2	1,3	1,6	1,5	2	1,4
Хмельницька	1,6	2,7	2,7	2,3	2	1,7	2,1
Черкаська	1,6	1,7	1,9	1,8	1,9	1,8	1,8
Чернівецька	0,9	1,1	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7
Чернігівська	1,0	1,4	1,6	1,6	1,6	1,4	1,6
м.Київ	29,8	28,7	29,7	30,3	34,6	34,2	32,1

* Темним кольором показані комірки, в яких наведені дані щодо трьох найбільш вагомих регіонів в структурі потоку капітальних інвестицій щорічно

** - лише контрольовані урядом України території.

Джерело: розраховано на основі даних [26]

Оцінка рангової кореляції за Спірменом між показниками ВВП та нагромадженого обсягу ПІІ в Україну показала наявність статистично значущого ($p \leq 0,05$) прямого зв'язку середньої сили ($r = 0,69$), і відсутність статистично значущого зв'язку між темпами зростання ВВП та обсягами щорічного потоку ПІІ в Україну. При цьому послаблення зв'язку зумовлене, передусім, тенденціями 2010-2020 рр.

Географічна структура донорів ПІІ в агрегованому вигляді представлена у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Структура ПІІ (нагромаджений залишок) за донорами (частини світу), %

Частина світу	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Європа	83,3	82,4	83,3	84,6	86,9	86,1
Азія	2,1	2,8	2,8	3,0	3,0	3,6
Америка	8,1	8,1	7,1	5,8	4,4	4,2
Африка	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
Австралія та Океанія	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Не розподілені	6,3	6,5	6,5	6,3	5,5	5,9

Джерело: розраховано на основі даних [86]

Географічна структура ПІІ свідчить про високий рівень небезпеки, вона надмірно сконцентрована (Індекс Лінди у 2015 р. становив 450,3, у 2020 р. – 327,0) оскільки основними інвесторами в Україну є Кіпр (в середньому 31,4%) та Нідерланди (20,4%), які за ознаками МВФ є офшорними зонами. В цілому у 2020 р. частка офшорних зон склала близько 63%.

Структура нагромадженого залишку ПІІ в розрізі видів економічної діяльності представлена в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Структура ПІІ (нагромаджений залишок) за КВЕД, %*

Види діяльності	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4,8	1,7	2,1	2,2	1,5	1,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	8,1	6,9	6,8	7,7	10,1	9,7
Переробна промисловість	22,4	22,4	25,3	25,8	23,6	22,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	4,0	2,6	3,6	4,2	7,0	7,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Будівництво	2,3	2,6	2,5	2,0	1,7	2,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	15,0	15,5	15,3	14,6	14,3	15,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,3	3,4	3,7	3,4	3,9	3,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5
Інформація та телекомунікації	5,8	6,4	6,7	6,1	5,8	6,0
Фінансова та страхова діяльність	13,5	14,0	9,4	8,9	10,1	9,2
Операції з нерухомим майном	6,6	8,9	8,7	9,7	9,2	9,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	4,2	5,4	5,4	4,3	4,4	3,6

Види діяльності	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2,7	2,9	3,2	3,6	1,7	1,7
Освіта	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Надання інших видів послуг	5,9	5,9	6,0	6,2	5,4	5,8

* Темним кольором показані комірки, в яких наведені дані щодо трьох найбільш вагомих видів економічної діяльності в структурі залишку ПІІ щорічно

Джерело: розраховано на основі даних [86]

За ознакою видів економічної діяльності основними реципієнтами ПІІ були переробна промисловість, передусім низькотехнологічна (середня частка у нагромадженому обсязі ПІІ за 2015-2020 рр. становила 23,7%), оптова та роздрібна торгівля (15,1%), фінансова та страхова діяльність (10,8%), а останніми роками – добувна промисловість.

В регіональному аспекті надходження ПІІ виявлено аналогічні (як і в капітальних інвестиціях) центри тяжіння, але з більш високим ступенем концентрації і нерівномірності (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Структура нагромаджених залишків ПІІ в Україні
в регіональному розрізі, %*

Регіони	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Вінницька	0,7	0,6	0,7	0,7	1,3	0,9
Волинська	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6
Дніпропетровська	12,7	11,1	10,9	10,8	12,4	11,6
Донецька	6,8	5,1	5,8	6,0	5,8	4,9
Житомирська	0,6	0,8	0,8	0,9	1,4	1,3
Закарпатська	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Запорізька	2,8	2,3	3,4	3,7	3,5	3,1
Івано-Франківська	1,6	1,6	1,9	1,7	1,0	1,4
Київська	3,4	3,3	3,5	3,4	3,5	4,3
Кіровоградська	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4
Луганська	1,0	0,7	0,5	0,4	0,8	0,8
Львівська	3,4	3,7	3,5	3,2	4,4	4,1
Миколаївська	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	1,2
Одеська	5,0	5,5	4,1	4,0	3,6	3,6

Полтавська	1,6	1,5	1,8	1,8	3,5	4,6
Рівненська	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,8
Сумська	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8
Тернопільська	0,5	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5
Харківська	3,9	3,9	1,9	2,1	2,1	2,2
Херсонська	0,6	0,5	0,6	0,6	0,8	0,9
Хмельницька	0,6	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Черкаська	1,1	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6
Чернівецька	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Чернігівська	0,2	0,3	0,8	0,8	0,9	1,0
м. Київ	43,6	48,4	49,4	48,9	44,4	43,4
Не розподілено за регіонами ²	5,9	5,9	5,9	6,2	5,4	5,8

* Темним кольором показані комірки, в яких наведені дані щодо трьох найбільш вагомих регіонів в структурі потоку капітальних інвестицій щорічно

Джерело: розраховано на основі даних [86]

Варто відзначити, що середній рівень ПІІ, кінцевими контролерами яких виступають резиденти України (Round-tripping), у цей період склав 24%, зокрема, у секторі нефінансових корпорацій – 27%. Цим слід пояснити інвестиції у модернізацію видобувних активів найбільших інтегрованих корпоративних структур в Україні. Рівень концентрації структури був високим у 2017-2018 роках, однак надалі індекс Лінди був в інтервалі помірних значень концентрації. Суттєвих структурних змін у динаміці не відзначено.

В таблиці 2.14 наведено дані розрахунку основних показників інвестиційно-інноваційної безпеки України у 2015-2020 рр. з урахуванням можливостей для здійснення таких розрахунків, які були вказані у підрозділі 2.1.

Розглянемо основні явища та тенденції, які можна виявити за результатами проведених розрахунків:

рівень валового нагромадження є нижчим за критичне значення даного показника, наведеного у Методичних рекомендаціях... і очевидно нижче, ніж рекомендоване науковцями значення 20-25%; негативною тенденцією є той факт, що даний показник має тенденцію до зменшення, що віддаляє у часі процес відновлення економічного розвитку України;

Таблиця 2.14

Розрахунок показників інвестиційно-інноваційної безпеки України

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Валове нагромадження основного капіталу, % до ВВП	13,5	15,5	15,8	17,6	17,6	13,0
Капітальні інвестиції, млн грн	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	508217
Вартість введених в дію нових основних засобів, млн грн	216697,1	202119,8				
Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %	79,3	56,3				
Індекс умов ведення бізнесу Doing Business	62,4	64,2	35,4	68,1	69,1	70,2
Індекс умов ведення бізнесу Doing Business для лідера у поточному році	86,76	87,00	87,02	87,17	87,13	86,96
Індекс умов ведення бізнесу Doing Business нормований	71,9	73,8	40,7	78,1	79,3	80,7
Індекс інвестиційної привабливості ЕВА, % до максимальної величини (5,0)	51,4	57	60,6	61,4	59	48
Індекс ділових очікувань (на кінець 4го кварталу року)	104	108,7	115,2	117,3	112	99,6
Інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища	75,8	79,8	72,2	85,6	83,4	76,1
Чистий потік ПІІ, млн дол	-407,0	3794,0	3684,0	4460,0	5212,0	-117,0
Середньорічний курс долара США	21,84	25,55	26,60	27,20	25,85	26,96
Чистий потік ПІІ млн грн	-8888,9	96936,7	97994,4	121314,2	134707,2	-3154,0
ВВП, млн грн	1988544	2385367	2981227	3560302	3977198	4191864
Чистий потік ПІІ до ВВП, %	-0,45	4,06	3,29	3,41	3,39	-0,08
Кредити, видані нефінансовим корпораціям на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в євро, млн грн	304	286	244	5 545	5 701	7 040

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кредити, видані домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в євро, млн грн	917	808	966	876	648	664
Курс євро	24,23	28,29	30,00	32,14	28,95	30,79
Темп зростання курсу до попереднього періоду	154,2	116,8	106,1	107,1	90,1	106,3
Кредити, видані нефінансовим корпораціям на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості у доларах США, млн грн	9 000	7 866	7 586	17 610	15 254	9 583
Кредити, видані домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості у доларах США, млн грн	52203	45516	36418	32368	20508	16532
Темп зростання курсу до попереднього періоду	183,7	117,0	104,1	102,3	95,0	104,3
Кредити, видані нефінансовим корпораціям на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в інших валютах, млн грн	3681	2987	2801	10407	9164	7052
Кредити, видані домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в інших валютах, млн грн	13120	11224	10884	11153	11455	11727
Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю), % ВВП	0,86	0,62	0,47	0,62	0,53	0,46
Частка продукції, що була реалізована на	66,5					

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020
конкурентних ринках країни, % загального обсягу продукції (станом на початок року)						
Світовий ВВП, млрд дол США	75234	76417	81327	86344	87608	84705
Розмір економіки України, % до світового ВВП	0,11	0,11	0,12	0,13	0,16	0,16
Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	0,55	0,48	0,45	0,47	0,43	0,41
Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт з державного бюджету, тис грн			4896372	6222735	6724745	
Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, % ВВП			0,16	0,17	0,17	
Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, тис. осіб	122,5	97,9	94,3	88,1	79,3	78,9
Чисельність зайнятого населення у віці 15 - 70 років, млн осіб	16,4	16,3	16,2	16,4	16,7	16,0
Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	7,5	6,0	5,8	5,4	4,8	4,9
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, %	15,2	16,6	14,3	15,6	13,8	14,9
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	1,4	0	0,7	0,8	1,3	1,9
Частка осіб, які повідомили, що за останні 12 місяців користувалися послугами Інтернету, %	48,9	53	58,9	62,6	70,1	

Джерело: розраховано автором за [202, 85, 102, 26, 43]

даних щодо показника співвідношення вартості нововведених основних засобів та обсягів капітальних інвестицій у 2017-2020 рр. немає, однак наявні результати розрахунку за 2015-2016 рр. свідчать про намічену тенденцію про перехід даного показника з зони задовільних до зони критичних значень;

рівень інтегрального індексу інвестиційної привабливості знаходиться в зоні задовільних значень, однак має тенденцію до погіршення, а з урахуванням міркування щодо суб'єктивності складових даного показника, ситуація може виявитися ще гіршою; при цьому основний негативний вплив величину даного показника справляють компоненти, що належать до внутрішньокраїнної оцінки ділової ситуації та економічних перспектив;

за показником співвідношення чистого сальдо ПІІ та ВВП рівень небезпеки (з огляду на встановлені в Методичних рекомендаціях ... орієнтири даного показника) є достатньо високим: окрім того факту, що протягом 2016-2019 рр. фактичні значення знаходилися у критичній зоні, так у 2015 та, на жаль, у 2020 р. відзначено від'ємне сальдо ПІІ; звертає також на себе увагу різниця у розрахункових значеннях, отриманих за матеріалами вітчизняної статистики, та конкретні значення показника NFDI, які надає Світовий банк;

показник «Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю), % ВВП» за розрахунковими значеннями знаходиться значно нижче за нижній поріг критичності; разом з тим, власне кажучи, обсяги кредитів в іноземній валюті та обсяги кредитів в будь-якій валюті, які мають цільовим спрямуванням придбання або будівництво нерухомості, скорочуються, починаючи з 2008 р.;

за показником розміру економіки України лише у 2019-2020 рр. було досягнуто критичного порогу знизу, і сподівань на значне покращення ситуації у майбутньому з урахуванням динаміки валового нагромадження

основного капіталу не доводиться;

динаміка показників науково-технічної та інноваційної діяльності свідчить про негативні тенденції вимивання кадрів та скорочення фінансування НДР, і навіть показник питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств, який не має чітко вираженої спадної динаміки, також знаходиться в зоні незадовільних значень;

єдиний показник (окрім індексу легкості бізнесу), що має стабільно позитивну динаміку, це рівень користування Інтернет.

Висновки до розділу 2

В підсумку проведеного аналітичного дослідження можна зробити наступні висновки.

1 Для більш докладної оцінки стану інвестиційного забезпечення економічного розвитку економіки України в роботі було запропоновано відповідний методичний підхід, який передбачає емпіричну оцінку рівня збалансованості розвитку національної економіки, оцінку зв'язку між показниками розвитку та показниками інвестицій, з'ясування ступеня і характеру структурних змін, концентрації та нерівномірності джерел формування капітальних інвестицій, їх використання за галузевою, територіальною ознаками, визначення рівня інвестиційної безпеки, що дає змогу визначати економічні передумови та пріоритети удосконалення інвестиційного забезпечення збалансованого економічного розвитку.

2 Вивчення досвіду окремих зарубіжних країн, які в різні часи реалізовували політику стимулювання економічного розвитку власних національних економік дозволило виявити, що відмітними рисами результативного інвестиційного забезпечення збалансованого економічного

зростання є: інвестиційне стимулювання дисбалансів на користь розвитку високотехнологічної промисловості (як споживчого так і інвестиційного характеру), зокрема імпортозаміщення, інженерної освіти та НТР в цілому; провідна роль ПІІ відзначається лише на початкових етапах до формування великого національного приватного капіталу (справджується парадокс Філдстайна-Хоріоки), а надалі залежність від зовнішнього сектору лише транслює негативні шоки ззовні у національну економіку; велике значення має ємність національного або транснаціонального ринку; частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП має становити більше 20-25%; фондовий ринок не відіграє істотної ролі у механізмах інвестиційного забезпечення та ін. При цьому збалансованість досягається лише у довгостроковій перспективі.

З У розвитку економіки України, починаючи з 1996 р., визначено три інтервали флуктуацій зростання: 1999-2009 рр. (з точкою шоку – світова фінансова криза 2008-2009 рр.); 2010-2015 рр. (сполучення фаз підйому і спаду циклу з точкою шоку – початок військово-політичного конфлікту з Російською Федерацією 2014-2015 рр.); 2015-2020 рр. (відновлення за умови спадання гостроти гарячої фази конфлікту). Інвестиційні ресурси відігравали значущу роль у економічному зростанні лише до кризи 2008 р., а надалі основною рушійною силою динаміки вітчизняної економіки були споживання і зовнішня торгівля сировинними товарами (середній рівень високотехнологічного експорту у 2010-2020 рр. дорівнював 7% обсягу вироблених товарів). В структурі джерел капітальних інвестицій домінують власні кошти підприємств – їх середня частка склала 66,8%, спостерігається тенденція до зростання ролі публічного сектору та зменшення значущості іноземних інвестицій та вкладень населення у будівництво, хоча вони не вплинули істотно на інтенсивність структурних змін. В структурі капітальних інвестицій за КВЕД за останні 10 років чільні місця посідають переробна промисловість (її частка в середньому склала 17,1%), будівництво (13,2%), сільське господарство (9,7%). Виявлені територіальні дисбаланси у

вигляді надмірної концентрації розподілу капітальних інвестицій у м. Київ, Дніпропетровській та Київській областях (до 2014 р. – Донецькій) і зростання регіональної нерівномірності в цілому за збереження практично постійного рівня диспропорційності.

Оцінка рангової кореляції за Спірменом між показниками ВВП та нагромадженого обсягу ПІІ в Україну показала наявність статистично значущого ($p \leq 0,05$) прямого зв'язку середньої сили ($r = 0,69$), і відсутність статистично значущого зв'язку між темпами зростання ВВП та обсягами щорічного потоку ПІІ в Україну. При цьому послаблення зв'язку зумовлене, передусім, тенденціями 2010-2020 рр. Середній рівень ПІІ, кінцевими контролерами яких виступають резиденти України (Round-tripping), у цей період склав 24%, зокрема, у секторі нефінансових корпорацій – 27%. В регіональному аспекті надходження ПІІ виявлено аналогічні (як і в капітальних інвестиціях) центри тяжіння, але з більш високим ступенем концентрації і нерівномірності. За ознакою видів економічної діяльності основними реципієнтами ПІІ були переробна промисловість, передусім низькотехнологічна (середня частка у нагромадженому обсязі ПІІ за 2015-2020 рр. становила 23,7%), оптова та роздрібна торгівля (15,1%), фінансова та страхова діяльність (10,8%). Географічна структура ПІІ свідчить про високий рівень небезпеки, оскільки основними інвесторами в Україну є Кіпр (в середньому 31,4%) та Нідерланди (20,4%), які за ознаками МВФ є офшорними зонами. В цілому у 2020 р. частка ПІІ походженням з офшорних зон склала близько 63%.

В цілому на тлі постійного зниження частки вторинного сектору з 2000 р., нестабільного і низького рівня валових національних нагромаджень (у 2019 р. – 7%), катастрофічно низького рівня ринкової капіталізації національних компаній (2019 р. – 3,4%), середній рівень частки валового нагромадження основного капіталу у ВВП склав за період 1996-2020 рр. 18,7%, і лише у 2004-2008 рр. її величина перевищувала 20%, що свідчить про недостатність інвестиційних коштів для забезпечення зростання.

Галузева структура капітальних інвестицій та ПІІ не відповідає конкурентним викликам, частка високотехнологічного виробництва та експорту є низькою, а в територіальній структурі відзначаються значні диспропорції між центром та регіонами. Критично низькі значення мають практично всі показники інвестиційно-інноваційної безпеки, крім показників *Doing Business*.

Отримані в даному розділі результати оприлюднені у [136, 198, 141].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1 Пріоритети та сценарії досягнення збалансованості розвитку економіки України

У процесі розвитку суспільства, неухильно наростаючі дисбаланси призводять будь-яку суспільно-економічну систему до критичного стану, що приймається як «світова криза», який може тривати нескінченно і в разі спроб його регулювання в рамках сформованої ідеології неминуче лише підсилюють критичний стан системи. Відносно фінансово-економічних відносин критичний стан системи виражається в збільшенні флуктуацій, наприклад, в скороченні до мінімального рівня приросту накопичень населення при одночасному збільшенні до максимальних значень кредитного навантаження та т.п. Традиційна останнім часом антикризова політика при збереженні сформованої системи господарювання ще більшою мірою загострює наявний економічний конфлікт як на національному, і на міжнародному рівнях: лише посилює низхідну тугу спіраль диспропорційно, при якій посилення диспропорційно набуває незворотного процес: неможливість забезпечувати необхідні темпи споживання скорочує виробництво, а скорочення виробництва призводить до неможливості підтримування необхідних темпів споживання; відмови економіки і скорочення темпів виробництва збільшують розрив з часткою фінансового сектора, в якому в силу скорочення кількості та якості потенційних і реальних позичальників, відповідно, зростають ризики, здатні в свою чергу за допомогою ефектів каскаду вельми швидко перерости в системні,

обумовлюючи тим самим зменшення її імунітету і ще більш швидкий перехід самої системи в критичні стан і т.п.

Також варто відзначити, оскільки в світовій економічній системі країни і фінансові інститути, пов'язані з допомогою різних фінансово-економічних каналів, починаючи від товару і торгового капіталу, фінансових інструментів і схем, до політичного і адміністративного партнерства, то зміни економічної ситуації в країні та на її фінансових ринках можуть поширюватися через ці канали по-різному, або безпосередньо викликаючи дисбаланси попиту і ризику ліквідності або побічно. Відповідно, тип і модель підключення до глобальної економічної системи може накладати обмеження на структурну динаміку поширення кризи.

Криза продемонструвала, що системний ризик може виникати з різних джерел: загального шоку, який веде до одночасного дефолту декількох фінансових інститутів і інформаційних екзогенних ефектів (наприклад, остання пандемія коронавірусу), ендегенних дисбалансів та ін. Саме в результаті кризи була доведена можливість виникнення системних ризиків всередині самої системи інвестиційного забезпечення та національної економіки в цілому. Причин виникнення, поширення і помилкової оцінки ендегенних ризиків в умовах тісної зв'язності системи величезна кількість, наприклад, однаковість джерел фінансування або контрактів учасників системи, зростання фінансових дисбалансів, інформаційної асиметрії та ін.

Таким чином, посилення процесів глобалізації світової економіки та відкритості національних економічних систем скриває в собі посилення диспропорційності розвитку і підвищену волатильність і вірусність ринків, в першу чергу в системоутворюючих економіках.

Вже зараз у багатьох найбільших світових державах спостерігаються критичні розриви між приростом накопичень населення до мінімальної межі (що становить наприклад в США – 0%, ЄС – 10%, Японії – 1,9% [152]) і величиною кредитів, виданих населенню, які досягли максимальних меж (перевищує рівень доходу людини протягом всього його життя). В результаті

наростаючі дисбаланси призведуть систему до «критичного рівня», вся суспільно-економічна система перейде в принципово новий стан, іншу стадію розвитку, при якій склалася система виробництва руйнується. Новий стан суспільно-економічної системи, пережите в даний час і сприймається як «глобальна криза», може тривати нескінченно, посилюючись з часом [5].

Подолання ситуації, що склалася можливо тільки внаслідок зміни способу управління фінансами, економікою і суспільством. Стратегія виходу з кризи, що склалася і перехід світової фінансово-економічної системи в принципово новий стан, в іншу стадію розвитку можлива лише в разі поетапного глобального перетворення системи суспільного виробництва і фінансових відносин як невід'ємної частини всього людського буття.

Необхідні в зв'язку з цим радикальні структурні реформи всієї системи фінансово-економічних відносин і суспільного устрою повинні ґрунтуватися на принципі ефективного управління відкритими фінансово-економічними системами - контролі за недопущенням подібних дисбалансів виробництва-споживання і грошових потоків: надприбутків, надспоживання, надбідних, недоспоживання, марнотратною витрати світових ресурсів в інтересах меншості та т.п. Реалізовані останнім часом антикризові програми і заходи, не тільки не враховують особливості поведінки складних динамічних систем, якими в даний час є національні і світові фінансово-економічні ринки, в середньо- і довгостроковій перспективі дані програми тільки посилюють загальну ентропію системи, їх спрямованість на висновок системи зі стану складної динаміки розвитку, призводить до ще більших загрозам стійкості фінансово-економічної системи.

Головною рушійною силою розвитку економіки України протягом всього періоду після відновлення незалежності у 1991 р. були зовнішні зв'язки: саме зі зростання експорту металургії та хімічної промисловості розпочався у 1998-1999 р. тривалий період економічного зростання; іноземні інвестиції стали основою підтримки темпів економічної динаміки у 2000-2008 рр., саме у зовнішній торгівлі криється основне джерело посткризового

відновлення 2010-2012 рр.; зовнішні ж причини зумовили втрату виробничого та фінансового потенціалу та кризові явища в економіці з початком військово-політичного конфлікту у 2014 р. Залежність від зовнішнього сектору не є чимось унікальним в економічній історії – саме так починали реформи більшість країн-«азійських тигрів», та й сучасний стан країн БРІКС також багато в чому визначається вагомістю іноземних інвестицій та експортної орієнтації у забезпеченні економічного зростання і структурних перетвореннях національних економік. Але на відміну від згаданих країн, Україні і в періоди зростання, і тим більше, у кризові періоди, не вдалося оновити і перевести на новий рівень матеріально-технологічну структуру економіки. Більшість іноземних інвестицій, з яких за даними НБУ [85], приблизно четверту частину становлять т.зв. round-trip інвестиції (тобто формально іноземні інвестиції, кінцевими власниками яких є українські резиденти) спрямовувалися в основні прибуткові активи великого українського бізнесу – гірничо-металургійний комплекс і фінансовий сектор. Ціною політичної незалежності і наслідком політики Російської Федерації стало скорочення присутності українських товарів на ринках країн СНД. Внутрішній ринок через недостатньо високий рівень платоспроможності населення не забезпечив ані доходних стимулів, ані належної місткості для відкриття імпортозаміщувальних виробництв і трансферу технологій через цей канал.

В результаті Україна опинилася в ситуації, коли, з одного боку, економічна структура характеризується низьким технологічним рівнем, стагнацією власного виробництва якісних товарів промислового призначення та продукції споживчого машинобудування, високим рівнем фізичної та моральної зношеності основних фондів, продовжується процес деіндустріалізації (сукупна частка промисловості та будівництва у ВВП склала у 2020 р. лише 21%). З іншого, на тлі глобального та локального падіння ділової активності внаслідок пандемії, темп падіння економіки у 2020 р. оцінюється Світовим банком [202] у -4%, рівень валового

формування основного капіталу – 13% (за норми щонайменше 20-25%, та оптимального рівня відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [102] у 30%), рівень валових внутрішніх заощаджень – 6,5% до ВВП (що є катастрофічно низькою цифрою, у порівнянні, наприклад, з Китаєм – 44% , Чехією 31 %, Польщею – 24% [2]), тобто економічні процеси в Україні не мають належного забезпечення інвестиційними ресурсами.

Вочевидь, що подібна ситуація не лишається непоміченою ані з боку урядових кіл, ані з боку академічної спільноти. В різні часи ухвалювалися програмні документи, які ніби то визначали пріоритети та орієнтири трансформації економічної та технологічної структури. Останніми роками розроблено комплекс стратегічних документів, що містять стратегічні цілі, напрямки та інструменти розвитку основних сфер національної економіки. Зокрема в частині її збалансованого розвитку та відповідного інвестиційного забезпечення серед найбільш важливих документів слід назвати такі:

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015);

Національна економічна стратегія на період до 2030 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 р. № 179);

Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р);

Експортна стратегія України («дорожня карта» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р) та ін.

Перший з цих документів, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», є досить цікавим з точки зору спрямованості на здійснення інституційних перетворень в Україні, які б сприяли створенню умов для різноспрямованого економічного розвитку. На відміну від національних стратегій більш ранніх періодів цей документ є більш релевантним тим викликам, за умов виникнення яких він розроблявся. Достатня кількість

орієнтирів Стратегії перекликається із компонентами Індексу людського розвитку, Індексу глобальної конкурентоспроможності. Так, до числа чисто інституційних орієнтирів варто віднести такі:

за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу;

результатами опитування рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 відсотків;

за результатами загальнонаціонального опитування рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме 70 відсотків;

оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 відсотків [104];

До числа орієнтирів людського розвитку – наступні:

валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу підвищиться до 16 000 доларів США;

середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки;

75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами;

Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав - учасниць такого дослідження [104].

В той же час забезпечення пріоритетів структурних трансформацій в економіці практично не знайшло відображення в цільових орієнтирах даної стратегії. До прямих показників таких трансформації можна віднести лише пріоритет «ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого з енергоресурсів складатиме не більше 30 відсотків» та «чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015-2020 років за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів США». І жодного слова про розвиток матеріально-технічної бази економіки.

Конкретизація стратегічного бачення саме в ключі розвитку

матеріально-технологічної основи функціонування національної економіки мала б проявитися у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Але вона виглядає також дуже узагальнено. Перш за все, це стосується зв'язку між генеральною метою та цілями і пріоритетними напрямками дій в рамках цієї Стратегії. Не можна не погодитись, що загальна мета – розбудова національної інноваційної екосистеми для забезпечення швидкого та якісного перетворення креативних ідей в інноваційні продукти та послуги, підвищення рівня інноваційності національної економіки, що передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери, збільшення кількості впроваджуваних розробок, підвищення економічної віддачі від них, залучення інвестицій в інноваційну діяльність – відображає потребу в середовищі та інструментарії активізації процесів модернізації техніко-технологічної бази і надалі – отримання нових продуктів та послуг на новій технологічній основі. Разом з тим, попри очевидні проблеми української економіки, інвестиційно-інноваційні процеси у ній, ці проблеми залишаються поза увагою розробників Стратегії.

Мова йде навіть не про неконкретні і затерті формулювання на кшталт:
створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність;

розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;

врегулювання прогалин, які існують у законодавстві щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури;

опрацювання питання можливості стимулювання підприємств до наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційної діяльності;

стимулювання діяльності венчурного бізнесу та ін. [105].

Першорядними проблемами становлення та удосконалення національної інноваційної системи України є брак коштів для проведення

досліджень, дослідних і проектних робіт, катастрофічне руйнування освіти і науки, коли втрачено певний критичний обсяг знань та навичок, які становлять саме *hard skills* для науково-технічного розвитку через старіння і вимивання кваліфікованих кадрів, дисбаланс на користь гуманітарної освіти і руйнування шкіл підготовки в інженерній та природничо-науковій сферах. Паралельно проблемою постає той факт, що сама по собі Україна не зможе масово вбудуватися у ланцюги створення вартості. Окремі поодинокі випадки є продуктом особистих зусиль і випадковостей.

Однак основні пріоритети Стратегії ухиляються в бік форми, а не змісту:

забезпечити створення навчальних матеріалів із підприємництва та інновацій;

збільшити кількість інформаційних заходів та їх аудиторію для поширення позитивного досвіду успішних стартапів, інноваційних проектів;

започаткувати комунікаційний механізм технологічних платформ;

формування у суб'єктів інноваційної діяльності розуміння пріоритетів, налаштування суспільної думки на те, що наукові дослідження, розробка та впровадження ідей потребують фінансової підтримки, а молоді стартапи – відповідної експертизи та інвестицій;

запровадження репутаційних рейтингів або інших інструментів оцінки надійності та ін. [105].

Слід вказати, що цілі Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» [104], як і попередніх документів аналогічного змісту, вочевидь, досягнуті не були. З урахуванням розмитості пріоритетів Стратегії інноваційного розвитку слід оцінити ймовірність невиконання її завдань як надзвичайно високу.

В ухваленій нещодавно Національній економічній стратегії на період до 2030 р. [103] серед ключових орієнтирів також відсутні згадки про технологічну конкурентоспроможність та інвестиційне забезпечення її досягнення, а серед очікуваних результатів окрім відверто «вкрай» оптимістичних (зростання ВВП вдвічі) упор зроблено на використанні

іноземних інвестицій як джерела розвитку («збільшення чистого притоку прямих іноземних інвестицій не менше ніж до 15 млрд. доларів США на рік починаючи з 2025 року»). За Напрямом 7 «Інвестиційна привабливість» зазначені орієнтири подекуди конкретизовані. В якості основи для формування фондів інвестиційних ресурсів можна розглядати такі цільові орієнтири як: збільшення обсягів активів накопичувального пенсійного забезпечення до 25 відсотків ВВП; збільшення валового нагромадження основного капіталу до не менше як 20 відсотків ВВП; збільшення чистого притоку прямих іноземних інвестицій не менш як до 15 млрд. доларів США на рік, починаючи з 2025 року; збільшення капіталізації фондового ринку України до 40 відсотків ВВП [103].

Першим головним недоліком цього та попередніх документів є те, що всі вони, попри той факт, що були розроблені на підставі ситуаційного аналізу, або ігнорують, або занадто узагальнюють перелік проблем, на вирішення яких спрямовуються. За умов обмеженості ресурсів та нерівнозначності викликів, які ставить перед урядовими колами минула та поточна ситуація, не може бути стратегії «за все гарне і проти всього поганого». Інакше такий документ втратить свою головну функцію – конкретизацію бачення реального шляху досягнення цілей розвитку і перетвориться на утопію.

Другим недоліком є ігнорування варіативності і невизначеності розгортання подій у майбутньому, і, відповідно, порядку співвідношення цілей і послідовності дій з їхнього досягнення.

Наприклад, останній набір сценаріїв для розвитку України як держави і української економіки широко обговорювався аж у 2014 році [130] і не передбачав ситуації військово-політичного конфлікту з РФ, ситуацію з фактичною асиміляцією з боку Росії білоруської економіки та державності в цілому.

Інший приклад, менш статусний – це наприклад думки авторів документу Україна 2030. На їхню думку: у разі збереження старої

економічної моделі найімовірнішими сценаріями для України є «Консервування кризи» та «Суверенний дефолт», а в періоді 2020–2030 рр. – «Чужа суб'єктність» з можливістю сповзання до розвитку сценаріїв «Сіра зона» та «Дезінтеграція», ймовірність яких експерти оцінюють на рівні 97 % [146].

Виходячи з актуальних проблем інвестиційного забезпечення розвитку економіки України можна запропонувати перелік основних пріоритетів збалансованого розвитку:

- підвищення рівня технологічності промисловості і послуг;
- імпортозаміщення у виробництві інвестиційних та споживчих товарів;
- включення у глобальні ланцюжки створення вартості;
- збалансованість інтересів стейкхолдерів великого капіталу;
- зниження залежності від зовнішніх шоків безпеки (військово-політичних конфліктів, пандемії);
- збереження рівня соціального забезпечення; відновлення порушених природних комплексів та ін.

Пріоритетами активізації інвестиційного забезпечення, які пов'язані із досягненням пріоритетів збалансованого розвитку економіки України в цілому, постають:

- формування міцного великого національного капіталу, в т.ч. за рахунок повернення національного капіталу у юрисдикцію України;
- підвищення рівномірності територіальної структури капітальних інвестицій;
- підвищення рівня формування основного капіталу до 20+%;
- стимулювання інвестицій у створення високотехнологічних виробництв та послуг, передусім, воєнних та тих, які зараз знаходяться на передньому країн технологічного розвитку і в яких конкурентні переваги окремих країн ще не усталилися (в т.ч. інвестиції у науку, освіту);
- підвищення рівня захисту прав власності і гарантій пільгових режимів для інвестицій;

створення умов для формування національних фінансових ресурсів для інвестицій;

використання іноземних інвестиційних коштів для створення «першого поштовху» розвитку національних виробництв і імпорту технологій;

орієнтація на імпортозаміщення і розвиток внутрішнього ринку збуту та ін.

З урахуванням цього були визначені можливі сценарії впливу інвестицій на досягнення збалансованості у перспективі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Сценарії та орієнтири досягнення збалансованості розвитку економіки України за рахунок активізації інвестиційного забезпечення

(розроблено авторкою)

Характеристики	Песимістичний	Стримано-песимістичний	Стримано оптимістичний	Оптимістичний
Орієнтири	GFCF 15-16% або ↓, GDS 10-12% або ↓, збереження або ↑ нерівномірності територіального розподілу інвестицій, збереження офшорних джерел ПШ, ↑ відтоку капіталу, ↑ частки інвестицій у АПК, ↓ видатків на освіту і НДДКР	↑ GFCF до 20% за 10 років, ↑ GDS 15% за 5 років; збереження нерівномірності територіального розподілу інвестицій, ↑ ролі неофшорних ПШ, припинення відтоку капіталу, збереження поточного рівня видатків на освіту і НДДКР, підвищення ролі держави	↑ GFCF до 20% за 5 років, ↑ GDS 20-25% за 10 років, ↑ рівномірності територіального розподілу інвестицій (без урахування м. Київ), ↑ ролі неофшорних ПШ, помірний притік капіталу, ↑ рівня видатків на освіту і НДДКР до 7% ВВП, підвищення ролі держави	↑ GFCF до 30% за 10 років, ↑ GDS 30% за 10 років, підвищення рівномірності територіального розподілу інвестицій (без урахування м. Київ), ↑ ролі неофшорних ПШ, істотний притік капіталу, ↑ рівня видатків на освіту і НДДКР до 10 % ВВП
Середньострокова перспектива (10 років)	Подальша технологічна та ресурсна деградація переробної промисловості, транспортної інфраструктури, зростання частки АПК у ВВП та	Помірне пожвавлення сектору послуг, повільне оновлення інфраструктури, ↑ діджиталізації, ↑ технологічності добувної та базової переробної промисловості,	Пожвавлення сектору послуг, помірне оновлення інфраструктури, ↑ діджиталізації, ↑ технологічності добувної та переробної промисловості, АПК	Помірне оновлення всіх виробничих та інфраструктурних активів, ↑ технологічності добувної та переробної промисловості, АПК, створення

Характеристики	Песимістичний	Стримано-песимістичний	Стримано оптимістичний	Оптимістичний
	інвестиціях, інерційний розвиток ІТ-послуг	↑ технологічного рівня АПК		критичного рівня якості та результативності у STEM-освіті та НДДКР, інтеграція у глобальні ланцюги вартості
Довгостр. Перспектива (20-30 років)	Посилення територіальних диспропорцій, колапс / асиміляція економіки або перехід до песимістично-раціонального сценарію	Чутливість до зовнішніх шоків, перехід до песимістичного або оптимістично-раціонального сценаріїв, middle-income економік	Чутливість до зовнішніх шоків, створення критичного рівня якості та результативності у STEM-освіті та НДДКР, інтеграція у глобальні ланцюги вартості, перехід до upper-middle-income економік	Наздогнання нижнього рівня розвинених економік, ↑ уваги до сталості розвитку, включення фондового ринку у механізми інвестування

У даній таблиці: STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) – освіта у сферах природничих наук, технології, інженерії, математики.

Всі сценарії виходять з питання політичної безпеки України у військово-політичному конфлікті з Російською Федерацією за підтримки основних західних партнерів.

Перший із наведених сценаріїв базується на збереженні статус-кво у питаннях репатріації національного капіталу з-за кордону, безсистемності державної структурно-інноваційної політики, але відносній результативності політики по переведенню заощаджень громадян в організовану форму (у фінансовий, передусім, банківський сектор), обачності іноземних інвесторів щодо вкладень в економіку України, збереженні політичної стабільності в частині непорушення прав та узгодження інтересів основних акторів політичної та бізнес-еліти.

При цьому розвиток сфери послуг, в т.ч. високотехнологічних, відбуватиметься на конкурентній основі із набуттям Україною у світовому

поділі процесу праці нішевого місця як підрядника, а не лідера. Крім того, в рамках даного сценарію притік іноземних інвестицій розглядається як надзвичайно чутливий до внутрішньої політичної ситуації і світової економічної кон'юнктури (зокрема, в аспектах кон'юнктури на ринках енергоносіїв та наслідків епідемії коронавірусу для збуту і функціонування глобальних ланцюгів створення вартості).

Другий та третій сценарії, які характеризуються як стримані, передбачають, що безвідносно розподілу влади між елітами, пріоритети відновлення і розвитку виробничих та сервісних потужностей будуть домінувати у економічній політиці. Обидва сценарії передбачають посилення ролі держави в фінансуванні інфраструктурних проєктів та уваги до інвестицій в STEM-освіту та відповідні наукові області. Перша відмінність між передумовами реалізації оптимістичного та більш реального песимістичного варіанту полягають в наявності інституційних механізмів гарантування прав власності. Мова йде про неможливість прямого політичного та неполітичного рейдерства, руйнування механізмів судового рейдерства, посилення фінансового моніторингу і рівня залучення коштів населення в офіційний контрольований оборот. Друга відмінність полягає у напрямках секторального розвитку. Якщо перший сценарій передбачає, передусім, розвиток трудомісткої сфери послуг, найвірогідніше, ІТ, то другий – поступове набуття переваг капіталомісткими видами діяльності, таких як біотехнології, створення нових матеріалів, автоматизовані виробничі комплекси, промисловий інтернет речей тощо.

Оптимістичний сценарій виходить з масового оновлення основного капіталу на новій техніко-технологічній базі за рахунок внутрішнього, в т.ч. і в першу чергу, колективного споживання. Цей сценарій є можливим в разі створення комплексу сприятливих інвестиційних умов у вигляді інститутів гарантування прав власності на капітал та доходи від нього, податкових пільг та подальшого спрощення і діджиталізації адміністративних процедур, сприятливої кон'юнктури світової економіки і відсутності істотних шоків

різного характеру.

Вибір і реалізація одного із зазначених сценаріїв має враховувати ще одне специфічне обмеження, яке притаманне українській економіці. У забезпеченні інвестиційними ресурсами фінансова система країни відіграє дуже неоднозначну роль. Як у для більшості аналізованих і підрозділі 2.2 країн в Україні відзначається низька роль національних фондових ринків і сформувалася банківськоорієнтована модель фінансової системи.

За класифікацією Morgan Stanley Capital International український фінансовий ринок ще у 2015 р. віднесено до групи ринків, які визначаються як «ті, що стоять окремо» (standalone) і станом на початок 2021 року включають, окрім України ще Ямайку, Панаму, Тринідад і Тобаго, Болгарію, Мальту, Боснію та Герцеговину, Ботсвану, Зімбабве, Палестину, та Лівію [186]. Фінансові ринки цих країн з різних причин (тенденції динаміки обсягів торгівлі, інституційні зміни, роль в економіці та ін.) важко віднести до певної категорії (розвинені; ті, що розвиваються або пограничні). Попри той факт, що в Україні законодавча база функціонування фондового ринку є досить якісною, практика правозастосування у захисті прав власників є дуже негативною, що створює високі ризики.

З іншого боку, банківський сектор, попри власне домінування у національній економіці, також виявляється недостатньо результативним у здійсненні функції перерозподілу фінансових ресурсів. Саме тому з 2000 р. зростав обсяг операцій із залучення коштів іноземних інвесторів у національну банківську систему. У певний момент це привело до підвищення значущості іноземного капіталу у банківській системі України (табл. 3.2). Однак вивчення тенденцій розвитку банківської системи свідчить, що у кризові періоди іноземні банки не здійснювали істотної до капіталізації власних дочірніх компаній: частка банків з іноземним капіталом у 2015-2020 рр. зростала, однак частка власності банків іноземних банківських груп в активах скорочувалася.

Таблиця 3.2

Показники іноземної участі у банківській системі України, %

Роки	Частка активів іноземних банків у банківській системі країни	Частка банків з іноземним капіталом у загальній кількості банків
2007	46,0	42,0
2008	58,0	48,0
2009	-	50,0
2010	54,0	52,0
2011	-	51,0
2012	36,0	44,0
2013	28,0	39,0
2014	36,0	31,1
2015	35,0	39,6
2016	36,0	35,0
2017	35,0	40,9
2018	32,0	47,6
2019		48,1
2020		46,7

Джерело: розраховано за даними [84, 83]

В перспективі до значущих механізмів перерозподілу фінансових ресурсів можна було б віднести сектор страхування. Однак на присутність на ньому іноземного капіталу накладено більше обмежень у порівнянні з іншими секторами фінансового ринку. Залучення іноземного капіталу, пов'язано в основному з трьома видами діяльності страхових компаній (формування статутного капіталу, особливо у сегменті страхування життя), перестраховання ризиків та розміщення активів і резервів.

Разом з тим, розвиток вітчизняного страхового ринку стримується низькою платоспроможністю населення та підприємств. В цьому аспекті на відміну від інших країн перспективи зростання ролі страхового сектору не пов'язуються з розвитком довгострокового страхування життя і трансформацією сегментів добровільного страхування цивільної відповідальності. В Україні падіння рівня життя не дозволяє інтенсивно розвивати сегменти добровільного страхування, а перспектива вбачалася у зв'язку із реформою охорони здоров'я і побудовою системи медичного страхування. Однак сама реформа реалізована лише частково, і обов'язкове

медичне страхування не стало механізмом акумуляції фінансових ресурсів.

Таким чином, фактором привабливості України для іноземних інвесторів потенційно є більш висока вартість капіталу внаслідок нестачі внутрішніх фінансових ресурсів, більш висока конкурентоспроможність іноземних фінансових компаній за рахунок фінансової міцності, досвіду конкуренції на розвинених ринках, розробки нових фінансових продуктів. Натомість, низька платоспроможність населення і суб'єктів господарювання, високі ризики, недостатня прозорість у застосуванні законодавства постають тими бар'єрами, через які іноземні інвестиції не стали вирішенням проблеми браку національних фінансових ресурсів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Україна у потоках вхідних ПІІ

Економіка/показник	2000	2005	2010	2015	2019
Світ, млн дол.	1358820	950125	1388821	1762155	1539880
Розвинені ринки, млн дол.	1120506	587705	699889	962496	800239
Країни lower-middle-income за класифікацією Світового банку, млн дол.	12 743	49 089	97 253	134 512	141 265
Східна Європа, млн дол..	25481	63428	67 448	24 089	72 331
Emerging markets (Європа та Казахстан), млн дол.	23 825	61 894	77 347	26 696	75 846
Україна, млн дол.	595	7808	6495	2961	3 070
Співвідношення потоку до української та світової економіки, %	0,04	0,82	0,47	0,17	0,20
Співвідношення потоку до української економіки та сумарного потоку на розвинені ринки, %	0,1	1,3	0,9	0,3	0,4
Співвідношення потоку до української економіки та сумарного потоку на ринки lower-middle-income, %	4,7	15,9	6,7	2,2	2,2
Співвідношення потоку до української економіки та сумарного потоку на ринки Східної Європи, %	2,3	12,3	9,6	12,3	4,2
Співвідношення потоку до української економіки та сумарного потоку на emerging markets (Європа та Казахстан), %	2,5	12,6	8,4	11,1	4,0

Джерело: розраховано за даними [199]

За цих умов на перший план висуваються питання про підвищення інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів, а головне – пошук шляхів залучення коштів у офіційний інвестиційний обіг.

При цьому слід зауважити, що динамічність та багатофакторність процесів розвитку зумовлюють можливість зміни сценаріїв на кращі або гірші з перебігом часу. Крім того, дуже важливим чинником розгортання будь-якого сценарію постають зовнішня політико-економічна підтримка, стабільність та гнучкість регуляторного курсу та політичного демократичного режиму в Україні.

3.2 Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку економіки України

Різним аспектам інвестиційного забезпечення економічного розвитку України присвячено чималу кількість наукових досліджень: загальні моделі формування інвестиційного механізму національної економіки досліджувалися у роботах С. Белінської [10], Д. Семенчук [117], О. Ржепішевської [110]; аспекти територіального вирівнювання в темпах та характері розвитку за рахунок активізації інвестиційної підтримки регіонів висвітлені О. Вдовиченко [15]; інвестиційне забезпечення технологічного відновлення промисловості стало предметом розгляду О. Кириченко [55]. В той же час, за умов динамічності стану та чинників розвитку вітчизняної економіки за умов сьогодення, наявності непередбачуваних чинників впливу (зовнішніх та внутрішніх) питання удосконалення механізму активізації інвестиційного забезпечення економічного розвитку України не втрачає актуальності.

Зокрема, звертає на себе увагу зміст блоків та інших складових елементів механізмів інвестиційного забезпечення розвитку, реалізації

інвестиційної політики тощо.

Семенчук Д. визначає інвестиційний механізм як ключову частку фінансово-бюджетного механізму країни, основною функцією якого є генерування економічного зростання. Інвестиційний механізм в основі державної інвестиційної політики може розглядатися як взаємодіючу сукупність методів та форм державних інвестицій, інструментів і важелів впливу на відтворювальний процес на макрорівні в інтересах розширення виробництва. При цьому, інвестиційна політика держави потребує певного механізму її реалізації, що визначає форми й методи управління інвестиційною діяльністю. Реальний стан і напрями розвитку даного механізму відображаються в законодавчій базі, що регулює інвестиційні процеси [117].

Васильців Т. в рамках структури механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промисловості визначає:

нормативно-правове, інституційне забезпечення із формуванням і впровадженням необхідних правових змін в існуючому законодавчому полі країни, відповідно до наявних світових та європейських практик;

регулювання, стимулювання інвестиційної діяльності;

інституційне забезпечення із розбудовою державних інститутів та ринкових інститутів інвестиційного забезпечення;

формування комплексу інформаційного забезпечення інвестиційного процесу;

розбудову інфраструктури, необхідної для забезпечення інвестування в інноваційний розвиток промисловості [14].

Молоканова В. підкреслює значущість питань моніторингу реалізації програмних стратегічних документів з економічного розвитку: успіх цілеспрямованих програм соціально-економічного розвитку має вимірюватися не тільки економічною складовою, а й цінностями, які впливають на сталий розвиток країни. Отже, Україні необхідно удосконалити законодавчу базу для моніторингу виконання державних програм та

організувати перепідготовку керівників усіх рівнів для освоєння методології, інструментів та кращих практик тактичного управління розвитком [80].

Петько С., розглядаючи досвід Південної Кореї у залученні ПІ та реалізації державно-приватних інвестиційних проєктів, вказує на функціональну роль інвестиційної платформи – державної компанії «KOTRA» – що полягає в донесенні для потенційних інвесторів та партнерів правдивої інформації щодо реального стану справ в економіці країни, інвестиційного бізнес-середовища, інноваційних трендів у фінансовій та нефінансовій сферах, угод «Mergers and Acquisitions». «KOTRA» також пропонує інформацію щодо зарубіжних інвестиційних можливостей для корейських компаній в СМБ, які прагнуть вести свій бізнес в глобальному масштабі та в тісному співробітництві з іноземними урядами, приватними компаніями, консалтинговими агентствами для двостороннього обміну інформацією. Компанія «KOTRA» в співробітництві з іноземними партнерами та венчурними капіталами підтримує стартапи, які прагнуть глобально вести свій бізнес, іншими словами – глобалізація стартапів та проєктів «Born Global» [95].

Іртищева І. зазначає, що для підвищення інвестиційної діяльності України необхідно розробити дієвий механізм, форми та методи вдосконалення політики у сфері залучення інвестицій, що базуватиметься на засадах поєднання ринкових і владних інструментів і включатиме:

визначення стратегічних напрямів та пріоритетів інвестиційного розвитку областей, прогнозних обсягів потреби регіонів в інвестиціях, у тому числі іноземних, на довгострокову перспективу, їх конкретизацію на найближчі п'ять років із подальшою деталізацією щорічно;

опрацювання досвіду, підготовку та надання органам державної влади пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює залучення іноземного капіталу та його ефективне використання в господарській діяльності на території України;

створення інфраструктурних елементів та вдосконалення системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності;

конкретизацію пріоритетів інвестування, суб'єктів інвестування, розміру інвестицій та соціально-економічних наслідків для територій, визначення суб'єктів та механізмів контролю в щорічних програмах соціально-економічного та культурного розвитку територій;

формування конкурентних переваг областей у сфері інвестування, у тому числі шляхом підготовки належних бізнес-пропозицій, що враховують як інтереси території, так і інвесторів;

здіяння інструментів маркетингу при формуванні позитивного іміджу областей;

стимулювання залучення іноземних інвестицій в економіку областей через використання важелів впливу фіскального та дозвільного характеру;

формування кадрового потенціалу державної служби, спроможного забезпечити ефективну роботу з іноземними інвесторами;

конструктивну співпрацю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із суб'єктами господарювання територій (державно-приватне партнерство) та об'єднання їх зусиль щодо залучення ефективного інвестора та досягнення бажаного конкретного результату;

моніторинг досягнутих результатів, узагальнення досвіду, використання бенчмаркінгу, корегування прогнозів та програм [48].

Шевченко Н. вважає, що саме макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як комплекс превентивних заходів, упроваджених на національному фінансовому рівні мегарегулятором, сприяє мінімізації накопичення системних ризиків та зменшує циклічність в інвестиційній діяльності, особливо фінансового сектору, з метою забезпечення стабільності розвитку національної економіки України. Для формування ефективного механізму макропруденційного регулювання інвестиційної діяльності фінансового сектору необхідно забезпечити фінансову стабільність у довгостроковому періоді за допомогою запобігання системному

накопиченню ризиків і подолання дисбалансів на мікро-, мезо- та макрорівнях національної економіки. При моделюванні системи індикаторів раннього сповіщення в межах макропруденційного регулювання досліджено дев'ять макропоказників на предмет циклічності та кореляційних зв'язків з урахуванням часових лагів. Встановлено, що всі аналізовані макропоказники мають довгострокову пам'ять, тобто їм притаманні ознаки циклічності. Для кожного показника розраховано глибину пам'яті: найменшою вона виявилась для капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та індексу ПФТС, а найбільша спостерігалась у валютних курсів, індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції [97].

В дослідженні Кириченко О. узагальнюється, що інституційно-правовий механізм спрямований на формування та прийняття в нормативно-правовій базі необхідних законодавчих актів усіх рівнів та формування інститутів, що матують повноваження та функції управління й державного регулювання у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності. Інструментарієм цього механізму слід визначити формування нормативно-правової бази інвестиційно-інноваційної діяльності; прийняття концепції, стратегії інноваційного розвитку, програм модернізації промисловості, інноваційного розвитку, державних цільових, секторальних програм, формування та дію інститутів державного управління інноваційною діяльністю; розвиток ринкових та неформальних суспільних інститутів підтримки інновацій. Наступним є економічний механізм, що створює сприятливі, стимулюючі фінансово-економічні умови для інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку. Ефективним інструментарієм його реалізації можуть бути інструменти та засоби податкової, митної, фінансової, кредитної політики; надання податкових пільг та особливих умов; розміщення державних замовлень на проведення НДДКР та інноваційну продукцію, а також надання послуг; розподіл державних інвестицій; надання субвенцій, дотацій; надання державних гарантій; пільги за кредитами на інновації; зниження облікової ставки НБУ, надання субсидій, податкових канікул та інші інструменти як

прямої, так і непрямой дії. Невід'ємною складовою комплексу управління є застосування організаційного механізму, функціонування якого забезпечує організаційно-розпорядчі дії щодо розбудови, регулювання, адміністрування інноваційних процесів та формування НІС країни, її інфраструктури. Зазначений механізм має широкий інструментарій: від державного ініціювання та формування національних інноваційних систем до розбудови та підтримки функціонування й розвитку інноваційної інфраструктури. До його активних інструментів відносять адміністрування інноваційних процесів; прийняття стандартів, нормативів; ліцензування впровадження інструментів програмно-цільового планування та програмного підходу до інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку, планування та впровадження інновацій через реалізацію інноваційних проєктів та програм; формування та забезпечення державного замовлення на підготовку та перепідготовку кадрів у сферах інноваційної діяльності та впровадження, менеджменту інновацій; розвиток електронного адміністрування; публічне адміністрування державного регулювання інвестиційного забезпечення інноваційної сфери [56].

В підсумку проведеного огляду, слід вказати, що більшість наукових підходів до формування механізму інвестиційного забезпечення економічного розвитку акцентує увагу або на змістових різновидах механізмів або на інструментарії їх реалізації. На нашу ж думку, варто зробити акцент на основних блоках послідовного процесу активізації інвестицій та на використанні дисбалансів як джерела економічного розвитку.

Реалізація всіх сценаріїв є можливою в ході реалізації механізму активізації інвестиційного забезпечення економічного розвитку (рис. 3.1), який передбачає комплекс нижченаведених системних та регулярних дій.

Рисунок 3.1 – Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованості розвитку економіки України (авторська розробка)

1. Моніторинг стану національної економіки в цілому та показників тих процесів, які суттєво впливають на стимули та витрати інвесторів (рівень заробітної платні, трансакційні витрати на отримання доступу до ресурсів, показники легкості ведення бізнесу, рівень і складність оподаткування, рівень прибутковості та ін.); моніторинг стану фінансових ресурсів в країні (рівень доходів та тіньової економіки, частка коштів населення, залучена у офіційний оборот, розподіл фінансових ресурсів за територіальною та галузево-технологічною ознакою); моніторинг технологічного розвитку, передусім, у сфері т.зв. NBIC-конвергенції (ядро шостого технологічного укладу, яке передбачає взаємне переплетення нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій, в т.ч. штучний інтелект) та ін.

2. Моніторинг рівня збалансованості економічного розвитку за ознаками відповідності конкурентним вимогам, певним еталонам галузевої та технологічної структури, орієнтирам Національної економічної стратегії, стану основних виробничих фондів та сервісних потужностей тощо. Такого роду моніторингу має супроводжуватися моніторингом збалансованості інвестиційної підтримки розвитку за ознаками джерел, територіальною, галузево-технологічною структурою, показниками інвестиційно-інноваційної безпеки.

3. За результатами моніторингу має здійснюватися сценарне програмування, яке передбачає конкретизацію пріоритетів та кількісних орієнтирів реалізації державної політики і, головне, державних програм розвитку інфраструктури, освіти, науки, стимулювання створення високотехнологічних виробництв і сервісів (наприклад, у сфері аграрних біотехнологій, нових медичних матеріалів, технологій медичних досліджень та фармацевтичного виробництва, інфраструктури обчислень тощо).

Важливе значення в рамках моніторингу має оцінка інвестиційного клімату. Ранжування країн світового співтовариства за індексом інвестиційного клімату або зворотному йому показнику індексу ризику служить узагальнюючим показником інвестиційної привабливості країни і

«барометром» для іноземних інвесторів. Методи оцінки інвестиційного клімату досить різноманітні [98].

В Україні досі відсутня своя система оцінки інвестиційного клімату та її окремих регіонів. Іноземні інвестори орієнтуються на оцінки численних фірм, що регулярно відстежують інвестиційний клімат в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні. Однак оцінки інвестиційного клімату в Україні, що даються зарубіжними експертами на їх регулярних засіданнях, що проводяться поза Україною і без участі українських експертів, представляються мало достовірними. У зв'язку з цим постає завдання формування системи моніторингу інвестиційного клімату в Україні. Це забезпечить приплив і оптимальне використання іноземних інвестицій, послужить орієнтиром українським банкам у власній кредитній політиці. Слабкий приплив прямих іноземних інвестицій в українську економіку пояснюється розбіжностями між виконавчою і законодавчою владою. Залучення інвестицій (як іноземних, так і національних) в українську економіку є життєво важливим засобом усунення інвестиційних проблем нашої країни.

Для покращення інвестиційного клімату в регіонах України, необхідно вжити низки заходів які комплексно впливають на інвестиційне середовище в країні, серед таких заходів варто назвати [9]:

- підвищення рівня загального розвитку регіону та рівня розвитку інвестиційної інфраструктури;

- покращення демографічних характеристик;

- контроль за рівнем криміногенних, екологічних та інших ризиків;

- удосконалення правової та нормативної бази держави, націлених на створення і функціонування стабільної економіки;

- ведення політики, направленої на стійке зниження інфляції та інфляційних очікувань;

- підвищення рівня ВВП;

- врегулювання проблеми державного боргу;

скорочення масштабу корупції в органах самоврядування;
розвиток фінансового сектору.

Також, задля формування сприятливого інвестиційного клімату депресивних регіонів є вдосконалення рекламної діяльності та системи інформаційного забезпечення інвесторів. З метою формування сприятливого іміджу і бренду регіону, його позиціонування необхідна розробка маркетингових заходів і сегментація ринку з метою просування створюваних продуктів і залучення інвесторів. Для проведення аналізу інвестиційних проектів з метою надання державних гарантій інвесторам необхідна наявність повної інформації про альтернативні проекти. Цю проблему може вирішити формування регіональних інформаційних центрів, які повинні не тільки оцінювати інвестиційні проекти, а й здійснювати загальноекономічний моніторинг в регіоні, забезпечувати проведення на належному рівні експертизи розроблюваних програм і проектів. Проведення аналізу інвестиційних проектів доцільно засновувати за участю місцевої адміністрації, державних статистичних та інших зацікавлених органів шляхом створення міських та районних маркетингових служб, які готують інформацію для потенційних інвесторів. Інформація для приватних осіб і організацій може надаватися на платній основі через захищені інформаційні мережі [107].

Таким чином, активізація інвестиційного клімату України забезпечить фундаментальний розвиток економіки нашої країни, а також зможе закріпити і покращити її стабільність, зменшиться ризик довгострокових кредитів, а отже, будуть реалізовані багато проектів, розраховані на поліпшення соціальної сфери, що в свою чергу зменшить соціальну напруженість в країні.

4. Забезпечення економічного розвитку має виходити із міркувань одночасного створення дисбалансів, які матимуть позитивний ефект для розвитку і збалансованості у майбутньому, і нівелюванні дисбалансів, які матимуть негативний ефект або створюватимуть застійні явища у

майбутньому.

До числа позитивних дисбалансів слід віднести: посилення уваги до транспортної та комунікаційної інфраструктури (за рахунок, передусім, програм соціального забезпечення, концентрації зусиль на суворо обмеженому колі напрямів державних капіталовкладень), STEM-освіти і науки, підтримка імпорту технологій у трудомісткі виробництва (на перших етапах, оскільки дешева і відносно кваліфікована праця є однією з порівняльних конкурентних переваг України у світовому поділі праці), а по мірі збільшення рівня валових внутрішніх заощаджень і норми оновлення основних фондів – то і в капіталомісткі. Інші дисбаланси з позитивним ефектом – це розвиток інфраструктури автономності в забезпеченні енергоносіями, в т.ч. скрапленим газом, технологічне оновлення і використання атомної енергетики для експорту електроенергії та забезпечення виробничого сектору.

До числа негативних дисбалансів, вплив яких слід усіляко нівелювати, належать: регіональну нерівномірність потоку інвестицій на душу населення, значне соціальне обтяження економіки, інституційні дисбаланси у захисті прав власності та ін.

В ході реалізації запропонованого механізму необхідно розуміти, що реалізація шляху «наздогнання у розвитку», який по суті є прийнятним способом досягнення цілей підвищення конкурентоспроможності та зростання (і вже базуючись на результатах економічного зростання та технологічної конкуренції – досягнення цілей соціального добробуту і сталості) передбачає об'єктивну реальність застосування мобілізаційних заходів і підвищення значущості держави в економіці (освіті, науці, концентрації капіталу), принаймні в середньостроковій перспективі. Одночасно з цим має дефіцит внутрішніх інвестиційних ресурсів можна долати шляхом лібералізації умов для зовнішніх інвесторів (знову ж таки у коротко- та середньостроковій перспективі) і репатріації вивезеного національного капіталу.

Для отримання всіх можливих вигод від здійснення ПІІ важливе значення має те, яка проводиться політика. На дії іноземних інвесторів впливають три великі групи факторів: очікувана прибутковість конкретних інвестиційних проектів; легкість, з якою діяльність дочірньої компанії в конкретній країні може бути підпорядкована глобальній стратегії компанії-інвестора; загальний рівень сприятливості ділового середовища для ПІІ в країні-реципієнті. Що відповідають за вироблення політики щодо ПІІ особи не в змозі впливати на ряд важливих факторів (таких, наприклад, як розміри ринку країни-реципієнта і її географічне положення), через вплив яких може знижуватися очікувана прибутковість. Крім того, у багатьох випадках прибутковість окремих інвестиційних проектів в країнах, що розвиваються може бути, щонайменше, настільки ж високою, як і в інших країнах. На противагу цьому, розвинені країни зберігають за собою явну перевагу в тому, що стосується другого і третього факторів, згаданих вище. І цей факт повинен спонукати менш розвинені країни проводити відповідну політику з тим, щоб вийти на той же рівень. До числа пріоритетних відносяться такі важливі фактори, як інфраструктура країни-реципієнта, її інтеграція у світову систему торгівлі і наявність в країні відповідних фахівців, що володіють необхідною кваліфікацією, а також рівень розвитку відповідних галузей її економіки.

Таким чином, спільним завданням для тих, хто формулює і здійснює політику, має стати прагнення досягти максимально можливої макроекономічної стабільності і передбачуваності дій державних інститутів. Якщо говорити більш конкретно, то загальноприйнятими є наступні рекомендації:

необхідне проведення правильної макроекономічної політики, спрямованої на забезпечення сталого і високого економічного зростання і зайнятості, стабільності цін і стійкості рахунку платіжного балансу за зовнішніми розрахунками.

необхідна підтримка - в середньостроковій перспективі - податково-

бюджетної дисципліни, створення ефективної та соціально справедливої податкової системи і розумне управління борговими зобов'язаннями державного сектора економіки.

необхідно зміцнення фінансової системи країни з тим, щоб внутрішні фінансові ресурси могли підкріпити і доповнити іноземні інвестиції.

Пріоритетною сферою є формування і розвиток ринків капіталу і фінансових інструментів, покликаних стимулювати заощадження і забезпечити економічно ефективно надання довгострокових кредитів. Це допоможе полегшити ситуацію з нестачею коштів у цілому і сприятиме розвитку місцевих компаній, щоб вони змогли скористатися тими діловими можливостями, які з'являться в результаті діяльності іноземних компаній. Це призведе до того, що поступово почнуть впроваджуватися узгоджені на багатосторонній основі норми ведення фінансової діяльності.

В рамках підходу до загального балансування одне з ключових місць посідає «вбудування» економіки України у світові ланцюги створення вартості. Ланцюг створення вартості – це послідовність дій, що виконують підприємства для розробки, виробництва, реалізації, поставки та обслуговування товарів [100].

Державні органи та агентства у сфері економічного розвитку країни розробляють ланцюги доданої вартості як основний елемент стратегій продуктивного розвитку вже понад три десятиліття. Завдяки розвитку ланцюгів доданої вартості, підприємства досягають успіху не самостійно, а залежать від постачальників товарів і послуг, а також від покупців і ринків. Вони також залежать від інвестицій, доступу до знань, які можуть надавати постачальники кваліфікованих кадрів, до дослідницьких і консультаційних послуг і навчальних мереж, до яких долучаються подібні підприємства тощо.

Отже, підхід на основі ланцюгів доданої вартості створює зручну структуру для кращого розуміння контексту, в якому підприємства розвиваються, а також для розробки політики, програм і проектів для їхнього вдосконалення, та контекстів, у яких вони працюють [201].

На ланцюги доданої вартості почали впливати невблаганні тенденції глобалізації, тобто процес виробництва стає все більш фрагментованим – він переходить через кордони відповідно до факторів конкурентоспроможності, а домінують у ньому транснаціональні компанії та глобальні гравці.

В цілому, концепція глобальних ланцюгів доданої вартості базується на наступних аспектах:

- об'єднання різних підприємств з різних країн в скоординовану мережу, де всі стадії, починаючи від проектування, виробництва, маркетингу, дистрибуції до після продажного обслуговування, побудовані в рамках ланцюга доданої вартості. Отже, основою глобальних ланцюгів доданої вартості є міжнародні виробничі ланцюги;

- спеціалізація корпорацій та країн на процесах і функціях бізнесу, в більшій мірі, ніж на виробництві, певних товарів чи послуг. Все більша доля товарів та послуг у світовій економіці має глобальний характер. Таким чином, зростає конкуренція між країнами за місце і роль в глобальних ланцюгах доданої вартості;

- діяльність глобальних корпорацій, як економічних суб'єктів, що створюють, контролюють та координують активність в ланцюзі. Глобальний ланцюг вартості, як правило, об'єднує виробничу мережу, дистрибуцію і центр досліджень та розробок. Без того рівня інформаційних технологій, який є на сьогодні, управління такими масштабними ланцюгами було б неможливим [87].

Розвиток ланцюгів доданої вартості має безпосередній вплив на міжнародний розподіл праці та на торгівлю проміжними товарами і послугами. Головними фігурами глобальних ланцюгів створення вартості є транснаціональні корпорації, їх дочірні компанії, а також незалежні постачальники на внутрішньому та іноземному ринках. Економічні трансакції в межах глобальних ланцюгів створення вартості охоплюють міжфірмові відносини всередині ТНК (між штабквартирою корпорації та дочірніми фірмами), а також зв'язки ТНК із їх незалежними

постачальниками. ТНК залишаються ключовими гравцями у глобальних ланцюгах вартості [149].

Фрагментація виробництва поряд із досягненнями в інформаційно-комунікаційних технологіях дає можливість для малих та середніх підприємств, а особливо тих, що задіяні у сфері послуг, розгорнути транскордонну діяльність із початку їх заснування. Компанії, яким вдалось адаптувати цю бізнес модель, відносять до нової категорії підприємств — мікротранснаціональних.

Фрагментація виробництва у глобальних ланцюгах створення вартості значно інтенсивніша у галузях промисловості, де технічні характеристики товару дозволяють розділити процес виробництва на окремі стадії. Модульність продукту, особливо в таких галузях, як машинобудування електричних приладів та апаратів, транспортних засобів дозволяє максимально скористатись перевагами міжнародного поділу праці і дислокувати окремі стадії. Це також стосується високотехнологічного сектору хімічної промисловості, і дещо меншою мірою, таких традиційних галузей промисловості, як гірничодобувна промисловість та виробництво сировинних товарів (нафтопереробки, чорної та кольорової металургії, хімічної промисловості, виробництва гуми та пластику). Самі по собі галузі первинного сектору не вимагають високого рівня імпортного вмісту в експорті, за винятком окремих видів послуг, однак слугують, як правило, початковою ланкою ланцюгів вартості — тобто створюють виробничий ресурс для інших галузей [149].

Як показує практика країн, які стрімко увійшли в глобальні ланцюги доданої вартості (Південна Корея, Тайвань, Малайзія, Китай) за підтримки держави (створення галузевих та регіональних кластерів, заключення договорів з зонами вільної торгівлі, підтримка наукоємних галузей тощо) локальні компанії мають можливість отримувати вигоди від інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості.

Для того, щоб вітчизняні компанії могли включитися в ланцюги доданої вартості необхідно провести спрощення торгових процедур (включаючи митні та пограничні процедури) та покращення логістики.

Таким чином, можна зробити наступний висновок з вищенаведеного, виділивши наступні причини для входу в глобальні ланцюги доданої вартості для вітчизняних підприємств: доступ до глобальних ринків та розширення збуту; модернізація технологій та якісні і кількісні зміни в людському капіталі за рахунок освоєння нових компетенцій; залучення прямих іноземних інвестицій. Отже, можливість українських компаній залучатись до ланцюгів створення вартості, великою мірою визначатиметься ефективністю митних процедур та формальностей. Серед інших інструментів активізації торговельної співпраці України з третіми країнами можна розглядати зміну в односторонньому порядку спеціального режиму торгівлі на режим найбільшого сприяння, впровадження системи повернення митних платежів експортерам та встановлення безмитного режиму для праце містких підприємств (здебільшого у зонах експортного виробництва).

3.3 Пропозиції щодо удосконалення інструментарію політики інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки

Одним з перших питань, які доцільно ставити в рамках запропонованого механізму, це питання якості моніторингу інвестиційного забезпечення і його зв'язку з показниками і характеристиками економічного розвитку.

З урахуванням результатів дослідження, наведених у попередніх розділах, першочерговим напрямом покращень у цій сфері постає удосконалення методичного підходу до оцінки рівня інвестиційно-інноваційної безпеки в декількох напрямках.

По перше, варто переглянути перелік і зміст показників моніторингу інвестиційно-інноваційної безпеки.

З огляду на відсутність даних щодо вартості нововведених розрахувати показник «Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %» просто неможливо, починаючи з 2017 р., оскільки необхідне джерело інформації – статистична публікація «Баланс основних засобів України» з того часу не оновлювався. Це, з одного боку, потребує регулярності і своєчасності формування зазначеного аналітичного звіту. А з іншого боку, комплекс показників інвестиційно-інноваційної безпеки слід доповнити показником рівня зносу основних засобів та обґрунтувати для нього сигнальні значення з урахуванням іноземного досвіду і групування країн за рівнем технологічного та економічного розвитку.

Розрахунок інтегрального індексу інвестиційної сприятливості бізнес-середовища можна здійснювати на основі оновленого підходу, в рамках якого:

а) нормування Індексу умов ведення бізнесу Doing Business доцільно здійснювати за формулою:

$$DB_n = \frac{DB}{DB_{max}}$$

де DB , DB_{max} , – значення підсумкового показника Doing Business для України і для країни з рангом 1 у поточному році.

б) замість процедури формування індексу поточного фінансово-економічного стану підприємств України (середньозважений за структурою випуску товарів та послуг в економіці України показник нормованих індексів поточного фінансово-економічного стану сільськогосподарських, промислових, будівельних, торговельних, транспортних підприємств та підприємств сфери послуг), для якого знову ж таки не публікуються дані і немає процедури нормування, доцільно використовувати показник статистики Національного банку України, який регулярно публікує щоквартальні дані щодо індексів ділових очікувань. І хоча порядок

нормування даного індексу не вказується (лише його величина більша за 100% вважається за міру позитивних очікувань), і він стосується майбутньої активності (поточну активність оцінює щомісячний індекс очікувань ділової активності, однак цей інструмент застосовується лише з другої половини 2019 р.), використання цих даних є цілком прийнятним.

в) у якості третього елементу інтегрального індексу наразі використовується індекс інвестиційної привабливості Європейської бізнес асоціації, по суті – громадської організації з профілем на проблемах розвитку і захисту інтересів бізнесу; нормування даного показника, який має шкалу від 0 до 5, варто здійснювати шляхом визначення співвідношення фактичного рівня до максимального (тобто до 5); однак слід бути готовим до того, що держава не може адміністративно впливати на регулярність і методичку дослідження Європейської бізнес асоціації, тому варто розглянути можливість використання інших аналітичних продуктів в якості компонентів розрахунку згаданого вище індексу, та/або процедуру легкого виключення цих продуктів з розрахунку.

Показник «Частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни, відсотків загального обсягу продукції (станом на початок року)» доцільно виключити з переліку показників інвестиційно-інноваційної безпеки з огляду на відсутність джерел інформації щодо нього.

Не зовсім вдалим з точки зору інформаційного навантаження виглядає конструкція показника «Відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю), % ВВП». Його загальний зміст як міра інвестиційного потенціалу кредитних відносин в країні цілком зрозумілий – він оцінює ту частку кредитів, яка стимулюватиме економіку через нове будівництво і, меншою мірою, через вторинний ринок нерухомості. Однак здійснення цієї оцінки через співвідношення обсягів цільового кредитування з темпами зростання валютного курсу за умов доцільності зниження обсягів доларизації

(валютизації) національної економіки практично не несе певного змістового навантаження. Доцільніше було б спростити цей показник і дещо скоригувати його конструкцію задля підвищення інформативності, перетворивши його на просту частку кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствами на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, у загальному обсязі виданих кредитів. Слід відзначити, що і в цьому випадку інформаційна цінність даного показника буде задовільною лише в разі, якщо цільові орієнтири критичного, незадовільного, задовільного та оптимального інтервалів його значень будуть обґрунтовані з використанням релевантного зарубіжного досвіду, а також з урахуванням флуктуацій в рамках будівельного циклу С. Кузнеця. Очевидно, що це потребує окремого і дуже серйозного дослідження.

Схожа ситуація із показником «Відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях, відсотків до ВВП». По-перше, у статистичних звітах Національного банку України, та й Державної служби статистики України немає настільки деталізованих обліково-аналітичних категорій, як от архітектурні, інженерні та інші технічні галузі. Як і в попередньому випадку, змістове навантаження даного показника є цілком зрозумілим і значущим. Але задля реалізації даного показника доцільно деталізувати звітність.

Неприпустимою з точки зору надійності інформаційного забезпечення урядової аналітики, результативності наукових досліджень та придатності рекомендацій, що містяться в останніх, є ситуація, коли простий у конструюванні показник, який розраховується за відкритими даними, має суттєві відмінності у значеннях, які надаються національною та міжнародною статистикою. В рамках даного дослідження мова йде про співвідношення чистого притоку ПІІ та ВВП (він же – NFDI у статистичній базі Світового банку). Оскільки сам Світовий банк не має змоги збирати статистичну інформацію в Україні, то слід припустити, що або склалася

ситуація, коли дані були сформовані різним способом (методологічно), і одному користувачу (Світовий банк) було надано один набір даних, а внутрішньому широкому загалу – інший. Або це було зроблено навмисно з невідомих міркувань.

Крім того, до переліку показників інвестиційно-інноваційної безпеки варто внести зміни:

додати показники географічної концентрації джерел ПІІ за географічною ознакою у вигляді індексу Лінди, а також показник частки інвестицій з офшорних зон;

видалити з переліку показник «Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, % ВВП» як малоінформативний;

додати в перелік показників економічної безпеки взагалі показники частки експорту високотехнологічних послуг; частки інвестицій у високотехнологічні виробництва або сервіси.

Іншим важливим питанням підвищення дієвості механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку постає питання пріоритетності інвестування у галузевий розвиток. Очевидно, що інвестувати одразу ж в усі галузі просто неможливо, та й немає сенсу. За умов сьогодення ця думка в цілому є загальноприйнятною, однак існує певна варіативність поглядів на пріоритети галузевого розвитку економіки України.

На думку експертів Всесвітньої організації інтелектуальної власності Найбільш істотними сучасними трендами розвитку науково-технічного прогресу є наступні:

швидкий розвиток технологій групи РІРК: технології розподілених реєстрів (Р), штучного інтелекту (І), розширеної реальності (Р) та квантових обчислень (К);

демографічна цифрова аналітика, яка дозволяє оперативно і точно знайти цільову клієнтську нішу для виробників;

орієнтація роботодавців на співробітників типу «людина+», яка вміє поєднати свої навички з новими технологіями та швидко навчатися;

подальший розвиток технологій цифрової безпеки у напрямі розширення співпраці компаній;

розвиток ринків «миттєвої дії», які вимагають у виробників детально прогнозувати попит щоб миттєво реагувати на нові потреби клієнтів; сучасні компанії повинні вміти адаптувати продукти до вимог клієнта враховуючи наявні у них персональні дані [174, 25].

Інші автори акцентують увагу на можливостях, які надає NBIC-конвергенція. Сутність цього феномену полягає у злитті найбільш революційних науково-технологічних напрямків, а саме:

N – нанотехнології, можливість керування речовиною на атомарному рівні;

B – біотехнології, можливість маніпулювання генами та генетичною інформацією;

I – інформаційні технології, використання засобів комунікації та зв'язку;

C – когнітивні технології, вивчення фундаментальної сутності процесів мислення та їх механізмів, в т.ч. використання штучного інтелекту у всіх сферах діяльності [27].

Окремо від технологічного романтизму стоїть думка про реіндустріалізацію на новій технологічній основі. Наприклад Ситник Н. розглядає її елементом забезпечення умов для цифровізації економіки, суспільства та е-урядування; розбудову нових прогресивних сфер розвитку інформаційних технологій, біотехнологій, технологій у машинобудуванні, новій енергетиці; розвиток альтернативної, нової та ефективної енергетики [120].

В рамках концептуального документу «Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку» автори виокремлюють наступні групи галузей за пріоритетністю уваги до них та потенціалом зростання у майбутньому:

- 1) «стратегічні лідери» - групу формують аерокосмічна галузь та ІТ-галузь; державна підтримка для цієї групи на думку авторів має бути є максимальною й різноманітною: пряме фінансування, податкові пільги для стимулювання найму висококваліфікованих кадрів та інвестицій в інновації, розширення наукових досліджень і розробок, здешевлення кредитів за допомоги існуючих і новостворених інституцій та інструментів розвитку;
- 2) «потенційні лідери» - групу формують фармацевтика чи виготовлення електронних та оптичних виробів; перешкодою на шляху розвитку цих галузей вважається відсутність ринків збуту;
- 3) «поточні лідери» - ця група розглядається як основа сучасної національної економіки і складається з таких галузей, як сільське господарство і металургійна промисловість; хоча додана вартість, яку вони генерують, є відносно низькою, автори зауважують, що ці сектори не потребують особливої державної підтримки за умови сформованості сильних позицій на зовнішніх ринках; державі важливо забезпечити умови для їх розвитку: у таких галузях, як, наприклад, металургія, держава має сприяти переоснащенню виробництва в напрямі посилення енергоефективності й конкурентоспроможності.
- 4) «проблемні сфери» – це галузі гірничого видобування, текстильне виробництво, а також виробництво автотранспортних засобів; ці види економічної діяльності нині не генерують високої доданої вартості, але мають сформований потенціал внутрішнього попиту, тому мають бути підсилені задля розвитку внутрішнього ринку або через модернізацію перейти до іншої групи [146].

До вищенаведених позицій слід також додати деякі міркування. По-перше, оскільки у низці видів економічної діяльності Україна безнадійно відстала від лідерів, а за умов існування певних природних і неприродних бар'єрів на входження у галузь, як то:

необхідність концентрації і інтенсивного вкладення великого обсягу фінансових ресурсів;

необхідність створення школи підготовки кадрів, що потребує знову ж таки значних ресурсів, а ще – часу;

неможливість за умов сьогодення використовувати «чорні» канали імпорту технологій по типу зворотного інжинірингу (власне це можливо, але лише для отримання знань, як можна зробити і надалі інжинірингу за принципом «як отримати той же самий результат однак якимось іншим способом) або відверто промислового шпіонажу (досвід КНР та Кореїської республіки був пов'язаний із слабкістю законодавства в сфері інтелектуальної власності в світі на той час);

часовий лаг, за умов якого лідери надалі йтимуть вперед і за функціонально-якісними характеристиками вітчизняна продукція не зможе конкурувати на зовнішніх ринках (хоча слід підкреслити, що відповідна можливість для конкуренції на внутрішньому ринку у такої продукції може бути дуже реальною);

ємність ринку, яка дозволяє великим гравцям, оперуючи у глобальному просторі і обираючи розміщення виробництва і аутсорсинг для оптимізації витрат, використовувати ефекти масштабу й досвіду, а також інструментарій цінової конкуренції;

протекціоністські дії урядів та ін.

З іншого боку, як свідчить досвід інших країн, необхідно створити виробничу базу із певних базових галузей, використовуючи при цьому вже наявні в національній економіці активи. І лише з урахуванням такого бекграунду намагатися розвивати абсолютно нові виробництва чи послуги.

В той же час, питання безпеки, причому не тільки військово-політичної, змушують замислитися над тим, які види економічної діяльності можуть мати первісне значення в разі настання тих або інших шоків:

пандемій (і потреби в лікарських засобах та технологіях лікування);

військових дій, внаслідок яких, наприклад, можуть бути зруйновані енергогенерувальні потужності і відповідні комунікаційні споруди, через що зупиняться, в першу чергу, саме високотехнологічні виробництва;

змін клімату, внаслідок яких цілком ймовірним, хоча й не у короткостроковій перспективі, видається зростання попиту, конкуренції і конфліктів за доступ до води і продуктів харчування.

За цих умов дійсно слід виокремити галузеву базу для створення середовища технологічного зростання і окреслити можливості для розвитку окремих галузей економіки України в контексті забезпечення економічного розвитку.

1. Основними нішами ІТ-сектору можуть стати:

- надання послуг розробки програмного забезпечення для бізнесу і веб-дизайну за умов постійного зростання даного сегменту ринку;
- gameDev-індустрія;
- подальший розвиток технологій штучного інтелекту і використання machine learning у задоволенні потреб бізнесу в інструментарії управління взаємовідносинами з клієнтами та торгівлі на ринках «миттєвої дії»;
- локалізація виробництва комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання для розвитку внутрішньої ІТ-інфраструктури та перетворення на хаб ІТ-послуг;
- створення інструментальних засобів автоматизованого проєктування; оптимізації технологічних процесів з використанням комп'ютерних системи управління;
- розвиток технологій покращення UX, в т.ч. голосових інтерфейсів та 3D-інтерфесів;
- розвиток технології і апаратного забезпечення Інтернету речей (IoT), зокрема промислового Інтернету речей;

- розвиток математичного апарату та програмного забезпечення захисту інформації тощо.

Перевагами цього виду економічної діяльності постає той факт, що для його розвитку не потрібно значних капіталовкладень, в Україні є достатній потенціал формування кадрового забезпечення галузі, навчання та перенавчання є гнучкими і постають як частина ІТ-культури. В той же час певна універсальність, глобальність ІТ-галузі робить її чутливою до умов життя фахівців, питань оподаткування та правового забезпечення.

2. Транспортний комплекс:

- оновлення транспортної інфраструктури (залізничної, авто);
- відновлення (в рамках міжнародної виробничої кооперації) транспортного машинобудування, причому передусім, залізничного, в т.ч. в рамках програм масового оновлення рухомого складу;
- підтримка розвитку спеціального авіаційного транспорту (вантажних, транспортних та спецлітаків) і відповідного сегменту літакобудування, нішева підтримка пасажирського літакобудування
- розвиток комбінованих перевезень на тлі підвищення пропускної спроможності та швидкості транспортування вантажів;
- реалізація програм оновлення муніципального транспорту.

Інвестиції у транспортний комплекс є одним з найбільш розповсюджених варіантів реалізації програм державного або державно-приватного стимулювання економіки. З одного боку, транспортне машинобудування є достатньо високотехнологічною галуззю і стимулює розвиток супутніх виробництв середнього та високого рівня технологічності. З іншого – покращення транспортного комплексу підвищує надійність та швидкість перевезень і в перспективі призводить до підвищення конкурентоспроможності за умов, що кваліфікатором замовлення є саме швидкість та надійність, зниження транспортних витрат. Для України такий

напряму інвестування є сприятливим і тому, що в країні вже наявні відповідні виробничі потужності та система підготовки кадрів.

3. NBIC-конвергенція, яка надає широкий спектр можливостей:

- розвиток генетичної селекції рослин і підвищення продуктивності сільськогосподарських культур, в т.ч. для несприятливих умов культивування, що одночасно дозволяє зайняти нішу на ринку і сформувати певні передумови для збереження продовольчої безпеки;
- розвиток виробництва засобів захисту рослин;
- розвиток технології наносинтезу для хімічної та фармацевтичної промисловості, в т.ч. з урахуванням наявних в Україні фундаментальних хімічних та фізичних наукових шкіл;
- розвиток медико-біологічних досліджень та послуг із тестування у відповідності до стандартів належних практик;
- застосування нанотехнологій для удосконалення традиційних матеріалів (металічних, пластмас, тканин тощо);
- розвиток програмного, апаратного забезпечення діагностичних процедур, в т.ч. з використанням технологій штучного інтелекту;
- розробка апаратного забезпечення заходів з охорони праці (в т.ч. гаджетів для віддаленого моніторингу та контролю стану здоров'я тощо);
- технології акумулювання і тривалого збереження енергії та покращення (підвищення компактності, надійності, тривалості служби) переносних акумуляторів для транспортних засобів з електричним живленням та ін.

4. Космічна і військова галузь:

- розробка програмно-апаратного забезпечення дослідницьких інструментів для роботи у космосі; оптичних вимірювальних систем;
- розвиток технологій повторного використання модулів космічних апаратів;

- дослідження нових матеріалів для персонального захисту та захисту військової техніки;
- технології управління розподіленими бойовими одиницями (Інтернет речей у використанні військової техніки);
- технології локації та слідкування тощо.

В кінцевому рахунку основою технологічного удосконалення і зростання національної економіки в ході інвестиції в ІТ-інфраструктуру і технології захисту інформації, транспортну інфраструктуру і потужності транспортної галузі, NBIC-конвергенцію (в т.ч. сільськогосподарського призначення, створення нових матеріалів та ін.) постає формування міцного власного капіталу, тоді як іноземний капітал виконуватиме функцію імпорту технологій і посилення ресурсних можливостей національного капіталу.

У зв'язку з цим виникає третє важливе питання, яке має неабияке значення з точки зору операційної результативності реалізації процесу активізації інвестиційного забезпечення економічного розвитку – це питання формування набору інструментів економічного та правового характеру.

Повертаючись до чинної Національної економічної стратегії на період до 2030 року, шляхи досягнення її орієнтирів можна поділити на декілька груп (табл. 3.4).

Задля реалізації цього механізму корисними можуть бути наступні інструменти:

- 1) управління макропоказниками і кредитною історією з метою підвищення кредитного рейтингу, рейтингу здатності відповідати за зобов'язаннями;

Таблиця 3.4

Оцінка потенційної результативності шляхів підвищення інвестиційної привабливості національної економіки в рамках Національної економічної стратегії на період до 2030 р. (авторський підхід)

Групи	Зміст групи, виходячи з положень Національної економічної стратегії 2030
Потенційно придатні для реалізації дії, що однак мають загальноекономічний характер і сприятимуть притоку інвестицій лише за певних умов (в разі виникнення об'єктів зацікавленості інвесторів, військово-політичної стабільності, макростабільності в країнах-донорах)	забезпечення дотримання формальних критеріїв (інфляція, податкове навантаження тощо) суверенних кредитних рейтингів для підвищення в них позиції України; лібералізація транскордонних платежів для іноземних та локальних компаній, а також вибудування стосунків з європейськими банками з чітким регулюванням процедур запобігання відмивання доходів, вхідних та вихідних платежів
Потенційно корисні дії, які можуть створити стимули для інвесторів, однак потребують конкретизації змісту	сприяння закріпленню на законодавчому рівні незмінності умов оподаткування господарської діяльності інвесторів; залучення тіньового капіталу в інвестиційну діяльність України шляхом введення нульової декларації
Пропозиції, які потенційно не несуть шкоди або невизначеності і навіть можуть бути корисними, однак матимуть дуже незначний ефект через другорядність в аспекті вирішення проблем інвестиційної привабливості	забезпечення впровадження кампанії із просування інвестиційного потенціалу України та її сильних сторін; утворення Фонду консорціумного фінансування для інвестування проектів розбудови транспортної, енергетичної та комунальної інфраструктури; стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання України за рахунок введення податку на виведений капітал замість податку на прибуток; забезпечення впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні; забезпечення впровадження страхової медицини в Україні; консолідація та надання інформації про емітентів та гравців фондового ринку в єдиній системі (до того ж цей інструмент вже реалізований); підвищення інституційної спроможності Мінекономіки для удосконалення процесу управління державними інвестиційними проектами
Пропозиції, що відображають інструменти, які довели власну неефективність у минулому або за умов сьогодення явно мають ознаки безперспективності	розширення та створення нових індустріальних парків, створення умов для ведення бізнесу в межах індустріального парку; створення системи страхування від військових та політичних ризиків забезпечення утримання капіталу в країні шляхом створення Міжнародного фінансового центру Київ (International Financial Center Kyiv); надання фінансовим компаніям можливості залучати інвестиції не лише від професійних організацій та фондів, а і від приватних інвесторів
Пропозиції, що носять явно сумнівний характер з точки зору механізмів правової та організаційної реалізації або	створення трьох типів моделей територій, що передбачатимуть стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики для кожного окремого типу: у громадах, прилеглих до

Групи	Зміст групи, виходячи з положень Національної економічної стратегії 2030
некоректно сформульовані, або економічно недоцільні	<p>тимчасово окупованих територій; на всій території Донецької та Луганської областей; на території окремих виробничих та рекреаційних кластерів, зокрема інноваційних та індустріальних парків запровадження нових інструментів захисту інвестицій, зокрема відкриття філіалів міжнародних комерційних арбітражів з розповсюдженням їх юрисдикцій на території пріоритетного розвитку Донецької та Луганської областей;</p> <p>розширення кількості можливих джерел фінансування для створення та розвитку компаній, а саме надання можливості формування уставного фонду компаній за рахунок залучених коштів;</p> <p>забезпечення впровадження дворівневої платформи (малий та середній бізнес та великий бізнес) та механізму спрощеної процедури випуску акцій малого та середнього бізнесу;</p> <p>забезпечення розвитку ринку альтернативного кредитування – надання можливості альтернативним платформам щодо кредитування;</p> <p>створення державного Фонду фондів (державне співфінансування інвестиційних фондів, що вже отримали зобов'язання від обмеженого переліку першокласних іноземних інвесторів)</p>

Джерело: згруповано авторкою на основі [103]

- 2) політичний контроль за балансом інтересів стейкхолдерів великого капіталу;
- 3) докорінна трансформація якості правозастосування у цілях гарантування власності (судова реформа, антикорупційна політика, антимонопольна політика тощо);

4) податкові:

- податкові пільги з податку на прибуток для реінвестування, ліцензування технологій із інвестиційними зобов'язаннями про часткову локалізацію виробництва;
- введення податку на репатріацію капіталу з гнучкою системою (податок 0% в разі, якщо частка доданої вартості, створена в Україні, складає 50% і більше;
- податкова амністія для великих капіталів, в т.ч. офшорних;

5) збільшення частки офіційного інвестиційного обігу;

б) розгортання програм державної підтримки:

- фундаментальних та прикладних наукових досліджень за суворо обмеженим переліком напрямів STEM-профілю;
- відновлення матеріального та кадрового забезпечення STEM-освіти у середній та вищій школі, в т.ч. за рахунок дисбалансу в оплаті праці для відповідних фахівців;
- створення дослідних виробництв при наукових установах;
- розвитку транспортної інфраструктури.

Слід також висловити декілька пропозицій щодо збільшення частки офіційного інвестиційного обігу. Реалізація цього напрямку потребує комплексного підходу, який має поєднувати:

- 1) підвищення якості та масовості фінансового моніторингу на тлі зменшення обсягів готівкових розрахунків;
- 2) податкову амністію на майно:
  - загальнообов'язкове декларування всього майна, зокрема, готівкових коштів в національній та іноземній валюті, нерухомого та іншого рухомого майна;
  - встановлення стелі вартості сумарної вартості майна, яким володіє кожна фізична особа в розрізі кожного виду майна (готівка, нерухомість, автотранспортні засоби, земельні ділянки, корпоративні та інші права тощо); така стеля має розраховуватися для децильних груп населення за рівнем добробуту;
  - податкова амністія на майно, вартість якого перевищує встановлену «стелю» з виплатою прогресивної ставки податку аж до рівня ПДФО на вартість майна, для якого не підтверджено справедливу вартість доходів; при цьому прогресивність ставки має залежати від рівня розриву між стелею та обсягом фактичної вартості майна;

- для осіб, що належать до державних службовців, є суддями, військовослужбовцями, службовцями підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, Прокуратури України, необхідно ввести повне декларування доходів і видатків, а також майна із наступною перевіркою законності доходів та джерел нажитого майна і прийняттям рішення можливу люстрацію;
- сплату податку на амністію майна дозволити протягом 1-2 років;
  - 3) вилучення виявленого незадекларованого майна у примусовому порядку.
  - 4) удосконалення механізму кримінальної відповідальності за несплату податків та незаконне збагачення, розповсюдивши контроль предмету злочину на всіх афілійованих осіб (в т.ч. родичів та колишніх і нинішніх членів зареєстрованого та громадянського подружжя).

Висновки до розділу 3

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

1 До числа основних пріоритетів збалансованого розвитку варто віднести: підвищення рівня технологічності промисловості і послуг; імпортозаміщення у виробництві інвестиційних та споживчих товарів; включення у глобальні ланцюжки створення вартості; збалансованість інтересів стейкхолдерів великого капіталу; зниження залежності від зовнішніх шоків безпеки (військово-політичних конфліктів, пандемії); збереження рівня соціального забезпечення; відновлення порушених природних комплексів та ін. Пріоритетами активізації інвестиційного забезпечення, які пов'язані із досягненням пріоритетів збалансованого

розвитку економіки України в цілому, постають: формування міцного великого національного капіталу, в т.ч. за рахунок повернення національного капіталу у юрисдикцію України; підвищення рівномірності територіальної структури капітальних інвестицій; підвищення рівня формування основного капіталу до 20+%; стимулювання інвестицій у створення високотехнологічних виробництв та послуг, передусім, воєнних та тих, які зараз знаходяться на передньому країн технологічного розвитку і в яких конкурентні переваги окремих країн ще не усталилися (в т.ч. інвестиції у науку, освіту); підвищення рівня захисту прав власності і гарантій пільгових режимів для інвестицій; створення умов для формування національних фінансових ресурсів для інвестицій; використання іноземних інвестиційних коштів для створення «першого поштовху» розвитку національних виробництв і імпорту технологій; орієнтація на імпортозаміщення і розвиток внутрішнього ринку збуту та ін.

Відповідно до окреслених пріоритетів збалансованого розвитку економіки України та пріоритетів активізації інвестиційного забезпечення обґрунтовано виділення чотирьох сценаріїв (песимістичного, стримано песимістичного, стримано оптимістично та оптимістичного), для яких надано характеристику кількісних орієнтирів формування і розподілу інвестиційних ресурсів і наслідків у середньо- і довгостроковому періодах.

2 Реалізація цих сценаріїв пропонується в рамках удосконаленого механізму активізації інвестиційної підтримки збалансованого розвитку національної економіки, який містить блоки моніторингу і сценарного планування, створення оперативних позитивних дисбалансів і нівелювання негативних, блок стратегічного балансування розвитку, уточнення набору інструментів інвестиційної політики, напрямів створення дисбалансів з позитивними наслідками.

3 В рамках зазначеного механізму сформовані пропозиції щодо удосконалення методичного підходу до оцінки рівня інвестиційно-інноваційної безпеки, визначення пріоритетності інвестування у галузевий

розвиток, формування набору інструментів економічного та правового характеру.

Отримані в даному розділі результати опубліковані у [**Ошибка!**
Источник ссылки не найден., 138, 139].

ВИСНОВКИ

У ході дослідження розроблено теоретичні положення та надано науково-практичні рекомендації щодо удосконалення механізму активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки. Одержані результати надають змогу сформулювати такі висновки.

1 Збалансованість розвитку національної економіки має розглядатися не лише в контексті наявності прогресивних змін, економічної стабільності та сталості у впливі економічних процесів на соціальне та екологічне буття. Передусім, збалансованість являє собою відомий ступінь внутрішньої узгодженості і пропорційності матеріальної, інституційної, відтворювальної та безпекової структур національної економіки, відповідності між ними і відповідності їх зовнішнім викликам, а також певний рівень колінеарності змін у кожній з них, що дозволяють національній економіці і загалом суспільству зберігати життєздатність та цілісність. Рівень такої узгодженості та пропорційності визначається історичними обставинами життєдіяльності суспільства, характером і ступенем залежності від інших господарських систем, суб'єктивними цільовими установками та очікуваннями.

2 Дисбаланси розвитку національної економіки як будь-які форми прояву неузгодженості, диспропорційності, різноспрямованості, нерівномірності, ізохронності, нерівноважності структур національної економіки або процесів у ній виконують одночасно функції джерела, обмеження та форми розвитку, сигналу для свідомого втручання у розвиток і засобу передачі змін між структурними компонентами національної економіки. З огляду на це у найвагоміше значення має класифікація дисбалансів у структурно-функціональному аспекті.

3 Теоретико-методологічною основою забезпечення збалансованості розвитку з використанням інвестиційних ресурсів має стати підхід, який ґрунтується на дуалістичності сприйняття дисбалансів, ситуативному

характері реагування на незбалансованість і залежність між дисбалансами у інвестиційному забезпеченні та дисбалансами у розвитку, постулюванні можливості і доцільності створення дисбалансів у короткостроковій перспективі задля отримання позитивного ефекту у майбутньому, доцільності використання інституційного бенчмакінгу, структурного та безпекового аналізу для виявлення ситуативних пріоритетів інвестиційного забезпечення економічного розвитку.

4 Для виявлення особливостей та результативності інвестиційного забезпечення розвитку національної економіки доцільно використовувати методичний підхід, які передбачає емпіричну оцінку рівня збалансованості розвитку національної економіки, оцінку зв'язку між показниками розвитку та показниками інвестицій, з'ясування ступеня і характеру структурних змін, концентрації та нерівномірності джерел формування капітальних інвестицій, їх використання за галузевою, територіальною ознаками, визначення рівня інвестиційної безпеки.

5 Інституційний бенчмакінг дозволив визначити, що відмітними рисами результативного інвестиційного забезпечення збалансованого економічного зростання є: інвестиційне стимулювання дисбалансів на користь розвитку високотехнологічної промисловості, зокрема імпортозаміщення, інженерної освіти та НТР в цілому; провідна роль ПІІ лише на початкових етапах до формування великого національного приватного капіталу; значна ємність національного або транснаціонального ринку; частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП на рівні 20-25%, інституційна якість середовища тощо. При цьому інвестиційне забезпечення розвитку економіки України характеризується недостатнім рівнем валових національних нагромаджень, формування основного капіталу, галузева структура капітальних інвестицій та ПІІ не відповідає конкурентним викликам, частка високотехнологічного виробництва та експорту є низькою, а в територіальній структурі відзначаються значні диспропорції між центром та регіонами

6 Відповідно до окреслених пріоритетів збалансованого розвитку економіки України та пріоритетів активізації інвестиційного забезпечення обґрунтовано виділення чотирьох сценаріїв (песимістичного, стримано песимістичного, стримано оптимістично та оптимістичного), для яких надано характеристику кількісних орієнтирів формування і розподілу інвестиційних ресурсів і наслідків у середньо- і довгостроковому періодах.

7 Реалізація цих сценаріїв пропонується в рамках удосконаленого механізму активізації інвестиційної підтримки збалансованого розвитку національної економіки, який містить блоки моніторингу і сценарного планування, створення оперативних позитивних дисбалансів і нівелювання негативних, блок стратегічного балансування розвитку, уточнення набору інструментів інвестиційної політики, напрямів створення дисбалансів з позитивними наслідками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний огляд «Місце України у рейтингу світового банку «Doing business». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9cd60d26-fa44-481c-bb2a-1b28c713081f&title=AnalitichniiOgliadmistseUkrainiUReitinguSvitovogoBankudoingBusiness>
2. Анискова И. А. Особенности экономического развития Сингапура: путь к стране первого мира. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 9-12.
3. Антология мировой философии. В 4-х томах. Т. 1. Ч. 1 и 2. / Сост.: В.В Соколов. М.: Мысль, 1969. 936 с.
4. Афанасьев Н. В., Рогожин В. Д., Рудыка В. И. Управление развитием предприятия: монография. Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2002. 184 с.
5. Б. А. Райзберг Современный экономический словарь. URL: <http://www.smartcat.ru>
6. Баланчук І. С. Досвід інноваційного розвитку Південної Кореї і його адаптація в Україні. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 3. С. 50-55.
7. Балихина Н. В. Государственное регулирование инвестиций: учеб. пособ. для вузов М. : Изд-во РГТЗУ, 2003. 90 с.
8. Барановський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161-166.
9. Барановський О.І. Залучення інвестицій: питання теорії та практики, Донецьк, 1999. 276 с.
10. Белінська С. М., Токар М. А. Механізм формування інвестиційного середовища. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_12_47
11. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор. Источник: Исследования по общей теории систем: Сб. переводов / Л. фон Берталанфи. М.: Прогресс, 1969. С. 23-82.

12. Біленко Ю., Струк О. Взаємодія фінансового розвитку та економічного зростання Китаю. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 2. С. 190-195.
13. Бойченко В. С. Сутність регіонального інноваційного розвитку *Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка*. 2011. № 4. С. 127-132.
14. Васильців Т. Г., Кириченко О. С., Зайченко В. В. Сутність та складові механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку промислового сектора держави. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 140-145.
15. Вдовиченко О. В. Удосконалення фінансових механізмів інвестиційного забезпечення збалансованого регіонального розвитку. *Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]*. 2018. № 2. С. 74-75.
16. Величко В. В. Розвиток економіки Китаю у період політики реформ та відкритості (1978-2009 рр.) та його регіональні аспекти. *Регіональна економіка*. 2010. № 4. С. 141-149.
17. Вовчак О. Д., Миськів Г. В., Пасінович І. І. Фінансове забезпечення розвитку економіки: досвід Польщі та України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 361-371.
18. Вольф М.Н. Структура проблемы «начала» в философии Анаксимандра по доксографическим свидетельствам. *Гуманитарные науки в Сибири*. 2005. №1. 33-36.
19. Гитман Л. Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования. М.: Дело, 1997. 991 с.
20. Горланов С. А. Современный методический подход к оценке эффективности инвестиций. *Финансовый вестник*. 2004. № 12. С. 56-60.
21. Горячко М. Д. Мультипликативное влияние реализации крупных инвестиционных проектов на региональную социально-экономическую среду (на примере Дальнего Востока России). *Географія та туризм*. 2011. Вип. 11. С. 121-128.

22. Гришкін В. О., Хегай Є. О. Особливості інноваційного розвитку Південної Кореї. *Молодий вчений*. 2018. № 10(2). С. 757-760.
23. Грідасов В. М. Інвестування / В. М. Грідасов, С. В. Кривченко, О. Є. Ісаєва. К. : Центр навч. літ-ри, 2004. 164 с.
24. Гурмак В. М. Світові тенденції трансформації моделей розвитку транснаціонального бізнесу (на прикладі ТНК Південної Кореї). *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2015. Т. 20, Вип. 3. С. 10-13.
25. Дергачова В.В., Голюк В.Я. Сучасні тренди розвитку інновацій у вимірі глобальної економіки. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201162>
26. Державна служба статистики України. Офіційний вебпортал. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
27. Денежніков С. С. Вплив NBIC-конвергенції технологій на еволюцію антропосоціогенезу: виклики сучасності. *Філософія, релігія, світогляд : збірник наукових праць*. 2012, вип. 2. С. 5–15.
28. Диба М. І., Майорова Т. В. Теоретико-методологічні засади дослідження інвестиційного процесу у фінансовій науці. *Фінанси України*. 2013. № 2. С. 103-109.
29. Диба М. І., Осадчий Є. С. Вплив економічної кризи на інвестиційний клімат в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 2. С. 96-107.
30. Дмитриченко Л. І., Мойсеєнко К.Є. Механізм функціонування соціально-економічної системи. *Економіка і організація управління : Збірник наукових праць*. 2007. Вип. 2. С. 17–34.
31. Долозіна І. Л. Сутність та класифікація податково-бюджетних дисбалансів. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2017. № 6. С. 89-93

32. Долозіна І. Л. Теоретико-методологічні засади політики управління податково-бюджетними дисбалансами за умов фіскальної децентралізації. Краматорськ, ДДМА, 2019. 432 с.
33. Дронова О. Л. Аналіз домінуючих системних понять стосовно поступу суспільства до збалансованого розвитку. *Український географічний журнал*. 2012. № 2. С. 23-27.
34. Дусь Ю. П., Щербаков В. С. Оценка взаимосвязи показателей институционального и инвестиционного развития регионов Российской Федерации. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 188-195.
35. Дятлова В. В., Дятлова Ю. В. Державне регулювання інвестиційного розвитку аграрного сектору національної економіки. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2016. № 3. С. 42-47.
36. Дятлова В. В., Петрик І. В. Інноваційний потенціал економіки: методичний підхід до оцінки та групування регіонів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 1. С. 106-112.
37. Економічна енциклопедія: у 3 т. / гол. ред. Б. Д. Гаврилишин. Т. 1: А (абандон) – К (концентрація виробництва) / відп. ред. С. В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
38. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т.2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. Київ : Академія, 2002. 848 с.
39. Елизаренкова Т. Я. Мир идей ариев Ригведы. В кн: Ригведа. Мандалы V-VIII. 2-е изд. М.: Наука, 1999. С. 456-463.
40. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. К. : НАДУ, 2011. 748 с.
41. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та

- ін. К., НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
42. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: (системно-самоорганизационный подход): монография. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1999. 160 с.
43. Європейська бізнес-асоціація. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analityka/>
44. Завадських Г.М. Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості регіонів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 152-155.
45. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.
46. Златкіна О. Д. Причини, особливості та наслідки науково-технічного розвитку Китаю до 1950-х рр.: вплив на міжнародні економічні відносин. *Бізнес Інформ*. 2015. № 5. С. 52-58.
47. Іващук І., Іващук О., Захарчук В. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРІКС в умовах зміни світового економічного порядку. *Схід*. 2014. №4. С. 12-19.
48. Іртищева І.О. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. *Регіональна економіка*. 2014. № 2(72). С. 84–95
49. Історія економіки та економічної думки: підручник / За ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової ; Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 791 с.
50. Історія економіки та економічної думки: підручник / За ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України В. Д. Базилевича ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Знання, 2018. 775 с.
51. Канаева Н.А. Индийская философия древности и средневековья; Рос. акад. наук, Ин-т философии. М. : ИФРАН, 2008. 255 с.
52. Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку. *Економіка Менеджмент Підприємство*. 2012. № 24. С. 57-

- 63.
53. Карамишев Д. В. Глобальний індекс (GI-10) як інтегрований стратегічний індикатор збалансованого розвитку країн-членів ОЕСР. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 1. С. 228-241
54. Кваша Т. Досвід Російської Федерації щодо міжрегіонального розподілу бюджетних інвестицій та уроки для України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 3. С. 148-157.
55. Кириченко О. С. Формування системи механізмів та інструментів державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації промисловості: теоретико-методичний аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(1). С. 54-59.
56. Кириченко О. С. Формування системи механізмів та інструментів державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації промисловості: теоретико-методичний аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3(1). С. 54-59.
57. Кладченко І. С. Компаративний аналіз поведінки національної економіки та її економічних підсистем в умовах внутрішніх та зовнішніх шоків. *Менеджер*. 2020. № 3. С. 141-152.
58. Кладченко І. С. Оцінювання збалансованості розвитку національної економіки: структурно-динамічний аспект. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3. С. 99-108.
59. Кладченко І. С. Фазовий портрет динаміки розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 1. С. 79-88
60. Ковальов С. М. Геракліт і його критика Поппером. *Гуманітарний часопис*. 2007. № 2. С. 40-48.
61. Коверга С. В., Гайдатов А. В. Анализ теоретических подходов к определению сбалансированности и дисбалансов в экономических системах. *Культура народов Причерноморья*. 2010, 196. С. 123-126.
62. Коверга С. В., Прищенко А.С. Причины, проявления и последствия дисбалансов в функционировании промышленных предприятий.

Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : збірн. тез доп. VII Міжнар. наук-практ.конф. (26–28 вересня 2013 р., м. Суми). Суми, ТОВ «ДД «Папірус», 2013. С. 134-135.

63. Коверга С. В. Развитие категориального аппарата системы сбалансированного функционирования и развития экономических систем. *Современный научный вестник. Серия: Экономические науки, государственное управление*. 2012, 23 (135). С. 85-91.
64. Козлов В. І. Вплив незбалансованого розвитку економіки на стабільність фінансового сектора. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 335-342.
65. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. М.: Экономика, 1989. 299 с.
66. Корилов А. М., Сафьянова Е.Н. Основы системного анализа и теории систем / Под ред. Ф.П. Тарасенко. Томск : Томский университет, 1989. – 208 с.
67. Корнаи Я. Системная парадигма. Общество и экономика. 1999. №11–12. С. 71–75.
68. Кравчук Н. Глобальні фіскальні розриви і дисбаланси: інституційні та дистрибутивні ефекти. *Світ фінансів*. 2012, 4. С. 73-92.
69. Красноперов П. В. Государственное регулирование экономики южной Кореи во время осуществления «экономического чуда». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018, 19 (2). С. 50-56.
70. Ломачинська І. А., Манченко К. І. Особливості інноваційного розвитку країн Вишеградської групи та його вплив на динаміку національної економіки (на прикладі Польщі та Чехії). *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2018. Т. 23, Вип. 3. С. 20-25.
71. Макеєнко А. Г., Мельник О. І. Вплив інвестиційно-інноваційних процесів на конкурентоспроможність економіки країни. *Збірник*

- наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2012. Вип. 32(1). С. 170-173.*
72. Маркс К. К критике политической экономии. Москва: Кн. дом "ЛИБРОКОМ", 2011. 176 с.
  73. Марушевський Г. Досвід інституціоналізації державного управління збалансованим розвитком у країнах ЄС. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2013. № 2. С. 80-89.*
  74. Мелкунов Я. С. Экономическая оценка эффективности инвестиций и финансирования инвестиционных процессов
  75. Метеленко Н. Г. Методологічні аспекти управління збитковими підприємствами в умовах деструктивних явищ в економіці України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2015. № 1. С. 96-101.*
  76. Метеленко Н. Г. Тенденції та проблеми активізації процесів інвестування в основний капітал промислових підприємств. *Ефективна економіка. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_53*
  77. Метеленко Н. Г. Фінансові аспекти інноваційного розвитку підприємств машинобудування в Україні. *Ефективна економіка. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_50.*
  78. Мойсеєнко К. Є. Механізм функціонування і розвитку соціально-економічної системи. *Перспективи розвитку економіки України в контексті європейської інтеграції : Зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. Серія «Економіка». 2009. Т. X, вип. 123. С. 151-164.*
  79. Мойсеєнко К.Є. Механізм функціонування і розвитку соціально-економічної системи суспільства: автореф. ...канд. екон. наук.: 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Чернівці, ЧНУ імені Ю. Федьковича, 2015. 20 с.
  80. Молоканова В. М. Моніторинг практичної реалізації стратегії сталого розвитку в Україні. *Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6, № 11-12. С. 85-62.*

81. Мороз О. О., Джокуш Т. О., Ліцзянь Л. Стратегічні орієнтири інноваційного розвитку економіки Китаю. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 4(1). С. 39-44.
82. Муляр В. І. Феномен гармонії: концептуальні моделі Піфагора та Геракліта. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 65. С. 117-126.
83. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичні огляди: Національна банківська система URL: <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1187>
84. Національний банк України. Наглядова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1>
85. Національний банк України: статистика зовнішнього сектора. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>
86. Національний банк України: статистика зовнішнього сектора. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>
87. Несколько десятков корпораций правят миром, и это хорошо. Группа "Интерфакс". URL: <http://www.interfax.ru/business/292854>
88. Ніколайчук О. А. Щодо сутності дефініції "Стратегічний розвиток". *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 4. С. 210-219.
89. Новая философская энциклопедия в 4-х т. /под ред. В. С. Степина. Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд. М.: Мысль, 2010. Т. 3. 692 с.
90. Носкова С.А. Узагальнення показників економічного, соціального і екологічного потенціалів регіону для оцінювання збалансованості їх розвитку. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2013. № 16. С. 204-207
91. Олешко О.О., Торопченко Н.В. Сучасна парадигма розвитку інвестиційних процесів в Україні. *Розвиток економічних методів*

управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка». 2014, XIV, 282. С. 152-158.

92. Оснач А. М. Особливості політики КНР із заохочення висококваліфікованої імміграції з використанням досвіду Сингапуру та Японії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.* 2017. Вип. 22. С. 50-56.
93. Палапа Н. Основні аспекти концепції сталого збалансованого розвитку. *Техніка і технології АПК.* 2013. № 4. С. 12-16.
94. Пересада А. А. *Управління інвестиційним процесом : монографія.* К.: Лібра, 2002. 472 с.
95. Петько С. М. Механізми реалізації інвестиційних проектів у Південній Кореї та досвід для України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво.* 2020. № 2. С. 32-38.
96. Пилипенко Ю. І., Пилипенко Г.М. Структурна незбалансованість економіки України та форми її подолання *Економічний вісник Національного гірничого університету.* 2003. № 2. С. 6-10.
97. Пирог О. В., Шевченко Н. В. Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як механізм забезпечення стабільного розвитку національної економіки. *Економічний аналіз.* 2014. Т. 18, № 1. С. 63-70.
98. Попков В. П. *Организация и финансирование инвестиций.* СПб: Питер, 2001. 224 с.
99. Поппер К. Что такое диалектика? *Вопросы философии.* 1995. № 1. С. 118-138.
100. Портер М. Е. *Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость.* М.: Альпина Бизнес Букс. 2017. 454 с.
101. Пригожин И., Николис Г. *Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации.* М.:

- Мир, 1979. 512 с.
102. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
  103. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#n25>
  104. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
  105. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-р#Text>
  106. Проноза П. В. Сутність понять «дисбаланси» і «диспропорції» в економіці та класифікації їх видів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015, 11. С. 20-25.
  107. Рагуліна Н. В. Інвестиційний клімат та методи покращення інвестиційного потенціалу на пост-конфліктних територіях України. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_12_107
  108. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
  109. Региональная статистика: Учебник / Под. ред. В.М. Рябцева, Г.И. Чудилина. – М.: МИД, 2001. – 380 с.
  110. Ржепішевська О., Балджи М. Інвестиційний клімат в Україні: стан та механізми регулювання. *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]*. 2019. № 3. С. 139-154.

111. Розвиток : Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rozvytok>.
112. Романів І. І. Теоретико-методологічні засади розвитку теорії структури капіталу. *Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка"*. 2008. № 635. С. 40-50.
113. Романова Ю. С. Привлечение инвестиций в экономику России. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 145-149.
114. Салига К. С. Розрахунок періоду повернення кумулятивних інвестицій в інноваційні проекти з виробництва нових засобів праці. *Ефективна економіка*. 2009. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_13
115. Сафонов Ю. М., Григор'єв Г. С. Механізм державного регулювання фінансово-економічних процесів. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_1_11
116. Сафонов Ю. М., Мельник Ю. М. Прогнозування інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2016. Т. 15, вип. 2. С. 23-44.
117. Семенчук Д. В. Інвестиційний механізм і його місце в національній економіці. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 5. С. 49-55.
118. Семигуліна І. Б. Аналіз тенденцій соціально-економічного розвитку Польщі та її регіонів за період членства країни в Європейському Союзі. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 46-55.
119. Сигида Л. О., Сагер Л. Ю. Досвід та перспективи розвитку інноваційної діяльності в південній Кореї. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 5. С. 216-219.
120. Ситник Н. С., Шушкова Ю. В. Концептуальні аспекти реіндустріалізації економіки на основі технологічної модернізації. *Бізнес Інформ*. 2019. №11. С. 61–67.
121. Ситніченко В. М. Стратегія розвитку машинобудування на основі системи збалансованих показників. НТЦ «СТАНКОСЕРТ». *Системи управління*. 2013. № 15. С. 78–90.

122. Сментина Н. В. Методи, інструменти та механізми управління збалансованим розвитком територіальних систем. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 30-34.
123. Собко О. Пріоритети фінансового забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки Польщі в умовах фіскальної нестабільності. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 1. С. 163-174.
124. Соколова Л. В., Стойка О. В. Сучасний стан машинобудування України та тенденції його розвитку за умов незбалансованої економіки. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_7
125. Соколюк Г. О. Експлікація сутності дефініції "розвиток" стосовно соціально-економічних систем. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка*. 2020. № 18. С. 17-24.
126. Спаський Г. В. Сутність економічного розвитку та економічного зростання в нинішніх умовах. *Проблеми агропромислового комплексу Карпат*. 2017. Вип. 25-26. С. 15-22.
127. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. К., 2011. 696 с.
128. Структурно-инвестиционная политика в целях обеспечения экономического роста в России: монография / Под науч. ред. акад. В.В. Ивантера. М.: Научный консультант. 2017. 196 с.
129. Суслов О. П., Галіцина О. В., Самченко Н. К. Концепція структурно-функціонального прогнозування збалансованого розвитку економіки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*. 2012. Вип. 86. С. 5-14
130. Сценарії для України: реформування інститутів, зміцнення економіки після кризи, Світовий економічний форум, 2014. URL:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_ScenariosSeries_Ukraine_Report_2014.pdf

131. Таранов П.С. *Анатомія мудрости: 120 філософів: В 2-х т. Симферополь: Реноме, 1997. Т. 1. С.77-90.*
132. Ткаченко Ю.В. *Методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості національної економіки. Ефективна економіка. 2013. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2343>.*
133. Тойнбі А. *Дослідження історії. Скорочена версія томів VII–X Д. Ч. Сомервелла. Т. 2. К.: Основи. 1995. 406 с.*
134. Топоров В. Н. Рита . В кн.: *Мифы народов мира : Энцикл. в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. 2-е изд. М., Советская энциклопедия, 1988. Т. 2: К-Я. С. 84.*
135. Торопченко Н.В. *Види дисбалансів національного економічного розвитку. Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка». 2013, XIV, 278. С. 376-384.*
136. Торопченко Н.В. *Досвід зарубіжних країн в інвестиційному стимулюванні економічного розвитку. Ефективна економіка. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8282>.*
137. Торопченко Н.В. *Збалансованість як характеристика економічного розвитку: теоретичні підходи. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. Випуск № 4(70). С. 124-130.*
138. Торопченко Н.В. *Методи покращення інвестиційного потенціалу регіонів країни. Наука і вища освіта : тези доповідей XXVIII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (13 листопада 2019 р.) м. Запоріжжя, : КПУ, 2019.. С. 80-81.*
139. Торопченко Н.В. *Особливості створення ланцюгів доданої вартості та їх вплив на реалізацію економічної політики країни. Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід*

- та вітчизняні реалії*: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовт. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : ПДАБА, 2020. С. 95–98.
140. Торопченко Н.В. Прямі іноземні інвестиції як інструмент розвитку економіки країни. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXIX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (11 листопада 2020 р.) м. Запоріжжя, 2020. С. 67-68.
141. Торопченко Н.В. Сучасний стан інвестиційної діяльності України та перспективи розвитку в умовах економічної нестабільності. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXVII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя (14 листопада 2018 р). Запоріжжя : КПУ, 2018, С. 77-78.
142. Трохимець О.І. Основні детермінанти, які впливають на рішення щодо інвестування в національну економіку. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»* 2019. Вип. 43. С. 182-186
143. Трохимець О.І., Міхно І.С., Коваль В.В. Регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки в контексті діджиталізації. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони: Серія: Економіка та підприємництво*. 2020 р., № 2 (113), с. 183-190
144. Трофимова В. В. Трансформація моделей економічного розвитку Китаю у XX-XXI ст. в контексті забезпечення національної самодостатності. *Ефективна економіка*. 2009. № 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_4_15.
145. Удод О., Юрій М. Методологія історії. Теорія відчуження в інтерпретації Карла Маркса і сучасність. *Вища школа*. 2014. № 3/4. С. 84-91.
146. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
147. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М.: Советская энциклопедия, 1989. 1068 с.

148. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку: монографія. К. : Знання України, 2002. 192 с.
149. Хмара М.П. Закономірності розвитку міжнародних виробничих систем в США. *Збірник матеріалів II міжнародної науково"практичної конференції "Сполучені штати Америки в сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство"* (15 травня 2015 р.). Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2015. Ч. 2. С. 373-375.
150. Царев В. В. Оценка экономической эффективности инвестиций. СПб. : Питер, 2004. 464 с.
151. Центрально-Восточная Европа в поисках новых источников развития: Монография / Отв. ред. Н.В. Куликова. М.: ИЭ РАН, 2018. 316 с.
152. Чаплина А. Н., Шатрова А. П. Основные принципы и подходы к выбору стратегии управления интеграционным ресурсным потенциалом. *Проблемы современной экономики*, 2012. № 2 (42). С. 236-240.
153. Чепелюк М. І. Індекс глобальної конкурентоспроможності як показник опірності країн світу в умовах глобальної кризи. *Бізнес Інформ*. 2020. № 8. С. 6-12.
154. Черваньов Д. М. Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств : навч. посіб. К. : Знання-Прес, 2003. 622 с.
155. Четверикова А.С. Чехия как внешнеэкономический партнёр России. М.: ИМЭМО РАН, 2019. 130 с.
156. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли ; пер. с англ. М. : Инфра-М, 2004. 1028 с.
157. Шевченко Г. М. Збалансованість розвитку національної економіки: теоретичні аспекти управління природними ресурсами. *Менеджер*. 2020. № 3. С. 62-71.
158. Шкрабак І. В., Рагуліна Н.В. Формування новітніх тенденцій розвитку інвестиційних процесів в економіці України у пост-конфліктний період. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_2_20.

159. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т.2. Всемирноисторические перспективы. Минск: Попурри, 2009. 720 с.
160. Шумпетер Й. Экономические циклы. М.: Неон, 1996. 768 с.
161. Шумська С. Фінансова рівновага та фінансові дисбаланси. В кн.: Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І. ; НАН України, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2015. 544 с.
162. Щетилова Т.В. Оценка глобальных дисбалансов в развитии макроэкономических систем. *Основы экономики, управления и права*. 2012, 6. С. 106-111.
163. Экономическая теория: Учебник для вузов /Под ред. Добрынина А.И., Тарасевича Л.С. СПб: СПбГУЭФ, Питер, 2001. 544 с.
164. Barro, R. J (2001). Human capital and growth. *American Economic Review*. 91: 12–17.
165. Barro, R. J., Sala-i-Martin X. (1995). *Economic Growth*. New York: McGraw-Hill.
166. Chenery H, Robinson S and Syrquin M (eds) (1986). *Industrialization and Growth: A Comparative Study*. Oxford University Press: Oxford and New York.
167. Chenery H. (1979). *Structural Change and Development Policy*. Oxford University Press: Oxford and New York.
168. Connolly, M., Kei-Mu Yi. (2015), “How Much of South Korea's Growth Miracle Can Be Explained by Trade Policy?” *American Economic Journal: Macroeconomics*, 7 (4): 188-221.
169. DOINGBUSINESS: Measuring Business Regulations. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness>
170. Feldman M., Hadjimichael T., Kemeny T., Lanahan L. (2014). The logic of economic development: A definition and model for investment. *Environment and Planning C Government and Policy*. 34. 10.1177/0263774X15614653.

171. Fernald, J., Neiman B. (2011), “Growth Accounting with Misallocation: Or, Doing Less with More in Singapore.” *American Economic Journal: Macroeconomics*, 3 (2), pp. 29-74.
172. Fitzová, H., Židek, L. (2015), “Impact of Trade on Economic Growth in the Czech and Slovak Republics”, *Economics and Sociology*, Vol. 8, No 2, pp. 36-50. DOI: 10.14254/2071-789X.2015/8-2/4
173. Galbraith J. K. (2017). *Money: Whence It Came, Where It Went*. Princeton University Press; Reprint edition.
174. Global Innovation Index 2020. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
175. Gradzewicz M., Growiec J., Kolasa M., Postek Ł., Strzelecki P. (2014), “Poland’s exceptional performance during the world economic crisis: New growth accounting evidence”. NBP Working Paper No. 186. URL: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/186_en.pdf (дата звернення 18.06.2020).
176. Hanushek, Eric A. 2013. Economic growth in developing countries: The role of human capital. *Economics of Education Review* 37: 204–12.
177. Hassink, R. (1999). South Korea's economic miracle and crisis: Explanations and regional consequences. *European Planning Studies*. EUR PLAN STUD. 7. 127-143. 10.1080/09654319908720508.
178. Huff W. G. (1995), “What is the Singapore model of economic development?”, *Cambridge Journal of Economics*, Volume 19, Issue 6, pp. 735–759.
179. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/data>
180. Kitchin, J. (1923). Cycles and Trends in Economic Factors. *Review of Economics and Statistics journal*. 1923. Vol. 5, no. 1. P. 10-16.
181. Kongsamunt P., Rebelo S., Xie D. (2001). Beyond balanced growth. *Review of Economic Studies*, 68(4): 869–882.
182. Korotayev, A. V., Tsirel, S. V. (2010). A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles

- in Global Economic Development, and the 2008-2009 Economic Crisis. *Structure and Dynamics*. Vol.4 (1). P.3-57.
183. Kydland, F.E.; Prescott, E.C. (1982). Time to Build and Aggregate Fluctuations. *Econometrica*. Vol. 50, no. 6. P. 1345-1370.
184. Linda, R. (1976) Methodology of concentration analysis applied to the study of industries and markets, Commission of the European Communities, Brussels, 1976, 156 p. Retrieved March 15, 2021, from: <https://core.ac.uk/download/pdf/5091475.pdf>.
185. Mokyr J. (2018). The past and the future of innovation: Some lessons from economic history. *Explorations in Economic History*, 69: 13–26.
186. Morgan and Stanley Results of the MSCI 2021 global market accessibility review. URL: <https://www.msci.com/our-solutions/indexes/market-classification>.
187. Osiobe, E. U. (2019). A Literature Review of Human Capital and Economic Growth. *Business and Economic Research* 9: 179–96.
188. Ratajczak M. (2009), “Polish Economics and the Polish Economy: A Study for the Twentieth Anniversary of Transition in Poland”. *The History of Economic Thought*, Vol. 51, No. 2. URL: https://www.jstage.jst.go.jp/article/jshet/51/2/51_1/_pdf (дата звернення 19.06.2020).
189. Robinson E. (2018), “Globalisation in a small open economy: the Singapore experience”. *BIS Papers No 100*. URL: https://www.bis.org/publ/bppdf/bisrap100_u.pdf (дата звернення 24.06.2020).
190. Romer D. (2012). *Advanced Macroeconomics*. New-York: McGraw-Hill, 716 p.
191. Rosenstein-Rodan, P. N. 1(934). The Role of Time in Economic Theory. *Economica N.S.* 1(1): 77-97
192. Rosenstein-Rodan, P. N., ed. (1964). *Capital Formation and Economic Development*, Cambridge: MIT Press

193. Slutsky, E.(1937). The Summation of Random Causes as the Source of Cyclic Processes. *Econometrica*. 5(2). P. 105–146.
194. Sorensen P. B., Whitta-Jacobsen H. J. (2010). Introducing advanced macroeconomics: Growth and business cycles. McGraw-Hill Education. 848 p.
195. The Global Competitiveness Report 2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>
196. The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
197. Theil H. (1967) Economics and Information Theory // Journal Article. North-Holland, 1967. Vol. 18. No. 3. 328 p. DOI: 10.2307/3006993.
198. Toropchenko N., Trokhymets O. Trends in investment activity and accumulation of investment disproportions in the economy of Ukraine. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, Vol. 2 No. 1. (2021). P. 73–81.
199. UNCTAD. Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>
200. UNDP (1993), "Human Development Report 1993", Oxford University Press, New York City, USA.
201. UNIDO (2013). Industrial Development Report 2013. Sustaining Employment Growth: The Role of Manufacturing and Structural Change. Vienna.
202. WorldBank Databank. URL: <https://databank.worldbank.org/> (дата звернення 15.06.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідки про впровадження результатів дослідження

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Торопченко Наталії Володимирівни

Виконавчий комітет Краматорської міської ради засвідчує, що окремі висновки і рекомендації дисертаційної роботи Торопченко Наталії Володимирівни на тему «Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки», виконаної на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, були використані у діяльності виконавчого комітету.

Для підготовки Програми економічного і соціального розвитку м. Краматорськ на 2021 рік, були використані аналітичні результати щодо територіальних диспропорцій у надходженні капітальних та прямих іноземних інвестицій, пропозиції щодо напрямів інвестиційного стимулювання забезпечення економічного зростання у середньо- та довгостроковій перспективі.

З повагою,

Краматорський міський голова

О.В. Гончаренко

№ 1-94/21 від 06.04.2021 р.

ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА»
вул. Сеченова, 71-а
м. Маріуполь, 87524, Україна
+ 38 (0629) 56-52-19
+38 067 760 49 54
mip@metinvestholding.com

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Торопченко Наталії Володимирівни
на тему «Механізм активізації інвестиційного забезпечення
збалансованого розвитку національної економіки»

Видана у тому, що матеріали дисертаційної роботи Торопченко Наталії Володимирівни на тему «Механізм активізації інвестиційного забезпечення збалансованого розвитку національної економіки», виконаної на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством:

1) використовуються в освітньому процесі ТОВ «ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «МЕТІНВЕСТ ПОЛІТЕХНІКА» при розробці навчально-методичного забезпечення викладання дисципліни «Просторова економіка», а також при викладанні освітнього модуля «Механізми забезпечення сталого розвитку ГМК» програми підвищення кваліфікації для осіб з вищою освітою «Економічний менеджмент і поводження з відходами металургійного виробництва»;

2) включені у звіт з першого етапу виконання НДР «Стратегія сталого розвитку промислових підприємств: теорія, практика, перспективи» 0120U105774 (2020-2021 рр.), зокрема, Торопченко Н.В. підготувала розділ «Збалансованість галузевої та територіальної структури інвестицій в промислову діяльність в Україні».

Ректор

О.С. Поважний

Таблиця Д. Б. 1

Структура потоків капітальних інвестицій за КВЕД без агрегування
класифікаційних груп переробної промисловості

Види діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	6,0	6,7	6,8	7,3	8,4	10,7	13,8	14,1	11,2	9,4	9,9
Лісове господарство та лісозаготівлі	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Рибне господарство	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	8,5	9,2	8,2	8,7	9,1	6,8	6,3	7,9	9,3	11,0	9,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	4,7	5,0	4,9	6,0	6,1	5,0	5,9	4,2	5,2	5,1	5,7
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,3	0,2	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	0,8	1,5	0,8	1,0	0,9	1,5	1,4	1,5	1,3	1,6	1,2
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	0,8	0,7	0,5	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,4	1,1	1,3	1,1	1,0	0,6	0,5	0,7	0,5	0,4	0,5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2,1	1,8	1,4	1,7	1,8	1,4	1,7	2,3	2,3	1,7	1,8

Види діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	3,7	4,1	3,4	4,4	5,4	4,6	4,1	4,0	4,6	5,0	3,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Виробництво електричного устаткування	0,4	0,3	0,2	0,4	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,7	0,6	0,7	0,7	0,5	0,6
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	0,9	1,0	1,0	1,2	1,2	1,2	0,9	1,1	1,0	0,9	0,8
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5,1	5,6	9,3	11,7	10,4	7,8	8,6	6,9	7,2	12,1	8,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,4	0,4	0,6	0,8	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7
Будівництво	16,5	13,3	14,9	16,3	16,4	15,9	12,4	11,6	9,7	10,0	7,8
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	0,8	1,1	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6	0,7
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	6,6	6,2	6,4	6,1	6,0	5,0	5,1	4,9	5,0	3,6	3,6
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	2,9	2,7	2,2	2,4	3,0	2,1	2,8	1,9	3,4	2,9	3,9
Наземний і трубопровідний транспорт	3,7	3,7	5,5	1,8	1,8	3,0	4,4	5,0	5,4	3,9	4,0

Види діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Водний транспорт	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Авіаційний транспорт	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	6,5	6,4	5,9	5,2	4,9	3,5	2,3	3,1	2,9	2,7	2,6
Поштова та кур'єрська діяльність	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
Тимчасове розміщення	0,4	0,4	0,6	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Видавнича діяльність, радіомовлення, телебачення	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0
Телекомунікації (електрозв'язок)	3,5	2,7	2,5	2,8	2,6	7,2	3,0	2,8	3,7	1,9	2,8
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6
Фінансова та страхова діяльність	3,2	2,5	2,7	2,7	2,8	2,4	2,1	1,8	1,8	1,8	2,4
Операції з нерухомим майном	5,5	6,1	4,5	5,4	5,1	4,4	5,5	5,0	4,8	4,5	3,9
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження	2,3	3,8	2,8	1,1	1,1	1,2	1,4	1,2	1,3	1,3	1,7
Наукові дослідження та розробки	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4
Інша професійна, наукова та технічна діяльність	0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,6	1,6	1,8	1,6	1,6	2,4	2,8	2,8	2,0	1,9	1,7
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,3	4,7	4,3	3,0	2,6	5,1	6,2	7,3	7,7	8,7	12,3
Освіта	1,0	0,9	0,5	0,4	0,4	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7
Охорона здоров'я та надання соціальної	1,1	0,9	1,0	0,7	0,6	0,9	1,2	1,5	1,4	1,5	2,9

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що висвітлюють основні наукові результати дисертації

*Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях,
які входять до міжнародних наукометричних баз*

1. Торопченко Н.В. Види дисбалансів національного економічного розвитку. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2013, XIV, 278. С. 376-384 (0,41 ум.-друк. арк.).

2. Олешко О.О., Торопченко Н.В. Сучасна парадигма розвитку інвестиційних процесів в Україні. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2014, XIV, 282. С. 152-158 (0,38 ум.-друк. арк.).
Особистий внесок: визначено особливості інвестиційної політики в Україні.

3. Торопченко Н.В. Досвід зарубіжних країн в інвестиційному стимулюванні економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8282> (0,40 ум.-друк. арк.)

4. Торопченко Н.В. Збалансованість як характеристика економічного розвитку: теоретичні підходи. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. Випуск № 4(70). С. 124-130 (0,54 ум.-друк. арк.).

Стаття в закордонному виданні

5. Toropchenko N., Trokhymets O. Trends in investment activity and accumulation of investment disproportions in the economy of Ukraine. *Green, Blue & Digital Economy Journal*, Vol. 2 No. 1. (2021). P. 73–81. (0,48 ум.-друк. арк.).
Особистий внесок: запропоновано методичний підхід до оцінки стану інвестиційних процесів, здійснено інтерпретацію результатів статистичної обробки даних.

**Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації
та засвідчують обов'язкову апробацію матеріалів дисертації**

Матеріали конференцій

6. Торопченко Н.В. Сучасний стан інвестиційної діяльності України та перспективи розвитку в умовах економічної нестабільності. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXVII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених, м. Запоріжжя (14 листопада 2018 р). Запоріжжя : КПУ, 2018, С. 76 (0,22 ум.-друк. арк.).

7. Торопченко Н.В. Методи покращення інвестиційного потенціалу регіонів країни. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXVIII Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (13 листопада 2019 р.) м. Запоріжжя, : КПУ, 2019.. С. 79 (0,20 ум.-друк. арк.).

8. Торопченко Н.В. Прямі іноземні інвестиції як інструмент розвитку економіки країни. *Наука і вища освіта* : тези доповідей XXIX Міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених (11 листопада 2020 р.) м. Запоріжжя, 2020. С. 20 (0,13 ум.-друк. арк.).

9. Торопченко Н.В. Особливості створення ланцюгів доданої вартості та їх вплив на реалізацію економічної політики країни. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії*: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (28 жовт. 2020 р., м. Дніпро). Дніпро : ПДАБА, 2020. С. 95–98 (0,21 ум.-друк. арк.).